

Ivan Šprajc (v sredini, rojen 1955) se je kmalu po študiju arheologije in etnologije v Ljubljani podal v Mehiko, kjer se je posvetil preučevanju predšpanskih kultur Mezoamerike. Tam je leta 1989 opravil magisterij, potem pa je bil več let raziskovalec na Nacionalnem inštitutu za antropologijo in zgodovino v Méxicu. Leta 1997 je doktoriral iz antropologije na Mehiški nacionalni avtonomni univerzi. Od leta 1998 je zaposlen na ZRC SAZU v Ljubljani, kjer je trenutno predstojnik Inštituta za antropološke in prostorske študije. Njegov bogat znanstveni opus je osredotočen na mezoameriško arheoastronomijo in arheologijo Majev. Zelo pomembni so rezultati arheoloških terenskih pregledov, ki jih je v zadnjih letih vodil na polotoku Jukatanu in o katerih govori ta knjiga. Razburljiva odkritja, najrazličnejša doživetja in težave pri delu v odmaknjenih, s tropskim gozdom prekritih nižavjih jugovzhodne Mehike nam avtor predstavi v privlačni pripovedi, ki jo spremlja kopica zanimivih podatkov o življenju starodavnih Majev.

Modrijan

Ivan Šprajc

Izgubljena mesta

Arheološka iskanja v deželi Majev

Ivan Šprajc

Izgubljena mesta

Arheološka iskanja v deželi Majev

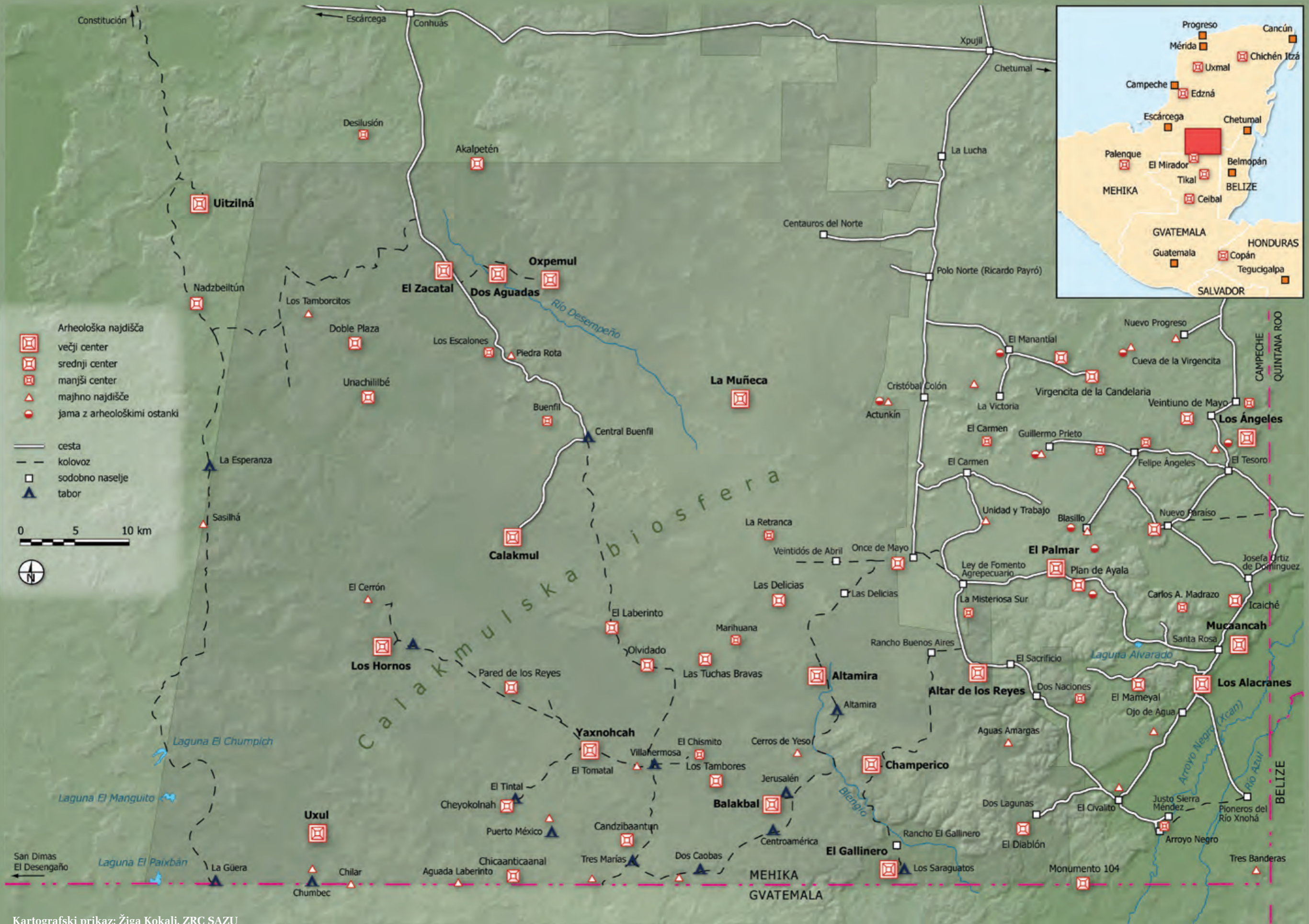

Modrijan

ISBN 978-961-241-306-4

9 789612 413064

Kartografski prikaz: Žiga Kokalj, ZRC SAZU

Ivan Šprajc
Izgubljena mesta
Arheološka iskanja v deželi Majev

Ivan Šprajc
Izgubljena mesta
Arheološka iskanja v deželi Majev

Ivan Šprajc
Izgubljena mesta
Arheološka iskanja v deželi Majev

© Modrijan založba, d. o. o., 2009

Fotografije Ivan Šprajc, Adrián Baker Pedroza, Saša Čaval

Uredil Jurij Senegačnik

Jezikovno pregledala Aleksandra Kocmut

Oprema in oblikovanje Vesna Vidmar

Zemljevid Žiga Kokalj

Prelom Vilma Zupan

Izdala in založila Modrijan založba, d. o. o.

Za založbo Branimir Nešović

Natisnila Tiskarna Impress, d. d.

Naklada 1200 izvodov

Ljubljana 2009

Prva izdaja

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

903(72)
930.85(399.7)

ŠPRAJC, Ivan, 1955-

Izgubljena mesta : arheološka iskanja v deželi Majev / Ivan
Šprajc ; [fotografije Ivan Šprajc, Adrián Baker Pedroza, Saša
Čaval]. - 1. izd. - Ljubljana : Modrijan, 2009

ISBN 978-961-241-331-6

245189632

www.modrijan.si

Silviji

Vsebina

Maji in njihova dežela	9
Preučevanje Majev	14
Seja	19
Becán	21
Justo Sierra Méndez	26
Skrunilci grobov	33
Ugledno spremstvo	39
Los Alacranes	43
Pokopano mesto	47
Kače niso samo v džungli	53
Prihaja kralj	57
Država in federacija	60
<i>El Comandante</i>	66
Zmanjkalo je šavja	70
Čarovnikova piramida	73
V podzemlju	78
Balakbal in Altamira	81
Oltar kraljev	89
Pozabljen	94
Kje je Pared de los Reyes?	99
Zmota	107
Oxpemul	112
Mesto stel in oltarjev	116
Razno	119
Drevo na hiši	125
Dolga pot	131
Od Paixbána do Uxula	139
Štiri stele	145
Veliko truda in malo nagrade	149
Kam nas vodi Ruppertov dnevnik?	152
Stena kraljev	157
Daleč od poti	165
Zadnja uganka	170

Maji in njihova dežela

Tropski gozd ima čudno moč. Neskončna zelena goščava zastira pogled, ovira gibanje in daje občutek nemoči; težave in nevarnosti prežijo na vsakem koraku. Toda nezamenljivi vonj po vlagi, bujno rastlinje, prhutanje ptic, katerih raznolikost in glasovi presega vsako domišljijo, kričanje opic in njihove razposajene akrobacije po vejah, celo brenčanje insektov, vse to so milijoni dražljajev, ki se trdno zasidrajo nekam v možganske celice in pustijo ne le globok vtis, temveč tudi željo po vrnitvi. Cvetovi, listi in plodovi najrazličnejših oblik, barv in vonjav, preperela debela orjaških dreves, ki so umrla naravne smrti, in živali vsemogočih vrst se združujejo v naravno lepoto, ki ji ni para, ki pa je obenem divja, neukročena in celo napadalna. Kot je leta 1937 zapisal v svoji knjigi *La tierra del chicle* mehiški pisec Ramón Beteta:

Med neštetimi zvijajočimi se koreninami je mogoče spregledati kače; milijoni žuželk, mravlje, orjaške kobilice, vsi se branijo in napadajo, celo rastline: tiste, ki nimajo trnov, izločajo jedke sokove, ali imajo strupene sadeže, ali ob dotiku povzročajo pekoče srbenje, ali pa njihova senca uspa-va. Obramba je pasivna, toda strahljivo učinkovita. Tu je človek suženj in tujec, vsiljivec in sovražnik. V zraku je samo močan vonj po organski materiji, ki fermentira; ne ve se, ali je ta vonj predhodnik novih življenj ali simptom nenehnega umiranja ...*

Tak je še vedno tropski gozd v osrednjem in južnem delu polotoka Jukatana. Količina padavin, ki jih prinašajo pasatni vetrovi s severovzhoda, narašča od severa proti jugu; zato je v severnem delu rastlinstvo precej nizko, ko gremo proti jugu, pa nizko goščavje prehaja v vse višji tropski gozd. Nižavja, ki se razprostirajo od Belizea in severne Gvatemale

* Ubaldo Dzib Can, *Sicté: Tragedia del chicle de los mayas, Campeche*: Gobierno del Estado de Campeche – Instituto de Cultura de Campeche, 2000, str. 19–20 (prev. I. Š.).

Pri izgovorjavi izvirno zapisanih španskih besed naj bralec upošteva, da večina samoglasnikov in soglasnikov zveni približno tako kot v slovenščini, izjeme pa so naslednje: *ch* se izgovarja kot »č«, *z* kot »s«, *j* kot »h«, *ñ* kot »nj«, *c* pred *e* in *i* kot »s«, *sicer* kot »k«, *g* pred *e* in *i* kot »h«, *sicer* kot »g«, razen v skupinah *gue* in *gui*, ki se izgovarjata »ge« in »gi«, *güe* in *güi* pa kot »gue« in »gui«; *h* je nem, *y* in *ll* se izgovarjata kot glas, ki je nekje med »j« in »lj«, skupini *que* in *qui* pa kot »ke« in »ki«. Nekatera odstopanja od teh pravil veljajo za besede, ki izvirajo iz domorodnih jezikov. Soglasniška skupina *tz* zveni kot »c«, v besedah v majevskem (jukateškem) jeziku se *h* – ki je *sicer* v španščini nem – izgovarja, *c* se vedno (tudi pred *e* in *i*) izgovarja kot »k«, *k* in *dz* pa zvenita kot glotalizirana »k« in »c«. S črko *x* so Španci označili glas »š«, ki se je tako zapisoval ponekod v srednjeveški Španiji; ker pa se je ta glas v španščini izgubil, se *x* v besedah, ki izhajajo iz indijanskih jezikov, danes različno izgovarja: na območju Majev se ohranja izgovorjava »š« (npr. v toponimih *Uxmal*, izg. »ušmál«, *Xpujil*, izg. »špuhíl«), drugod pa je prešla v »h« (npr. *México*, izg. »méhiko«) ali »s« (npr. *Xochimilco*, izg. »sočimflko«). V vseh domorodnih imenih, ki so bila v rabi v predšpanskem času, se *x* seveda izgovarja kot »š«.

proti severu v mehiške države Campeche, Yucatán in Quintana Roo, so danes že precej poseljena, zlasti na severu, veliko manj pa v srednjem in južnem delu polotoka. Tropski gozd se že sam po sebi ne zdi posebno primeren za množično poselitev; dokaj negostoljubno pa je to okolje tudi zato, ker površinskih vodnih tokov, razen v južnem delu, tako rekoč ni. Kljub temu – ali pa mogoče prav zato, ker narava sama po sebi ni bila preveč radodarna – je prav v teh nižavjih dosegla višek razvoja ena najbolj sijajnih in zanimivih civilizacij v zgodovini človeštva.

Začetki sorazmerno enotne kulture, ki so jo ustvarila ljudstva, za katera danes uporabljamo skupno ime Maji, segajo v drugo tisočletje pr. n. št. Prvotno se je ime *Maya* nanašalo le na jezik, ki se je ob prihodu Špancev govoril – in se še govori – v severnem delu Jukatana, danes pa ima širši pomen, saj z njim označujemo celotno skupino ljudstev, ki so živele na območju današnje jugovzhodne Mehike, Gvatemale, Belizea, El Salvadorja in zahodnega dela Hondurasa. Kultura Majev se je razvila v okviru širšega kulturnogeografskega območja, imenovanega Mezoamerika, ki ustreza srednjemu in južnemu delu današnje Mehike in severnemu delu Srednje Amerike, določa pa ga vrsta kulturnih prvin, ki so bile ob prihodu Špancev ljudstvom na tem ozemlju skupne. Prvi tovrstni elementi so se začeli oblikovati v drugem tisočletju pr. n. št., ko so se vzdolž južne obale Mehiskega zaliva pojavile prve razslojene, kompleksno organizirane družbe, nadaljnji razvoj pa je pripeljal do širitve Mezoamerike in – kljub veliki lingvistični raznolikosti in precejšnjim krajevno in časovno pogojenim variacijam – do vse večje kulturne enotnosti, ki je bila rezultat tako skupnih izvorov kot intenzivne kulturne interakcije; opazamo jo v gospodarstvu, ki je temeljilo na intenzivnem poljedelstvu (predvsem na gojenju koruze kot glavne prehranjevalne rastline), v podobnostih v monumentalni arhitekturi (najbolj očitno v templjih v obliki stopničastih piramid), pa tudi v družbeni organizaciji, umetnosti, religiji in koledarskem sistemu.

Zgodovino Mezoamerike običajno delimo na tri velika obdobja ali razvojne etape: predklasično (pribl. 2000 pr. n. št.–200 n. št.), klasično (pribl. 200–900) in poklasično (pribl. 900–1519). Razvoju prvih razslojenih in urbanih družb v predklasični dobi je sledil klasični razcvet, opazen zlasti v umetnosti, arhitektonskih dosežkih in razvoju pisave, med značilnostmi poklasične dobe pa izstopajo intenzivne migracije, razširjanje novo nastalih kulturnih prvin, poudarjena militarizacija in – predvsem na območju Majev – povečana politična razdrobljenost.

Deželo Majev, ki obsega okoli 400.000 km², sestavljata dve bistveno različni geografski enoti: na severu se na kraškem in skoraj docela ploskem polotoku Jukatana razprostirajo obsežna nižavja, v južnem delu

pa se čez Gvatemalo, El Salvador, Honduras in mehiško zvezno državo Chiapas raztezajo gorske verige večinoma vulkanskega izvora. Območji se močno razlikujeta v podnebnju, geoloških značilnostih, vegetaciji in razpoložljivosti naravnih virov.

Prvi ljudje so na ameriško celino prišli proti koncu zadnje ledene dobe iz Azije čez kopno ožino, ki je v tistem času zaradi nižje gladine morja povezovala oba kontinenta tam, kjer je danes Beringov preliv. V tisočletjih po koncu ledene dobe se je na območju kasnejše Mezoamerike razvilo poljedelstvo, ki je namesto lova in nabiralništva postajalo vse pomembnejši način preživljanja in pripeljalo do nastanka stalnih naselbin. Na jugovzhodu Mezoamerike je v drugem tisočletju pr. n. št. naraslo število stalno naseljenih skupnosti zlasti vzdolž pacifiške in karibske obale, torej v okolju, ki je poleg gojenja koruze in drugih rastlin omogočalo ribolov. Ugodne naravne okoliščine so omogočile naraščanje

Tipična pokrajina v osrednjem delu polotoka Jukatana.

prebivalstva, in ko so se najprimernejši prostori zapolnili, so morale posamezne skupnosti, če so hotele preživeti, bolje organizirati proizvodnjo, porabo in izmenjavo dobrin: to so bili prvi koraki k nastanku države, do katerih je najverjetneje prišlo neodvisno na različnih koncih, čeprav so svojo vlogo gotovo odigrali tudi trgovski in drugačni stiki. Začetki družbenega razslojevanja odsevajo v vse večjih razlikah med posameznimi bivališči in pridatki v grobovih; tudi večje stavbe, običajno verskega značaja, razodevajo, da je bilo za njihovo gradnjo potrebno organizirano delo, kakršnega egalitarne skupnosti ne morejo opraviti. Naraščajoče obalno prebivalstvo je bilo sčasoma prisiljeno začeti kolonizirati tudi notranjost, ki je bila manj gostoljubna in je zato terjala še bolj učinkovito družbeno organizacijo. Gotovo je prav težjim razmeram v teh predelih pripisati, da so v prvem tisočletju pr. n. št. tako v višavjih na jugu kot v nižavjih na polotoku Jukatano poleg manjših naselij zrasla tudi prva večja središča, katerih značilnosti pričajo o vse bolj kompleksni politični ureditvi. Poleg arhitekture, ki postaja v tem času vedno bolj monumentalna in raznolika, tudi razvoj rokodelstva, umetnosti, trgovine in pisave odraža vse večjo specializiranost za posamezne dejavnosti, torej visoko stopnjo delitve dela, ki jo omogoča samo neka oblika državne organiziranosti.

Največja mesta predklasične dobe, središča večjih in manjših držav, so nastala v drugi polovici prvega tisočletja pr. n. št. prav v nižavjih s tropskim podnebjem in rastjem: v samem osrčju Jukatana, na severu današnje Gvatemale, ležijo arheološka najdišča Nakbé, Tintal, El Mirador in Wakná, ostanki obsežnih centrov z mogočnimi piramidalnimi svetišči, palačami in avenijami. V največjem, El Mirador, se dviguje piramida Danta, najbolj voluminozna stavba, kar so jih kdaj zgradili Maji. Tudi kasneje, v klasični dobi, je njihova kultura dosegla največji razcvet prav v nižavjih, ravno tam pa je doživela tudi največjo krizo in propad ob koncu tega obdobja: medtem ko je prebivalstvo višavij na jugu in severnega dela polotoka Jukatana kljub spreminjajočim se usodam posameznih držav živelo naprej, vse do prihoda španskih osvajalcev, so bila v osrednjih in južnih nižavjih v 9. in 10. stoletju zapuščena skoraj vsa nekdanj sijajna mesta. Vzroki za ta propad so še vedno predmet burnih debat, gotovo pa je k temu odločilno prispevala kombinacija prenaseljenosti, vse večjega pomanjkanja obdelovalne zemlje in dolgotrajnih suš v poznem klasičnem obdobju. Splošno pomanjkanje je ob nesposobnosti vladajočih struktur, da se s primernimi ukrepi prilagodijo novim okoliščinam, vodilo v razraščanje socialnih nemirov, v vse bolj uničujoče vojne med vedno krhkejšimi državami in končno v popolno sesutje okorelih institucij družbenega sistema.

Razkroj političnih struktur, brez katerih preživetje večjih skupnosti v težkih naravnih razmerah ni bilo mogoče, je pripeljal do drastičnega demografskega upada. Zapuščena mesta je polagoma pogoltnila džungla, ozemlje pa je odtlej marsikje ostalo skoraj povsem neposeljeno. V osrednjih nižavjih so bila redka naselja, na katera so naleteli prvi španski kolonizatorji, samo vasi s preprosto družbeno organizacijo in komaj zaznavnimi sledovi nekdanjega blišča. Zaradi lesa in izkoriščanja drugih naravnih virov so ti predeli postali zanimivi za moderni svet šele v 19. stoletju, ko so sem začeli prihajati tudi prvi popotniki in raziskovalci.

Preučevanje Majev

Zgodovina raziskav o kulturi Majev se pričinja v zgodnjem kolonialnem obdobju, ko so bile opravljene prve študije pisnih virov in so bila odkrita nekatera pomembna arheološka najdišča. Večje zanimanje pa so Maji vzbudili šele v zgodnjem 19. stoletju, ko so prva poročila popotnikov in raziskovalcev razkrila obstoj monumentalnih ostankov izginule civilizacije širši javnosti. Najpomembnejši mejnik sta bili deli *Incidents of Travel in Central America, Chiapas and Yucatan* in *Incidents of Travel in Yucatan*, ki ju je v letih 1841 in 1843 v New Yorku objavil ameriški pravnik in diplomat John Lloyd Stephens, opremljeni pa sta bili tudi z risbami angleškega arhitekta in umetnika Fredericka Catherwooda. Stephensove pripovedi so opisne in brez neutemeljenih spekulacij, njegov slog je privlačen celo za današnjega bralca, medtem ko so Catherwoodove ilustracije za tiste čase zelo točne, obenem pa polepšane s podrobnostmi, ki – v skladu z duhom 19. stoletja – njegovim umetniškim prikazom stavb in spomenikov dajejo izrazito romantičen pridih. Prav zaradi tega Stephensove knjige po eni strani označujejo začetek arheologije Majev kot resnega študija, po drugi strani pa predstavljajo najpomembnejši izvor fascinacije, ki obdaja Maje vse do današnjih dni.

Med predkolumbovskimi ljudstvi Novega sveta so bili Maji v mnogih pogledih edinstveni. Čeprav so z vidika tehnologije živeli v kameni dobi, saj redke znane kovine niso imele večje vloge v njihovem vsakdanjem življenju, so dosegli sorazmerno visoko raven ekonomskega, družbenega, umetnostnega in intelektualnega razvoja, primerljivo s tisto v starem Egiptu, Mezopotamiji in starejših obdobjih Kitajske, torej v kulturah, ki so temeljile na splošno razširjeni rabi bronu in – v kasnejših dobah – železa. O sijaju kulture Majev, doseženem brez vlečnih živali in kovinskega orodja ter brez poznavanja pluga in uporabe kolesa, ne pričajo le veličastna arhitektura, lepota umetniških izdelkov ter raznovrstnost in eleganca luksuznih predmetov; razvili so tudi pravo, fonetično pisavo, najbolj dovršeno v stari Ameriki. Medtem ko so njihovi predniki Olmeki iznašli zapis števil z mestnimi vrednostmi, vključno z znakom za število nič, še preden je do podobnih dosežkov prišlo v Starem svetu, so ga Maji izpopolnili in uporabljali v svojem zapletenem koledarskem sistemu in astronomskih preračunavanjih, v katerih so med predkolumbovskimi ljudstvi dosegli vodilno mesto.

Med razloge za zanimanje, ki ga vzbujajo Maji, je poleg navedenih dejstev mogoče vključiti tudi mnenje, ki je prežemalo preučevanje njihove civilizacije več desetletij, celo dobršen del 20. stoletja: Maji naj bi bili bistveno drugačni od vseh drugih starih civilizacij; veljali so za miroljubno ljudstvo kmetov in rokodelcev, ki jim je vladala plemenita elita, katere edine skrbi so bile verske zadeve, opazovanje nebesnih teles in poveličevanje duha. In kakšni so bili vzroki za takšne romantične predstave?

V poznem 19. stoletju so bila preučevanja osredotočena na pisne vire, med drugim na *Popol Vuh*, sveto knjigo Majev skupine Quiché, ki živi v gvatemalskem višavju, na *Relación de las cosas de Yucatán*, poročilo, ki ga je v 16. stoletju napisal škof Diego de Landa in v katerem je obilica podatkov o Majih na severu Jukatana, ter na maloštevilne ohranjene kodekse ali poslikane rokopise. Te študije so vodile do prvih pomembnih dognanj o majevskem številskem sistemu, koledarju in astronomiji. Nove podatke so prispevale tudi prve arheološke raziskave konec 19. stoletja, rezultati tistih, ki so skušali razvozlati hieroglifsko pisavo, pa so bili dolga desetletja – kljub vse večjemu korpusu napisov, odkritih in dokumentiranih na vrsti arheoloških najdišč – omejeni le na številске in koledarske glife. Množica besedil, ki so bila očitno koledarske in astronomske narave, neuspeh pri razvozlavanju drugačnih hieroglifov in navidezna redkost drugih podatkov, ki bi govorili o bojevitosti Majev in razkrivali njihovo pravo podobo, so bili vzroki za mnenje, ki je bilo, najsi še tako nenavadno, ukoreninjeno in splošno veljavno. Ponavljali so ga učenjaki, tako zaslužni, kot je bil znameniti Sylvanus G. Morley, ki je v svoji knjigi *The Ancient Maya*, objavljeni leta 1946, zapisal, da besedila Majev, povsem drugačna od tistih starega Egipta, Asirije in Babilonije, ne vsebujejo niti zgodovine resničnih osvajanj in vojaških zmag niti poveličevanj posameznih oseb. Leta 1954 je J. Eric S. Thompson, v tistem času bržkone največja avtoriteta v arheologiji Majev, v svoji knjigi *The Rise and Fall of Maya Civilization* izrazil zelo podobno mnenje.

Ta idealizirana slika se je začela spreminjati šele v šestdesetih letih, predvsem zaradi napredkov v razvozlavanju majevske pisave. Dokazano je bilo, da so napisi posvečeni predvsem dogodkom iz življenja vladarjev in njihovih družin. Za razkošno opremljene figure, upodobljene na kamnitih spomenikih in fasadah stavb, so nekoč mislili, da so božanstva, zdaj pa so iz temačne preteklosti vzniknile resnične osebnosti iz zgodovine Majev: ošabni gospodje, ki so slavili svoja rojstva, ustoličenja, zmage v bitkah in žrtvovanja svojih ujetnikov. Nekaj, kar je bilo dolga desetletja nepojmljivo, je zdaj postalo jasno: Maji se niso v ničemer bistvenem razlikovali od drugih ljudstev na primerljivi stopnji razvoja.

Moramo pač priznati, da so bili tudi Maji samo ljudje, z vrlinami in s pomanjkljivostmi, prednostmi in slabostmi. Nadčloveško popolnost jim moramo torej odreči, za raziskovanje pa niso nič manj fascinantni kot nekoč. Prav dejstvo, da so bili mnogi ostanki nekdanj očitno veličastnih mest – ruševine sijajnih templjev in palač ter spomeniki z reliefi in enigmatičnimi hieroglifskimi napisi – najdeni globoko v džungli ali pa še vedno ležijo tam, preraščeni z orjaškimi tropskimi drevesi in objeti z ovijalkami, prav to eksotično in razvoju civilizacije navidez sovražno okolje še danes ostaja eden najmočnejših razlogov za romantični čar, ki obdaja Maje že od časa prvih popotnikov in raziskovalcev.

In prav ta usodna privlačnost je, kot kaže, močnejša od vseh težav, ki prežijo na človeka. Težko je verjeti, s čim vse so se sprva ukvarjali mnogi posamezniki, ki so se kasneje sprevrgli v najvidnejše strokovnjake za arheologijo Majev. Tako je Danec Frans Blom najprej delal na mehiških naftnih poljih, se med potovanji po džungli začel zanimati za ruševine in spoznal Morleya, ki ga je zatem pripeljal na študij na Harvard. Legendarni Edwin Shook, vodja in sodelavec vrste arheoloških projektov na raznih najdiščih, je najprej študiral tehniko v Washingtonu. Gustav Stromsvik je bil norveški mornar, ki je neke noči, ko se je ladja zasidrala nekaj kilometrov od obale severnega Jukatana, s kolegom skočil v morje in priplavala sta v mesto Progreso; naslednjega dne je kapitan oblastem sporočil, da sta dva od njegovih mož utonila. Duhoviti Ed Shook, ki je to zgodbo pripovedoval v nekem intervjuju leta 1990, nadaljuje takole:

Začuda so naslednji dan na obali Progesa slučajno našli truplo, katerega poteze so se bolj ali manj ujemale s Stromsvikom: starost, plavi lasje, modre oči. Truplo so pokopali v Progresu, na grob postavili majhen križ z Gusovim imenom in datumom utopitve. Kadar je bil Gus 'v rožicah', sva večkrat šla tja in položila cvetje na grob.

Takoj ko sta Gus in njegov pajdaš prišla na suho, sta šla naravnost v goščavo in hodila, kolikor sta mogla, da bi se čim bolj oddaljila od obale. Našla sta neki *trapiche* [mlin za sladkorni trs] in dobila delo za peso in pol na dan. Medtem ko sta tam delala, sta večkrat slišala govorice, da skupina Američanov izkopava stare ruševine v kraju, imenovanem Chichén Itzá. Naveličala sta se dela v mlinu in odkorakala v Chichén, kar je bilo sredi terenske sezone. Takrat je bil Earl Morris na Templju bojevnikov, Morley pa je besno tekal naokoli in poskušal zgraditi žleb za odvajanje izkopanega materiala. Gus in njegov prijatelj sta bila božji dar. Gusa so zaposlili kot mehanika, njegovega kolega pa kot tesarja. Imela sta gromozanski uspeh, ker arheologi niso bili zelo spretni za take zadeve.

Ob koncu sezone se je Gusov pajdaš odločil, da gre nazaj na Norveško, Gus pa se je ponudil za skrbnika Chichéna v mrtvi sezoni. Morley je bil vesel, ker je Gus bil človek, ki mu je lahko zaupal. In zgodilo se je nekaj nepričakovanega: Gus vso sušno dobo ni imel kaj početi, razen da je skrbel za

tabor, pa se je odločil, da prebere celo knjižnico, ki jo je imel Carnegie v Chichénu – kar precej zapolnjeno terensko knjižnico. Ljudje božji, do naslednje sezone je vedel več o Majih kot večina ekipe! In čez čas je postal vodja največjega projekta, ki ga je opravljal Carnegie, izkopavanj v Copánu.*

Šlo je za leta, ko so Ed Shook, Gus Stromsvik, Eric Thompson in mnogi drugi znani arheologi delali v okviru dolgoletnega raziskovalnega programa pod okriljem *Carnegie Institution of Washington*, ki je v arheologiji Majev prve polovice 20. stoletja odigrala verjetno najpomembnejšo vlogo. Duša programa je bil Sylvanus Morley, znameniti Vay, kot so ga vsi klicali, karizmatična oseba z izrednimi sposobnostmi za pridobivanje sponzorskih sredstev, obenem pa produktiven raziskovalec in neutruden terenski delavec. Tudi on je na očetovo željo najprej študiral gradbeništvo. Čeprav je mrzil razmere v džungli in kljub večkratnim napadom malarije, amebne dizenterije in drugih bolezni, ki jim je leta 1948 podlegel, se je tja vztrajno vračal.

Eden mojih kolegov mi je nekoč, ko me je spremljal, dejal: »Ne vem, zakaj sem spet tu; sovražim džunglo in vročino.« Spet drugi je omenil, da po neki prav posebno dolgi terenski sezoni več dni ni prenašal niti zelene barve, naokoli pa je hodil v obleki in s kravato, torej v opravi, ki je z osebnostjo večine arheologov težko združljiva. (Duhoviti Paul Bahn ni čisto brez razloga zapisal: »Arheologi so točno nasprotje smetarjev,

Okoli 40 m visoka Struktura 1, druga najvišja v Calakmulu, se še vedno mogočno dviga nad prostranstvom tropskega gozda, ki je že pred tisočletjem prerasel nekdanjo cvetočo metropolo, verjetno največje mesto, kar so jih ustvarili Maji.

* Edwin Shook, as recounted to Stephen D. Houston, *Recollections of a Carnegie archaeologist*, *Ancient Mesoamerica* 1, 1990, str. 250 (prev. I. Š.).

čeprav se pogosto oblačijo enako.«*) Tudi sam sem si že večkrat rekel, da je to zadnja sezona, pa sem to obljubo prav tolikokrat tudi že prelomil. In vrnitev je vedno vznemirljiva, še pred ciljem; moj večletni sodelavec in prijatelj, geometer Pepe Orta, je večkrat, ko sva se peljala iz Méxica, pokazal na velik kažipot nad križiščem v kraju La Tinaja, kjer sva z avtoceste proti pristanišču Veracruz zavila na desno proti jugovzhodu, in rekel: »Poglej, magične besede!« Na kažipotu piše z velikim črkami: *AL SURESTE* ('na jugovzhod').

Gotovo gre za neke vrste zasvojenost. Sicer pa, ali ni tudi alpinizem nekaj podobnega, pa razne druge ekstremne dejavnosti? Čim večji so napori in težave, tem večje je zadovoljstvo, ko je cilj dosežen. Kolikokrat smo dolge dneve ali celo tedne brezplodno tavalili po gozdu, se nabadali na trnje, spotikali čez ovijalke in korenine, popravljali vozila in motorne žage ... Ko pa smo končno vendarle zagledali veličastno piramido ali spomenik z napisi, je bila to nagrada, ki je poplačala vse.

Ne vem točno, kam segajo začetki te zgodbe o zasvojenosti. Ali do daljnega leta 1974, ko sem začel študirati arheologijo in etnologijo na ljubljanski Filozofski fakulteti in si potihem želel tovrstnih avantur? Prvič sem vstopil v tropski gozd šele leta 1977 na kratkem potovanju po Mehiki, nekaj let kasneje pa še v Južni Ameriki. Ali pa se je začelo šele potem, ko sem leta 1985 dobil štipendijo za podiplomsko izpopolnjevanje v Mehiki in se v džunglo prvič podal z raziskovalnimi nameni? Ali pa nemara šele leta 1992, ko sem dobil službo na mehiškem Nacionalnem inštitutu za antropologijo in zgodovino? Takrat sem bil zadolžen za razmejevanje in kartiranje najdišč, ki naj bi bila s predsedniškim dekretom razglašena kot zaščitena območja. Večkrat so me poslali na odročne predele na jugovzhodu republike; da bi ugotovili obseg arheoloških najdišč, smo morali pregledati okolico in si utirati pot skozi goščavo, ki je prekrila nekdanjo cvetočo majevska mesta ...

Vse te izkušnje so bile gotovo pomembne, toda pravi izziv je prišel kasneje.

* Paul Bahn, *Bluff your way in archaeology*, Horsham: Ravette Books, 1989, str. 5 (prev. I. Š.).

Seja

Leta 1992 je bil spremenjen 27. člen mehiške ustave, s čimer je bila omogočena privatizacija zadružnih zemljišč, t. i. *ejidos*, ki so bili ustanovljeni z agrarno reformo po končani revoluciji v začetku 20. stoletja. V okviru širšega vladnega programa, ki naj bi izpeljal spremembe lastništva, je tudi mehiški Nacionalni inštitut za antropologijo in zgodovino (*Instituto Nacional de Antropología e Historia* – INAH) dobil posebne naloge. Ogromno ustanovo sestavlja vrsta uprav, oddelkov in regionalnih centrov. Leta 1995 je na nekem sestanku raziskovalcev našega oddelka, imenovanega Uprava za javni register arheoloških spomenikov in območij, direktorica pojasnila načrtovana dela v okviru tega programa. Med drugim naj bi bilo treba opraviti terenske preglede arheološko manj znanih območij Mehike; če bodo namreč zadružna zemljišča postala zasebna lastnina, bo to delo veliko težje opraviti. Med regijami, ki jih je šefinja našela, je bil tudi jugovzhodni del zvezne države Campeche v osrčju polotoka Jukatana.

Jugovzhod Campecheja? Vedel sem, da prav tam zijajo največje bele lise na arheološki karti Majev. Ameriški arheolog Karl Ruppert je na to obsežno območje v tridesetih letih 20. stoletja vodil ekspedicije, ki so registrirale več pomembnih arheoloških najdišč, a za mnoga ni nihče več vedel, kje natančno so; poleg tega je Ruppert v monumentalnem delu *Archaeological Reconnaissance in Campeche, Quintana Roo, and Peten*, ki ga je objavil leta 1943 z Johnom Denisonom, specialistom za pisavo Majev, sam omenil, da so njegove odprave dokumentirale samo nekatera od največjih najdišč. Razen redkih izjem se po Ruppertovih odpravah ni nihče več podal na to območje, gotovo zato, ker je bilo težko dostopno in – tako kot v Ruppertovih časih – še vedno pretežno prekrito s tropskim gozdom. Kljub temu je bilo zelo verjetno, da goščava skriva še marsikaj.

»Ali to pomeni, da je za takšne raziskave denar na voljo?« sem vprašal.

»Denar bo. Z generalne uprave sporočajo, naj vsakdo, ki je pripravljen prevzeti odgovornost za katero od naštetih regij, predloži raziskovalni projekt. Če ga bodo odobrili, bodo zadevo tudi financirali.«

To mi je bilo dovolj. Že čez nekaj dni sem oddal predlog projekta. Preteklo je nekaj časa, potem pa je nekega dne vstopila v mojo sobo vidno vznemirjena tajnica:

»Telefonski klic imaš. Doktor Nalda hoče govoriti s teboj.«

Tudi sam sem se zdrznil. Enrique Nalda je bil tehnični sekretar, po hierarhiji druga oseba Nacionalnega inštituta za antropologijo in zgodovino, takoj za generalno direktorico. Dvignil sem slušalko.

»Pozdravljen. Prebral sem tvoj projekt za Campeche. Vidim, da nekateri na našem inštitutu še znajo pisati.«

»Lepa hvala,« mi je odleglo.

»Zelo dobro. Pa veš, kakšne so razmere? Si res želiš tega dela?«

»Seveda.«

»V redu. Ne bo lahko, ampak gotovo boš našel stvari, o katerih se ti niti ne sanja. Ne samo groblje, ruševine; tu bodo tudi stele, napisi ...«

Nalda je vedel, kaj govori. Poznal je to območje, na katerem je več let raziskoval.

»Upam, da bo res kaj zanimivega,« sem previdno odgovoril.

»Torej je projekt tvoj. Ko bo proračun za naslednje leto odobren, dobiš denar.«

Z zahvalo in s pozdravom sem odložil slušalko. Ne brez občutka zmagooslavja.

Denar je prišel, toda šele junija leta 1996. Na teren sem se podal julija, torej sredi deževne dobe, kar je imelo sila neugodne posledice. Ampak delo je bilo treba opraviti. Potreboval sem še sodelavca. Florentino García Cruz in Héber Ojeda Mas, kolega v regionalnem centru INAH v Campecheju, sta bila prava človeka. Čeprav mlajša, sta imela zadostne terenske izkušnje, predvsem pa voljo za sodelovanje. Florentino je bil z mano celo sezono, od začetka julija do konca avgusta, Héber pa se nama je zaradi drugih obveznosti pridružil kasneje.

Becán

Skoraj natanko na sredini polotoka Jukatana, na jugovzhodu mehiške države Campeche, leži Becán, majhna vasica, ki je nastala šele pred kakimi štirimi desetletji. Pred tem so bili tu le obširni tropski gozdovi, skoraj povsem zapuščeni že dobro tisočletje, odkar je propadla klasična kultura Majev. Šele v začetku 20. stoletja so v te predele začeli prihajati ljudje v večjem številu, a ne zato, da bi se tam stalno naselili, temveč zato, ker so tamkajšnji gozdovi postali zanimivi za razne, predvsem tuje proizvajalce žvečilnega gumija. Osnovna surovina je bil namreč čikle (*chicle*), smolnat sok, ki ga vsebuje lubje drevesa *zapote* ali *chicozapote**, teh pa je v osrednjih in južnih nižavjih Jukatana zelo veliko. Tako so čikléri (*chicleros*), nabiralci tega soka, tamkajšnje gozdove v nekaj desetletjih prepredli z mulvodskimi stezami; ob jezercih, imenovanih *aguadas*, so postavljali svoje tabore, v katerih so zbirali čikle, ga prekuhali in oblikovali v nekakšne brikete, te pa so prodajali v večjih taborih ali centralah, kjer so bile tudi trgovine s prehrabnimi artikli, z oblačili, orodjem in drugo potrebno opremo.

Prav čiklerji so bili tisti, ki so v teh dotlej zapuščenih predelih prvi naleteli na ruševine nekdanjih majevskih mest in – ko so o tem raznesli glas – tudi navdihnili prve arheološke raziskave. Tako je Cyrus Lundell, ameriški botanik v službi neke družbe, ki je pridobivala čikle, leta 1931 odkril Calakmul, eno največjih majevskih mest sploh. Potem ko je o odkritju obvestil slavnega Sylvania Morleya, ki je tedaj vodil izkopavanja na najdišču Chichén Itzá na severu Jukatana, je ta obiskal Calakmul in, navdušen nad veličino mesta in množico kamnitih spomenikov z reliefnimi upodobitvami in s hieroglifskimi napisi, organiziral več odprav, ki naj bi odkrile in dokumentirale še druga arheološka najdišča v osrednjem delu polotoka. Prvo, leta 1932, je vodil sam, naslednje pa v letih 1933, 1934 in 1938 njegov sodelavec Karl Ruppert. Te ekspedicije so se v veliki meri opirale prav na infrastrukturo taborov in poti, ki so jih uporabljali čiklerji, ter na njihovo poznavanje terena. Tudi kasnejšim arheologom so ti možje, gotovo najboljši poznavalci tropskega gozda, bili (in še vedno so) v veliko pomoč. Čeprav pridobivanje čikleja vse do današnjih dni ni povsem zamrlo, je v drugi polovici stoletja ta dejavnost

* *Manilkara achras*.

močno upadla, pač zaradi uvedbe sintetičnih snovi za izdelavo žvečilnega gumija, razmahnilo pa se je pridobivanje dragocenih vrst lesa, predvsem mahagonija, zaradi česar so nastala prva stalna naselja. V šestdesetih letih, ko je mehiška vlada začela pospeševati kolonizacijo, pa so nova naselja ustanavljali ljudje, ki so sem prihajali iz drugih predelov Mehike zaradi pomanjkanja obdelovalne zemlje. Leta 1972 je bila dokončana asfaltirana cesta, ki prečka polotok Jukatán nekako po sredini in povezuje mesti Escárcega na zahodu in Chetumal na vzhodu. Ob cesti je zraslo več naselij, med njimi tudi Becán.

↓
 Drevesi vrste *zapote* z značilnimi vrezi, ki so jih nekoč napravili zbiralci smole za izdelavo žvečilnega gumija.

↘
 V aguadah, ki jih prekrivajo lokvanji ali druge plavajoče rastline, je voda posebno dobra in sveža. Jezerca imajo blatne bregove in dno, mostički, kakršen je na sliki, pa omogočajo zajemanje vode tam, kjer je globlja in čistejša.

Vas Becán se pravzaprav imenuje po velikem, danes za obiskovalce že odprtem arheološkem najdišču, ki je v neposredni bližini današnjega naselja in ki ga je leta 1934 odkrila in poimenovala Ruppertova ekspedicija. Nekaterim najdiščem so preprosto dali imena bližnjih taborov, ki so jih imeli čikleri, druga pa so krstili z imeni, ki so si jih izmislili sami in med katerimi so mnoga v majevskem ali, točneje, v jukateškem jeziku. Čeprav gre le za enega od približno 25 jezikov majevske jezikovne družine, ki jih domačini v jugovzhodni Mehiki, Gvatemali, Hondurasu in Belizeu še vedno govorijo, je prav jukateški jezik najbolj razširjen, razen tega mnogi kraji in tudi arheološka najdišča v severnem delu polotoka Jukatána ohranjajo imena v tem jeziku

še iz predšpanske dobe. Tudi mnogi čikleri, ki so pomagali Ruppertovim odpravam, so bili govorci tega jezika, ki se je torej gotovo tudi zato zdel posebno prikladen za poimenovanje nekdanjih mest. Imena namigujejo na kakšno značilnost kraja ali okoliščino ob odkritju. Tako ima *Calakmul* svoje ime zaradi dveh velikih piramid, ki gospodujeta nad ruševinami nekdanje metropole: *ca* pomeni 'dva', *lak* je 'sosednji' ali 'bližnji', *mul* pa je izraz, ki ga je mogoče prevesti kot 'umetni grič', saj z njim domačini, ki govorijo jukateški jezik, še vedno označujejo ruševine predšpanskih stavb, ki so danes videti kot bolj ali manj piramidalne groblje. Ime *Uxul*, 'Konec', je Ruppert prisodil zadnjemu najdišču, ki so ga odkrili v sezoni 1934, *Becán*, 'Obrambni jarek', pa je dobil to ime zato, ker je njegova posebnost umetni jarek, ki obdaja jedro nekdanjega mesta.

Tisti julijski dan leta 1996, ko sem stopal po blatni ulici v Becánu, je bil poseben. Ne, nisem bil prvič tam, ampak prav tistega dne se je začela razburljiva zgodba, ki je, kot kaže, še vedno ni konec.

Pot me je vodila do hiše, v kateri je živel čuvaj, odgovoren za arheološko najdišče v bližini. Bil je to znameniti, zdaj že pokojni Juan Briceño, ki je že vrsto let delal kot paznik, a je postal legenda. V svoji mladosti, ko je v širnih jukatanskih gozdovih delal kot čiklero, je spoznal ameriškega arheologa Wyllysa Andrewsa, ki ga je prosil za pomoč pri iskanju arheoloških najdišč. Juan se je izkazal kot dober vodnik. Poslej so njegovo pomoč iskali tudi drugi arheologi, ki so prihajali v te kraje, končno pa ga je zaposlil tudi Nacionalni inštitut za antropologijo in zgodovino. Sam sem ga spoznal v začetku devetdesetih let, ko sem vodil delimitacijska dela v Becánu in na bližnjih arheoloških najdiščih Chicanná in Xpuhil. Čeprav sem jih poznal po literaturi, je bilo na gozdnatem terenu vse prej kot preprosto določiti obseg nekdanjih naselij, zato je bila Juanova pomoč na vsakem koraku dobrodošla. Izkazalo se je, da je vreden vzdevka, po katerem ga poznajo vsi: *Juan Ruinas* ('Ruševine').

Juana sem našel v njegovi kolibi.

»Dober dan«, sem glasno pozdravil pred odprtimi vrati. Že rahlo osivel, a še vedno krepak možakar se je zvalil iz svoje viseče mreže in se ozrl proti vratom. Usta so se mu razlezla v širok nasmeh.

»*Iván!*« Moje ime v Mehiki ne dela težav (za razliko od priimka), a ga vedno naglašajo na zadnjem zlogu.

Razširil je roke, enako sem storil jaz in objela sva se kot stara prijatelja. Odprl sem nahrbtnik in izvlekel nekaj ledenomrzlih piv. Poznal sem Juanovo (in svojo) slabost.

»Kako pa *colmoyote?*« se je široko zarežal.

Ostanki palače z dvema stolpoma v Becánu; v ozadju je današnja vas z istim imenom.

Colmoyote je ličinka nekakšne muhe enodnevnice*; človeku ali drugemu sesalcu se zarije pod kožo in se pridno hrani z mesom; najprej je drobna kot nit, lahko pa zraste do jajčaste oblike, daljše od centimetra. Malo pred koncem delimitacijskih del pred nekaj leti je tak primerek tudi mene izbral za gostitelja in se zažrl na najbolj neprijetno mesto. Prvi občutki so bili podobni piku mravlje, ker pa niso ponehali, sem si zadevo pobliže ogledal in ugotovil pravi vzrok. Ker mora ličinka po zrak, jo je z lupo mogoče videti. Zdravnik v Xpujilu je bil zelo prijazen fant, manj prijazen pa je bil njegov poseg; ko sem mi je že skoraj zdelo, da sem kastriran, mi je zmagoslavno povedal, da je žival spravil ven. Že čez nekaj minut pa sem začutil enake ugrize kot prej. Vrnil sem se v ambulanto in zdravnik je menil, da sta pač morali biti dve. Po ponovnih mučnih poskusih je obupal in rekel, naj vendarle poskusim s čiklejem, ki ga za te namene v teh krajih najraje uporabljajo. Kolega geometer, ki je bil skoraj domačin, me je odpeljal v Becán, našel drevo *chicozapote*, zasekal vanj z mačeto in zbral nekaj soka na list. 'Zapečatil' sem zajedalca in mu tako onemogočil dihanje. Še dobro, da ti insekti ne prenašajo nobene bolezni.

* *Dermatobia hominis*.

»Vse v redu,« sem mu prav tako v smehu odvrnil; spomin je bil zabaven, sama izkušnja pa ne tako zelo.

Sedela sva na pragu in razložil sem mu, kakšni nameni so me privedli tokrat. Ker je bila naša naloga iskanje arheoloških najdišč v odročnih krajih proti jugu, je bil Juan pravi naslov za kakršnokoli pomoč ali nasvet.

»Šel bi z vami, a ne morem. Moram biti tukaj, ker imamo delavce.«

V Becánu je potekal arheološki projekt restavriranja nekaterih stavb in Juan je imel polne roke dela.

»Ampak našel ti bom nekoga, ki ti bo v pomoč.«

Naslednje jutro me je poiskal v koči arheološkega tabora, kjer sva s Florentinom prespala.

»Med delavci je fant iz vasi Justo Sierra. Pozna ruševine v okolici svoje vasi in je pripravljen pomagati. Popoldne ga pošljem k tebi.«

Vasica Justo Sierra Méndez je eden najbolj južnih zaselkov na ozemlju, ki smo ga imeli namen pregledati.

Res se je popoldne prikazal mladenič, ki se je približeval z nekoliko počasnimi koraki: razodevali so negotovost človeka, ki ni vajen, da se veliko pogovarja, še najmanj o nekakšnih čudnih namenih t. i. učenih ljudi.

»Pozdravljen,« sem mu segel v roko in mu razložil, za kaj gre. Pozorno je poslušal in odvrnil, da je v okolici njegove vasi res precej ruševin. Strinjal se je, da naju pelje do vseh, ki jih pozna, obenem pa posreduje pri sovaščanih, ki gotovo poznajo še druge.

Naslednjega dne smo odrinili. S kamioneto pick-up znamke Dodge, ki mi jo je za terensko delo posodil moj inštitut, smo se najprej zapeljali po glavni cesti do Xpujila, ki leži 7 km vzhodno od Becána. Tako kot slednji ima tudi Xpujil ime po bližnjem arheološkem najdišču, ki ga je registrirala in opisala Ruppertova zadnja odprava leta 1938. Ustanovitvi modernega naselja pred dobrimi štirimi desetletji je tudi v tem primeru botrovala gradnja ceste, ki je povezala vzhodni in zahodni del polotoka Jukatana; ker pa je tu tudi križišče te ceste z dvema, ki vodita proti severu in jugu, in ker je Xpujil leta 1996 postal sedež obsežne novoustavljene občine, imenovane *Municipio de Calakmul*, je zrasel v precej veliko naselje, ki ima danes okoli 4000 prebivalcev.

Xpujil je bil torej naše glavno oskrbovalno središče. S Florentinom sva nakupila hrano, mačete in ostale potrebščine, pozno popoldne pa smo odrinili proti jugu.

Justo Sierra Méndez

Polotok Jukatan je dežela nižavij in rahlo valovitih gričevij, ki le redko-kje presegajo 400 m nadmorske višine. Zaradi apnenčaste podlage je za pokrajino značilna vrsta kraških pojavov, med katerimi izstopajo presihajoča jezera, ponikalnice in jame, pa tudi bolj ali manj obsežne kotline z ravnim dnom, ki so nastale kot posledica dolgotrajnih procesov sedimentacije; to so t. i. *bajos* ali v jukateškem jeziku *akalché*, ki se v deževni dobi zamočvirijo in preobrazijo v skoraj neprehodne površine z debelimi plastmi lepljivega blata. V severnem delu polotoka površinskih vodnih tokov ni; talna voda je sorazmerno blizu površja in dostopna v naravnih vodnjakih, imenovanih *cenotes*, ki so nastali kot posledica podorov kraških jam. Proti jugu se nivo talne vode niža, potoki in večje reke pa postanejo pogostejši šele v južnem delu jukatanskih nižavij. Od severa proti jugu narašča tudi letna količina padavin, zato se tudi rastlinstvo spreminja, od grmičevja in nizkega drevja na severu do visokega deževnega gozda na jugu.

Južno od ceste, ki preko Xpujila in Becána prečka Jukatan, se do meje z Gvatemalo razprostira obsežno ozemlje, katerega večji del pripada danes povsem neposeljenemu in zaščitenemu naravnemu parku, ki je bil ustanovljen leta 1989 z imenom *Reserva de la Biósfera de Calakmul*, vzhodno od njega in južno od Xpujila pa se vzdolž meje z državo Belize razteza kakih 30 km širok pas ozemlja, na katerem so posejane številne, a majhne vasice, ki so kot rezultat vladnega kolonizacijskega programa zrasle šele po nastanku Xpujila in drugih naselij ob glavni cesti. Prav za to območje sem prevzel nalogo, da ga preiščem in registriram čim več arheoloških najdišč.

Tu, v samem osrčju polotoka Jukatana, je zaradi vlažnega tropskega podnebja s precejšnjo količino padavin vegetacija bujna, a tudi precej raznolika. Na dvignjenih terenih prevladuje visoki ali srednjevisoki deževni gozd, v niže ležečih mokriščih (*bajos*) pa nizko, gosto in pretežno trnasto rastlinje, skozi katerega je tudi v sušni dobi, ko ta območja niso poplavljeni ali zamočvirjena, prodiranje sila naporno in zamudno. Živalski svet vključuje poleg množice žuželk divje purane, fazane in vrsto drugih ptic, opice, jaguarje in druge divje mačke, srne, tapirje, divje prašiče, pa krokodile, kuščarje in ostale plazilce, med katerimi tudi strupenih kač ne manjka. Talna voda je v osrčju polotoka v globinah, ki

pretežno presegajo 100 m. Površinskih vodnih tokov je zelo malo, pa še ti so večidel hudourniške narave, omejeni na deževno dobo, ki traja nekako od maja ali junija do oktobra ali novembra. Edini bolj ali manj zanesljivi naravni viri sladke vode so jezerca, imenovana *aguadas*; teh je sicer sorazmerno veliko, vendar se v sušni dobi mnoga izsušijo. Tako kot so že nekoč Maji svoja mesta praviloma zgradili v bližini teh jezerc, katerih dna so pogosto umetno ojačali s kamnitimi ploščami in tako zavrli pronicanje vode, so po mnogih stoletjih bili tudi čikleri prisiljeni svoje tabore postaviti ob aguadah, na istih mestih pa so v zadnjih desetletjih, potem ko se je zaradi razvoja Xpujila začela tudi kolonizacija ozemlja proti jugu, zrasla prenekatera naselja. Njihovi prebivalci živijo skoraj izključno od poljedelstva, ki temelji na preprosti tehniki požigalništva. Zaradi tega so bile uničene precejšnje količine gozda; šele ustanovitev biosfere in vladne omejitve so v zadnjih letih to krčenje gozdnatih površin v precejšnji meri zaježile.

Danes so ti zaselki južno od Xpujila med seboj sorazmerno dobro povezani s cestami in povečini tudi že elektrificirani, leta 1996 pa je bila situacija precej drugačna. Večino vasic so povezovali samo kolovozi, ki so v deževni dobi postali za vozila praktično neuporabni. Dobava iz civiliziranega sveta je bila zato močno omejena, elektrika pa je bila napeljana samo do vasi vzdolž prvih nekaj deset kilometrov edine čez vse leto prevozne makadamske ceste, ki je vodila proti jugu.

Ker je bil prvi pomočnik, ki sva ga s Florentinom dobila, iz vasi Justo Sierra Méndez, sva se odločila, da delo začneva prav tam, torej na skrajnem jugu območja, ki ga je bilo treba pregledati. Čeprav je bila vas oddaljena borih 90 km od Xpujila, smo za potovanje po grozljivo uničenem makadamu potrebovali dobrih 5 ur. Tako je bilo časa za pogovor med vožnjo na pretek.

Miguel Cruz Montejo, kot se je imenoval 22-letni mladenič, je pred slabimi dvajsetimi leti kot otrok prišel iz hribovij, ki ležijo kakih 400 km jugozahodno, v državi Chiapas, od koder je pomanjkanje obdelovalne zemlje, do katerega je prišlo zaradi nenasitne grabežljivosti veleposestnikov, pregnalo mnoge revne indijanske družine, in kjer so zaostreni socialni problemi v zadnjem desetletju 20. stoletja pripeljali do znanega gverilskega gibanja zapatistov. Mnogi izseljenci iz vasi, v katerih se govorijo *chol*, eden od jezikov majevske jezikovne družine, so našli novo domovino prav na jugovzhodu mehiške države Campeche, v nižavjih, preraščenih z džunglo, ki so bila že kakih tisoč let, odkar je propadla klasična kultura Majev, brez stalnega prebivalstva. Tako kot drugim priseljencem je bil tudi Miguelovi družini zagotovljen zadosten kos zemlje za skromno preživetje.

Na nekem ovinku je Miguel iztegnil roko:

»Tu so lani policisti prestregli tihotapce mamil, ki so imeli ob cesti več sto kilogramov marihuane, pripravljene za prevoz. Začelo se je streljanje in eden od tihotapcev je bil ubit, pa tudi en policist.«

»In kako je policija izvedela za to?« je vprašal Florentino.

»V teh krajih mnogi kmetje sadijo marihuano, preprodajalci pa občasno pridejo ponjo. To se pač ve; nekdo jih je izdal.«

»Ampak za navadnega človeka, ki se v te posle ne meša, ni kakšne posebne nevarnosti?« sem ugibal.

»Kaj da ne,« je odvrnil Miguel. »Včasih napadajo oboroženi roparji. Čez cesto vržejo hlod ali postavijo velike kamne, tako da se mora avto ustaviti. Najrajši pričakajo kak kamion, ki razvažá blago trgovinam in ima pač denar; včasih pa se lotijo tudi kakega reveža, ki ima komaj kaj pri sebi.«

S Florentinom sva se spogledala. Občutek ni bil prav prijeten. Bili smo pač na območju, ki je daleč od zakona. Zato je primerno tudi za tihotapljenje trdih drog iz Južne Amerike. Preprodajalci občasno najdejo posrednike na tem območju, iz lahkega aviona spustijo tovor na kakšno odročno pot, od koder ga potem prepeljejo naprej. *Narcotráfico*, ilegalna trgovina z mamili, je eden težjih problemov, s katerimi se spopada Mehika.

Okoli desete ure zvečer smo s pretresenimi hrbtenicami prispeli v Justo Sierra. Mnogi zaselki na tem koncu imajo imena po pomembnih osebah mehiške zgodovine. Justo Sierra Méndez je bil pisatelj, pesnik in zgodovinar, ki se je rodil v mestu Campeche, prestolnici istoimenske države, kasneje pa je živel pretežno v Méxicu in imel konec 19. in v začetku 20. stoletja tudi več političnih funkcij, povezanih zlasti s sistemom izobraževanja.

Miguel je rekel, da lahko s Florentinom spiva v njegovi hiši, v kateri je živel s svojo ženo in z dveletno hčerkico. Bila je to preprosta koliba pravokotnega tlorisa, stene so sestavljali koli, postavljeni tesno drug ob drugega, kritina pa je bila iz listja palme *guano**. V edinem prostoru je bilo ognjišče, obdano s kamni, sestavljenimi na s peskom napolnjeni kvadratasti konstrukciji iz desk, ki so jo podpirali štirje koli. Takšna so ognjišča povsod v teh krajih: ker so dvignjena, se pri kuhanju ni treba preveč sklanjati. Dim uhaja kar skozi streho, ki je narejena iz dobro zloženih palmovih listov in ima vse značilnosti nam bolj znane slamnate: porozna, vendar vode ne prepušča. Poleg lesene mize in dveh stolov je bila ob eni steni še preprosta klop, sestavljena iz dveh drevesnih panjev

* *Sabal* spp.

in preko njiju položene deske. Manjše deščice, z vrvicami obešene na stene, so opravljale vlogo polic, maloštevilni kosi oblačil pa so viseli na vrvcih, privezani na kole v dveh stenah, ki sta oblikovali hišni kot. Namesto postelj so v teh krajih v navadi viseče mreže. Tudi midva s Florentinom sva obesila svoji.

Hiše, v kakršni je živel Miguel Cruz z družino, so najpreprostejša bivališča v teh krajih. Bolj običajne so kočice s stenami iz desk, namesto palmovega listja pa imajo pogosto pločevinasto streho. Ta je sicer bolj varna pred požarom pa tudi cenejša, ker palme *guano* ni povsod in je treba listje neredko pripeljati od daleč, prekrivanje pa je dokaj zamudno. Je pa palmovo listje odlični toplotni izolator, medtem ko je v hišah s pločevinasto streho čez dan nepopisno vroče, razen če je prostor dovolj visok ali pa je pod pločevino še streha iz desk.

Miguelova žena je možu in nama s Florentinom v naslednjih dneh pripravljala zajtrk in večerjo, čez dan pa smo seveda malicali na terenu. Za večino ljudi je osnova prehrane zelo preprosta: *tortillas y frijoles*, tortilje in fižol. Vsa gospodinjstva imajo kokoši, ker pa so družine praviloma številne, je meso le redko na mizi.

Tortilje, gotovo najbolj značilna mehiška hrana, katere izvor sega v sivo davnino, so nekakšne palačinke iz koruznega testa, imajo pa podobno vlogo kot kruh v deželah, kjer so žitarice tako pomemben vir prehrane kot koruza v Mehiki. Marsikje na podeželju jih delajo kar doma, in to je počela tudi Miguelova žena. Najprej je namočila koruzno zrnje v vedru vode, ki ji je dodala žlico apna; po celonočnem namakanju v apneni raztopini povrh njica, ki prekriva zrnje, odstopi in jo je mogoče odplakniti, namočeno zrnje pa se zmelje v ročnem mlinu. Ponekod za ta namen še vedno uporabljajo kamnite žrmlje, katerih oblika se – kot izpričujejo arheološki ostanki – v zadnjih tisočletjih ni bistveno spremenila: ploščat, rahlo konkaven in zglajen kamen služi kot podlaga, na katerem se zrnje zmelje s podolgovatim, prav tako zglajenim kamnom, ki opravlja vlogo valjarja. Iz tako dobljenega testa se pripravijo tortilje z rokami, čeprav so danes na voljo tudi posebne stiskalnice, popečejo pa se na železni ali keramični okrogli plošči, postavljene na ognjišče.

Tako kot koruza, ki je bila udomačena pred kakšnimi sedem tisoč leti prav na območju današnje

Miguelova hiša v vasi Justo Sierra Méndez. S sončnimi celicami, kakršna stoji pred hišo, so oblasti opremile to in druge vasi, v katerih leta 1996 še ni bilo električne napeljave.

Mehike, izvira od tod tudi fižol. Tega običajno jedo kuhanega v zrnju ali pa ga zmečkajo in prepražijo. Poleg koruze in fižola je danes zelo pogosta hrana tudi riž.

Justo Sierra leži ob enem redkih potokov v tistih krajih, imenovanem Arroyo Negro. Vode zato tamkajšnjim prebivalcem ne primanjkuje, zlasti ne v deževni dobi, tako da je bilo dovolj tudi za večerno kopel, ki se je po vsakem napornem dnevu še kako prilegla. Seveda se zaradi krokodilov* ni bilo zdravo kar spustiti v potok; vodo smo zajemali v vedra in se 'oprhali' na obrežju.

V naslednjih dneh smo dodobra prehodili okolico. Miguel je poznal več lokalitet s starimi majevskimi ruševinami, posredoval je pri navezavi stikov z drugimi domačini, obenem pa je z veseljem pomagal pri utiranju poti in izsekavanju površin, ki jih je bilo treba natančneje pregledati. Delavcev za tovrstno pomoč sicer ni bilo težko najti, saj je kakršenkoli priložnostni zaslužek vsem dobrodošel. Toda Miguel je v vseh pogledih izstopal, zato nas je spremljal povsod tudi v naslednjih tednih, ko smo nadaljevali delo v drugih krajih, čeprav smo vselej morali najeti tudi delavce iz najbližjega zaselka, ki so mu pripadala zemljišča, po katerih smo hodili.

Z arheološkim rekognosciranjem, kot se površinskim terenskim pregledom tudi pravi, je mogoče na območju kulture Majev ugotoviti marsikaj, saj je večina stavb zgrajena iz kamna. Arhitektura Majev je zelo raznolika in odseva kompleksnost njihove družbe, katere ureditev je bila podobna fevdalizmu. V mestih, kjer so živeli najvišji sloji plemstva in duhovščine pa tudi pomembni umetniki in rokodelci, so gradili piramidalne temple, rezidenčne palače in druge stavbe, katerih vloga je bila povezana z upravo in javnimi dogodki. Ti objekti so bili zgrajeni skoraj v celoti iz kamna: v zgodnjem obdobju je bila kritina iz propadljivih materialov, v klasični dobi pa so postali običajni obokani prostori, tako da so bile celotne stavbe, vključno s strešnimi deli, zgrajene iz kamna. Tipičen za Maje je t. i. lažni obok, kakršnega so poznali tudi v Starem svetu vse do takrat, ko so Rimljani izumili pravi obok. Medtem ko so pri pravem oboku kamni postavljeni v polkrogu in imajo zato veliko nosilnost, je lažni obok zgrajen tako rekoč enako kot zidovi, le da so kamni, ki ga sestavljajo, postavljeni na oba podporna zidova tako, da molijo nekoliko čez kamne v spodnji vrsti v notranjost prostora; zaradi tega se razdalja med vrstami kamnov nad obema zidovoma manjša z višino, ko pa sta obe vrsti dovolj blizu, se nad njiju postavi vrsta večjih kamnov, ki obok prekrijejo.

* V notranjosti polotoka Jukatana prevladuje t. i. bulasti krokodil (*Crocodylus moreletii*).

Hiše preprostega prebivalstva, ki je živelo v okolici mest in v manjših naselbinah, so bile manjše kot stavbe v mestnih jedrih in prekrte z rastlinskim materialom, a so mnoge prav tako imele zidove iz kamnov ali pa vsaj kamnite temelje; o tem pričajo ostanki številnih tovrstnih bivališč. Poleg takšnih, katerih ruševine je mogoče zaznati že s površinskih pregledi, pa so bile v rabi tudi hiše, kakršno je imel Miguel in več njegovih sovaščanov. Takšne hiše so še vedno posebno pogoste na severu Jukatana: en sam prostor pravokotnega ali ovalnega tlorisa je omejen z vrsto lesenih kolov, včasih ometanih z blatom, vhod je sredi ene od obeh daljših strani, kritina pa iz palmovega listja. Danes povsod razširjen del 'pohišta' so viseče mreže za spanje, vendar jih klasični Maji še niso poznali; šele v poznem obdobju so prišle s karibskih otokov.

Miguel in njegovi sovaščani so vedeli za veliko ruševin in s Florentinom sva hotela videti prav vse. Naloga ni bila preprosta, ker je ozemlje, ki pripada vasi Justo Sierra, dokaj obsežno, arheološki ostanki pa so zelo raztreseni, tako po gozdu kot po poljih, ki so v rabi ali pa v dobi počitka in preraščena s sekundarno vegetacijo. Povsod sva zabeležila geografske koordinate, izmerjene z ročnim aparatom za globalno satelitsko pozicioniranje (GPS); kjer so bili ostanki stavb večji, pa sva tudi narisala skice njihove razporeditve. Nikjer nismo našli stoječih zidov, samo groblje kamnov, ki pa so vendarle zelo očitno sestavljale značilne skupine: Maji so svoje hiše praviloma gradili okoli štirikotnih dvorišč. Če smo naleteli na kose keramike na površini, smo jih pobrali, saj prav analize keramike dajo prve podatke o času, v katerem je živelo neko naselje, pa tudi o povezavah s sosednjimi regijami.

Tudi pri pregledovanju terena, ki je pripadal sosednjima vasema Arroyo Negro in El Civalito, sva s Florentinom hotela biti izčrpna. Kmalu pa sva začela ugibati o smiselnosti te strategije. Tu sva bila že dva tedna, prehodila veliko kilometrov, našli pa nismo ničesar posebno pomembnega; tu in tam je bila kakšna več metrov visoka stožčasta groblja, nekoč nedvomno manjši piramidalni tempelj, večjih stavb pa ni bilo nikjer.

Florentino in nekaj notranje opreme v Miguelovi hiši.

Nekaj je bilo jasno: poselitev v času razcveta kulture Majev je bila tudi tu podobno gosta kot drugod v bolj raziskanih delih nižavij. Vendar Maji niso živeli v tako strnjenih naselbinah, kakršnih smo vajeni mi. Imeli so mesta, toda gosto pozidana so bila samo mestna jedra z najpomembnejšimi stavbami, med gručami preprostih hiš, posejanimi v okolici, pa so bili večji ali manjši prazni prostori, verjetno vrtovi ali polja. Zaradi takšne razporeditve stavb je zelo težko ugotoviti, kje se neko mesto ali ozemlje, ki mu je pripadalo, konča in kje se začne drugo; poleg tega iskanje ruševin, raztresenih na obsežnih površinah, terja veliko časa in naporov. Če bova tako nadaljevala, sva razmišljala s Florentinom, bo šlo delo zelo počasi naprej; temeljito pregledovanje celotnega ozemlja do Xpujila bi trajalo več let, za toliko časa pa denarja ni na voljo. Registrirati je bilo treba čim več arheoloških ostankov, to je res, toda prioriteto morajo vendarle imeti pomembnejše lokalitete, saj lahko prav na njih dobiva več podatkov: stavbe so večje, imajo tudi izpostavljene arhitektonske elemente, ki so lahko posebno zanimivi, pa še kamnite spomenike z napisi lahko pričakujemo. Torej bova morala biti pri iskanju bolj selektivna; ne bova več šla do vsake manjše ruševine, ki nama jo bo kdo omenil.

Medtem ko sva tako razmišljala v Miguelovi hiši, kjer sva še vedno bivala, nisva vedela, da nama bo neki dogodek še istega dne potrdil odločitev, da se poslej osredotočiva na večja najdišča. Tistega dne smo prišli z obhodom že zgodaj popoldne. Prišel je sosed in omenil, da je v trgovino v sosednji vasi Arroyo Negro kamion pripeljal pivo. Pešpot, ki je do tja vodila ob potoku Arroyo Negro, je bila dolga le dober kilometer.

Skrunilci grobov

Lastnik trgovine v vasi Arroyo Negro je bil zajeten možakar, priseljenec iz Tapachule, mesta na skrajnem jugu mehiške države Chiapas. Potrdil je, da je dobil pivo. S Florentinom sva ugotovila, da se potem, ko dva tedna piješ samo mlačno vodo, tudi neohlajeno pivo še kako prileže. Miguel se je ob najinih besedah samo nasmehnil in sklonil pogled, kot bi hotel reči: tu si še toplo pivo redkokdaj lahko privoščimo. Seveda mu ga tokrat ni bilo treba plačati.

Na debeluhovo hišo, ki je bila obenem trgovina, sta se sede na tleh naslanjala dva moža v visokih škornjih, kakršne sicer uporabljajo čikle-ri. Potem ko smo ob našem prihodu izmenjali pozdrave, sta nas med razgovorom radovedno opazovala. Gotovo sem pozornost vzbujal predvsem jaz, svetlolasi 'bledoličnik', ki je kdove kako zašel v tiste odmaknjene kraje. Končno se je eden od njiju opogumil in vprašal:

»Ste prišli na izlet?«

Le kdo bi prišel na izlet v te kraje bogu za hrbtom? je bila moja prva misel.

»Ne ne, službeno smo tukaj.« Na kratko sem jima razložil, kaj delamo. Pozorno sta poslušala.

»Tudi naju zelo zanimajo ruševine. Marsikje sva že izkopavala in tudi našla veliko lepih stvari.«

»A, torej sta delala z arheologi ...« je pripomnil Florentino, čeprav njegov glas ni razodeval, da to sam verjame.

»Ne, sama. Nekateri ljudje zbirajo starine, jih kupujejo in zanje tudi dobro plačajo,« se je glasil prostodušen odgovor, ki nama je potrdil sum. To sta bila torej roparska kopača, plenilca arheoloških najdišč.

Pokimal sem, nagnil steklenico piva, napravil požirek in neprizadeto vprašal:

»In kje kopljeta zdaj?«

»Ne ne, zdaj tega že dolgo ne počneva več. Zakoni so strogi in je prenevarno. Midva sva iz Gvatemale in nabirava čikle, tule takoj čez mejo. Samo na pivo sva prišla sem.«

Koliko je bilo resnice v tem odgovoru, seveda nismo mogli vedeti. Res je bilo mogoče priti iz Gvatemale brez težav; meja, ki loči jugovzhodni del mehiške države Campeche od Gvatemale, je zgolj 10 m široka poseka, ki teče skozi gozd v ravni črti vzdolž vzporednika 17°49' severne

geografske širine, slabih 5 km južno od vasi Arroyo Negro; nihče je ne varuje, občasno samo očistijo poseko, da se preveč ne zaraste. Ampak 5 km je razdalja do meje v ravni črti; po stezah je pot gotovo precej daljša, sploh pa možaka gotovo nista prišla samo na pivo, saj nista mogla vedeti, da ga bosta res našla. Dobava je tukaj bolj slučajna kot redna. Kakorkoli že, nisem se želel postavljati v vlogo preiskovalca, skušal pa sem vendarle izvedeti še kaj več.

»In kako sta to delala? Kaj pravzaprav iščete?« sem skušal biti iskreno zvedav.

»Grobove. V teh gozdovih je veliko ruševin. To so bile nekoč hiše, palače in cerkve tistih ljudi, ki so tukaj živeli – Maji, ali ne? In v njih so tudi pokopavali svoje umrle. V večjih ruševinah so grobovi visokih gospodov, v njih pa so pobarvane posode, ogrlice, maske iz žada ...«

Eden od obeh mož se je še posebno razgovoril in se izkazal za dobrega poznavalca svojega posla. Bil je prav didaktičen, kot da se ne bi pogovarjal z arheologoma. Tako kot je povedal, so Maji pokopavali svoje umrle pod tla svojih hiš. Posebnih grobišč niso imeli. Dostojanstvenike in vladarje so pokopali z vso njihovo slavnostno opravo in okrasjem, v grobove pa so prilagali tudi poslikano keramično posodje in druge predmete. Najpomembnejši pokojniki, pokopani v rezidenčnih palačah in templjih, so neredko opremljeni z ogrlicami, uhani, maskami in drugimi izdelki iz žada.

»Ampak vsakega predmeta ne moreš prodati. Da ima glinast krožnik ali vaza kako vrednost, mora imeti naslikanega vsaj enega Indijanca; če jih je več, cena zraste, sploh pa, če ima še legendo.«

Res je, fino izdelane keramične posode, ki se najdejo kot pridatki v elitnih grobovih, imajo naslikane mitološke prizore s človeškimi in živalskimi figurami in podobami božanstev, z omembo 'legende' pa je imel naš sogovornik v mislih seveda hieroglifske napise, ki te prizore pogosto spremljajo.

»Največjo vrednost pa ima žad: ogrlice, uhani, figurice, maske ...«

Čeprav ležišč žada v nižavjih Jukatana ni, so predmete iz tega kamna tamkajšnji Maji zelo pogosto dajali v grobove svojih dostojanstvenikov. Žad so preko dobro organiziranih trgovskih mrež dobivali iz doline reke Motagua v gvatemalskih višavjih na jugu. Tako kot je bil to nekoč najdragocenejši material za Maje, imajo njihovi izdelki iz žada tudi danes najvišjo ceno na črnem trgu. Medtem ko lahko, na primer, dobro ohranjen in bogato poslikan keramični krožnik doseže končno ceno – recimo na dražbi nekje v ZDA – okoli 30.000 dolarjev, so predmeti iz žada veliko dražji. Seveda tudi pri tej nezakoniti trgovini največ zaslužijo posredniki, plenilci sami pa najmanj.

»Kako pa veš, kje je treba kopati?« sem spraševal naprej.

»Vsak čiklero pozna gozdove, v katerih dela, in ve, kje so ruševine. Majhnih grobelj je povsod dosti, teh nima smisla razkopavati. Če pa naletiš na ruševine, ki so visoke in jih je veliko na kupu, potem veš, da si prišel v *reinado*; tam se izplača kopati.«

Tokrat sem prvič slišal romantično zvenečo besedo, ki jo uporabljajo zlasti čikleri. *Reinado* pomeni v španščini 'vladavina' ali 'kraljevanje', bolj ustrezen prevod pa bi bil v tem primeru 'kraljestvo', saj se je izraz očitno nanašal na velika arheološka najdišča, ostanke majevskih mest z visokimi piramidalnimi svetišči ter mogočnimi upravnimi in elitnimi rezidenčnimi stavbami.

»Pred leti sem delal v Las Gardemias; to je bil *reinado grande*, same velike ruševine, ponekod so se videli še zidovi, grobovi so imeli poslikane stene ...«

Las Gardemias! S tem imenom so domačini označevali znamenito arheološko najdišče, danes znano kot Río Azul, ki leži v severovzhodni Gvatemali, slabih 10 km od kraja, kjer smo se pogovarjali. Ameriški arheolog Richard E. W. Adams je tam vodil večletni raziskovalni projekt, potem ko je leta 1981 izvedel, da so plenilci naleteli na nekaj edinstvenih grobov s stenami, na katerih so bile slikarije in hieroglifski napisi. Je bil med temi roparji, ki so jih kmalu pregnali, tudi naš sogovornik?

»Nekoč,« se je ta še naprej razvnel, »smo pri nabiranju čikleja naleteli na skupino velikih ruševin; nekatere so bile zelo visoke, pa veliko stel je bilo, pravi *reinado* ...«

Mož je torej poznal tudi stele, ploščato obdelane kamnite bloke, ki so stali na stavbah ali trgih nekdanjih mest; mnoge so bile okrašene z reliefno izdelanimi podobami in s hieroglifskimi napisi, ki so ovekovečali pomembne dogodke in slavna dejanja vladarjev in njihovih družin: njihove zmage v vojnah, zajetja ujetnikov, obrede, ki so jih opravljali, rojstva, ustoličenja, poroke z nevestami iz imenitnih rodbin ...

»Tudi stele ste našli?«

»Seveda. Tudi stele se lahko dobro prodajo, če imajo podobe in črke.«

»Kako pa ste jih odnesli? Kamni so vendar veliki in težki.«

»Saj jih nismo odnesli celih. Z žagami smo odrezali samo tiste površine, ki so bile okrašene.«

S Florentinom sva ostajala mirna, čeprav nama je pripoved vzbujala zelo neprijetne občutke. Seveda sva poznala prakso žaganja stel. Ker se večinoma iz mehkega apnenca, to ni pretežka naloga. Na marsikaterem arheološkem najdišču, ki je odprto za obiskovalce, je še danes mogoče videti kamnite bloke z gladko odžaganimi površinami, žalosten

Roparski tunel v stavbo, pred katero stoji reliefno obdelana stela, je eden od mnogih, ki so jih izkopali plenilci na velikem najdišču Uxul, nedaleč od meje z Gvatemalo.

Plenjenje arheoloških najdišč je žal zelo razširjeno. Že v tistih prvih dneh našega terenskega dela smo videli več roparskih izkopov, kasneje pa smo ugotovili, da skoraj ni večjega arheološkega najdišča, ki bi bilo nedotaknjeno. Plenilci v upanju, da bodo našli grob, običajno izkopljejo jarek ali tunel od vznožja stavbe v notranjost. Škoda, ki jo ob tem povzročijo, ni le v tem, da med izropanimi grobnimi pridatki prevladujejo umetniški predmeti z visoko estetsko vrednostjo; za arheologe in vse druge, ki jih zanimajo ne le predmeti sami, temveč predvsem razumevanje življenja nekdanjih ljudi, je še večja škoda v tem, da za te predmete, ko se kasneje pojavijo v zasebnih zbirkah po svetu, nihče več ne ve, od kod so in v kakšnem kontekstu so bili najdeni. Vrh tega roparji običajno podrejo mnoge zidove in druge arhitektonske elemente, ki so jim napoti, in s tem povzročijo nepopravljivo škodo na stavbah, katerih razpadanje je zaradi zmanjšane stabilnosti še pospešeno.

Nekoč so med plenilci ruševin prevladovali čikleri, ki so bili pogosto tudi *ruineros* ('ruševinarji'), kot jih je nekdo označil. Medtem ko so nabirali čikle, kar je treba početi v deževni dobi, so dodobra spoznali gozdove, v katerih so delali, in našli tudi ruševine, tako da so se v sušni dobi lahko posvečali roparskim izkopavanjem. Danes pa se s tem ukvarjajo tudi mnogi prebivalci vasi na območju, ki smo ga pregledovali.

rezultat početja roparjev, ki so svoj plen prodali kdove komu in za koliko denarja, danes pa za mnoge od teh spomenikov ne vemo, kje so; številni zanimivi podatki, ki jih vsebujejo podobe in napisi na njih, so tako izgubljeni.

»Kljub temu so to veliki kosi. Nekako jih je vendar bilo treba spraviti do kupca?«

»To ni bil problem. Nekdo je prišel iz Ciudad de Guatemala, *gente de collar blanco*; njega ni nihče pregledoval.«

Prišel je torej 'človek z belim ovratnikom', gotovo kak pomembnež. Ob razbohoteni korupciji pač tudi zakonodaja, ki prepoveduje dejavnosti, kakršna je *profanación de tumbas* ('skrunjenje grobov'), ne pomaga kaj dosti.

Marsikje smo opazili stare in že dokaj zasute jarke in tunele, ponekod pa so bili ti očitno izkopani pred kratkim.

Zakonodaja v Mehiki za plenjenje in tudi neregistrirano posedovanje arheoloških predmetov predvideva dokaj visoke zaporne kazni. Toda roka pravice redko seže do teh odmaknjenih krajev. V vseh teh letih sem se pogovarjal z veliko ljudmi in za mnoge vem, da so vsaj občasno plenili po ruševinah, čeprav tega skoraj nihče ni priznal. V Gvatemali je ta dejavnost veliko bolj razmahnjena in uničujoča kot v Mehiki, ima pa tudi bolj agresivne oblike. Tam so nekatere skupine roparskih kopačev oborožene in zgodilo se je že, da so v spopadih koga ubili. Tiste, ki sem jih spoznal sam, pa bi težko označil kot hudodelce; povečini so povsem 'normalni' ljudje, nekateri zelo delavni, zanesljivi in pošteni. Marsikdo se je v to početje spustil zaradi finančne stiske. Razkopavanje ruševin nikakor ni lahko delo, prej naporno in tudi nevarno; slišal sem o posameznikih, ki jih je med kopanjem globokih tunelov zasulo in so si tako, namesto da bi našli bogat pokop iz davnine, izkopali lasten grob. Poleg tega imajo največji zaslužek posredniki, medtem ko je za trdo delo, tudi v tem primeru, plačilo najnižje. Prav zato se pač nikoli nisem ukvarjal z mislijo, da bi kakega roparskega kopača prijavil. Rajši sem vsem skušal dopovedati, da je dolgoročno veliko bolj koristno, če arheološka najdišča ohranijo: namesto da bi se posvečali nezakoniti dejavnosti, lahko pričakujejo, da bodo oni ali pa njihovi otroci prej ali slej dobili delo pri arheoloških izkopavanjih, ki običajno trajajo več let in katerih rezultati neredko prispevajo k razvoju turizma in drugih prido-bitnih dejavnosti.

Medtem ko je naš pogovor ob pivu v Arroyo Negro tekel naprej, se je stemnilo. Ko smo se ob slovesu rokovali, sva imela s Florentinom precej mešane občutke. Možakarja sta bilo čisto simpatična; sploh pa sta rekla, da je njuna plenilska dejavnost že preteklost in nemara sta prav zato tako odkrito pripovedovala o svojih podvigih. Mogoče res, ampak že čez dva dni, ko smo šli pregledat neko najdišče jugozahodno od vasi Arroyo Negro, skoraj na gvatemalski meji, smo naleteli na štiri popolnoma sveže roparske izkope; v treh kopači očitno niso našli ničesar, v enem pa so bržkone naleteli na bogat grob, saj so za sabo pustili ogromno keramike, tudi poslikanih fragmentov. Ob

Nekaj kosov polikromne keramike, ki so jo pustili plenilci na najdišču Monumento 104 na meji z Gvatemalo.

pogledu na jarke, ki so dajali vtis bolečih odprtih ran, skozi katere je bilo nekdanj veličastnim palačam in templjem iztrgano drobovje, me je stisnilo. Sta bila tu na delu naša znanca?

Kakorkoli že, s Florentinom sva imela še en razlog, da se odslej posvetiva iskanju večjih najdišč. Ker so prav ta glavna tarča roparjev, je bilo pomembno, da jih čimprej pregledamo kar največ in da jih čim boljše dokumentiramo, še preden jih utegnejo plenilci poškodovati. Na večjih najdiščih je mogoče pričakovati tudi reliefno obdelane kamnite spomenike, poleg stel tudi cilindrične oltarje, ki marsikdaj ležijo pred stelami. Na obojih so poleg upodobitev oseb in dogodkov pogosto tudi hieroglifski napisi, ki vsebujejo pomembne zgodovinske podatke. Ker so tudi ti spomeniki visoko cenjeni med plenilci in lahko prej ali slej izginejo, je bilo vsekakor priporočljivo, da jih pred tem natančno fotografiramo in zrišemo, če že izginotja ali uničenja ne moremo preprečiti.

Tovrstne najdbe velja tudi čimprej objaviti. Izropane starine namreč pogosto končajo v tujini in se pojavijo na dražbah. Prodajalci v teh primerih običajno skušajo dokazati, da so jih podedovali in da so pripele iz dežele izvora že davno, še preden je ta sprejela zakone, ki prepovedujejo prodajo in izvoz arheoloških predmetov. Če pa objavljeno poročilo dokazuje, da je bil tak predmet še nedavno na določenem arheološkem najdišču, je mogoče takšne trditve ovreči in dokazati, da je bil uvoz nezakonit; proti vpletenim je moč sprožiti kazenski postopek, predmet pa je treba vrniti v državo izvora.

Ugledno spremstvo

Potem ko smo končali delo na zemljšćih vasi Justo Sierra, Arroyo Negro in El Civalito, sva morala s Florentinom v Xpujil, da se ponovno oskrbiva in pobereva Héberja Ojedo, najinega sodelavca, ki naj bi prišel iz Campecheja. Bili smo že v drugi polovici julija, globoko v deževni dobi, in nalivi so postajali vse močnejši. Z Miguelom sva se dogovorila, da se vidimo čez nekaj dni, in odrinila. A že po prvih nekaj sto metrih je kamioneta obtičala v blatu razmočenega kolovoza. Ne da bi bil posebej zaskrbljen, sem vklopil štirikolesni pogon, vozilo pa se še vedno ni premaknilo. Florentino je izstopil in med mojim prizadevanjem, da se izkopljem iz blata, gledal kolesa.

»Sprednja se ne vrtijo,« je odkimal.

Kako vendar, saj so mi v službi zagotovili, da je z avtom vse v redu! Doslej nisva imela ne potrebe ne priložnosti, da bi preizkusila pogon na vsa štiri kolesa. Zdaj, v najbolj neugodni situaciji, pa se je izkazalo, da ne dela.

Pomoč je bila k sreči blizu. S ponudbo, da jim plačilo podvojim, sem dobil osem ljudi iz vasi Justo Sierra, ker pač ni bilo druge rešitve, kot da s porivanjem in izsekavanjem obvozov okoli najtežjih mest na kolovozu spravimo avto do vasi El Civalito, od koder je naprej vodil makadam. Za borih 5 km smo potrebovali 6 ur! Ko smo popoldne prispeli, se je iz tamkajšnje trgovine primajal domačin, eden naših sodelavcev iz prejšnjih dni, ko smo delali v njegovi vasi. Pristopil je, vame uperil od znatnih količin piva zamegljene oči in me potrepljal po ramenu:

»Drugič pridi vendar v sušni dobi! Zdaj se ne da delati.«

To sem pač vedel že sam. Že Ruppert je vedno delal med februarjem in aprilom. Ampak kako naj mu razložim, da ima državni proračun svojo logiko in da lahko pridem pač takrat, ko dobim denar?

Čez tole blato porivanje ne bo zaleglo. Le kje bi bil najbolj primeren obvoz?

Pozno zvečer sva s Florentinom prišla v Xpujil. Héber naju je že čakal, ampak poleg nakupov je bilo treba opraviti še nekaj zelo pomembnega: usposobiti štirikolesni pogon na kamioneti. Šele po dveh dneh iskanja sem našel mehanika, ki se je bil pripravljen spopasti s to nalogo: Martín Yamá iz bližnje vasi Zoh Laguna je dokazal, da lahko sposobni ljudje z improvizacijo rešijo marsikateri problem, ki se ga tisti v mestih, čeprav imajo na voljo vse mogoče dele, orodja in naprave, niti ne lotijo. Štirikolesni pogon je na kamioneti odtlej delal še leta, don Martín pa nas je iz raznih drugih zagat poslej izvlekel še velikokrat.

Ko smo se vrnili v El Civalito, nam je prenočišče ponudil lastnik tamkajšnje trgovine. V tej in okoliških vaseh smo v naslednjih dneh nadaljevali delo, ne da bi našli kaj posebnega. Z nami je bil poleg domačinov še vedno tudi naš zvesti spremljevalec Miguel.

Nekega dne smo slišali, da so v vasi Los Alacranes, nedaleč proti severovzhodu, velike ruševine. Po blatnem kolovozu, ki je vodil skozi nekaj manjših zaselkov, smo se pripeljali do tja in se z domačini dogovorili, da nas naslednji dan

Ruševine stavb, ki štrlijo kvišku na hribu zahodno od vasi Los Alacranes, preraščene le z redkimi drevesi in grmičevjem, je mogoče razločiti že od daleč.

peljejo do ruševin. Ob vrnitvi v El Civalito smo se ustavili v vasi Ojo de Agua, kjer sem nekaj domačinov ob cesti vprašal, če poznajo kakšne ruševine na svojih terenih. Prosil sem jih, naj vprašajo še svoje sovaščane, naslednjega dne, ko se bomo spet peljali mimo, pa naj mi povedo.

Ko sem speljal, se radovedne oči niso odlepile od nas, dokler nismo izginili za prvim ovinkom. Čez nekaj trenutkov se je Miguel, ki je sedel zadaj na stranici kesona, nagnil k meni in mi čez okno pripomnil:

»To ni bilo dobro.«

»Kaj pa?« sem vprašal, ne da bi odvrnil oči od ogromnih lukenj na kolovozu, med katerimi se je pozibaval avto.

»Rekel si jim, da plačaš delo in da bomo jutri zjutraj peljali mimo. Zdaj vejo, da imaš denar. Ravno v tej vasi so tisti, ki napadajo in ropajo na cesti.«

Res sem se obnašal kot pravi zelenec, sem se potihem jezil. Rekel nisem nič, a sem se preostanek poti mučil z mislijo, kako naj rešim situacijo. V Los Alacranes smo se naslednji dan morali vrniti, ker smo bili z domačini že dogovorjeni.

V El Civalitu sem namesto h kočī, kjer smo bili nastanjeni, zapeljal k vojaškemu taboru. Florentino me je vprašujoče pogledal. Brez besed sem ustavil pri stražarju.

»Dober dan. Je poročnik tukaj?«

»Je.«

»Lahko govorim z njim?«

»Bom pogledal, če vas lahko sprejme.«

Odšel je in se čez nekaj trenutkov vrnil s komandantom, čigar štrleči lasje, majica in trenirka so razodevali, da sem prekinil njegov popoldanski počitek.

»Kako ste, arheolog? Kako vam lahko pomagamo?«

Razložil sem mu, da moramo naslednjega jutra v Los Alacranes, torej skozi Ojo de Agua, ki slovi po cestnih razbojnikih ...

»Torej želite spremstvo?« me je prekinil poročnik.

»No, če bi bilo mogoče ...«

»Ni problema. Ob kateri uri odrinete?«

»Bi šlo ob sedmih?«

»Ob sedmih vas čakamo,« je bil komandant preprost in odrezav.

Ko smo naslednjega dne ob dogovorjeni uri prišli v vojaški tabor, je tam že hrumul hummer, pripravljen na odhod.

»Vi boste peljali spredaj,« je rekel komandant.

In smo šli. Naš dodge se je preko globokega blata pozibaval kot čolnič na razburkanem morju, za nami pa se je vojaški hummer s širokimi pnevmatikami le nalahno in elegantno pozibaval kot prekoceanški parnik, ki mu malenkosti ne pridejo do živega. In kar je bilo najvažnejše, na kesonu je stalo devet vojakov z orožjem, pripravljenim na strel. Lep občutek. Le kdo bi si nas upal napasti?

Prišli smo v Los Alacranes. Domačini, s katerimi smo bili dogovorjeni za delo, so nas sede čakali ob cesti. Ko so nas zagledali, so skočili na noge.

Ustavil sem in se zahvalil komandantu.

»Saj veste, na nas lahko vedno računate,« se je poslovil in dodal: »Zvečer se vidimo. Zdaj ni nobene nevarnosti več.«

V ozadju sem videl Miguelov potrjujoči obraz. Seveda, zdaj, ko so nas videli z vojaki, smo varni. Tudi če menijo, da se bomo vračali zvečer po isti poti, nam nihče ne bo skrivil lasu. Zdaj je vsem jasno, da imamo podporo v zvezni vojski. S temi pa ni dobro priti navzkriž. Še dobro oboroženi *narcotraficantes* si zlepa ne privoščijo spopada z vojsko.

Tudi na domačine iz vasi Los Alacranes smo naredili vtis.

»Vojska jih varuje,« se je slišalo mrmranje. Takoj zatem smo prešli na našo temo.

»Kam gremo najprej?« je vprašal fant po imenu Esteban, ki si je prvi opomogel od presenečenja. »Na ta ali oni hrib?« je pokazal z roko.

»Pojdimo najprej na vzhodnega,« sem rekel.

Tokrat nas je čakalo pravo presenečenje. Na hribih vzhodno in zahodno od vasi sta bila velika kompleksa ruševin z jasno vidnimi ostanke piramidalnih templjev in drugih arhitektonskih objektov, razporejenih okoli trgov v različnih nivojih.

Los Alacranes

Naslednjega dne smo se vrnili na vzhodni hrib, da narišemo skico najdišča. Z Héberjem in Florentinom smo si razdelili delo in se z metri in s kompasu podali vsak na svoj konec kompleksa.

Medtem ko sem stal na manjši ruševini in skušal razpoznati, kakšne oblike je bila stavba pred kakim poldrugim tisočletjem, še preden jo je izmaličilo razdiralno delo tropskega pragozda, ki je prerasel nekaj cvetoče majevsko mesto, sem nenadoma zaslišal krike »*Don Iván, don Iván!*«, obenem pa šelestenje listja in pokanje vej pod nogami človeka, ki se je naglo bližal, a ga zaradi gostega rastja še ni bilo mogoče ugledati. Končno je prisopihal: bil je Miguel.

»Našli smo stelo,« je izdaval vidno razburjen, še preden se je ustavil.

»Kako veš?« sem ga vprašal in skušal ostati miren, ker se nisem hotel vdajati praznim upom, pa vendar mi je srce začelo hitreje utripati.

»Velik kamen je, tak, kakršne smo videli v El Palmarju, in na eni strani ima črke.«

To je bilo dovolj. Pognal sem se z ruševine v smeri, kamor je tekel Miguel. Takrat še nisem slutil, kako pomemben bo tisti 29. julij 1996, toda fantove besede je bilo treba vsekakor jemati resno. Pred nekaj dnevi smo bili obiskali veliko najdišče El Palmar, ki leži okoli 20 km daleč v severozahodni smeri in ki ga je že leta 1936 odkril Eric Thompson. Ker naj bi kolegi z našega inštituta na tem najdišču kmalu začeli s temeljitejšimi raziskavami, mu nismo posvečali večje pozornosti, a smo vendar videli skoraj 40 stel; čeprav so mnoge močno erodirane, so na nekaterih še dobro vidni ostanki reliefno izklesanih podob in hieroglifskih napisov. Miguel, ki nas je spremljal, si je z velikim zanimanjem ogledoval kamnite spomenike in rezbarije na njih, obenem pa pazljivo poslušal naše komentarje. Zato je tokrat, ko je omenil »stelo« in »črke«, gotovo dobro vedel, o čem govori.

Tako sem razmišljal, medtem ko sem dirjal za njim. Spotikala sva se ob koreninah in vejevju, ki ga je ekipa delavcev posekala, da bi kolikor toliko očistila teren in omogočila izdelavo načrta najdišča. Čez nekaj trenutkov sva oznojena in zasopihana prispela.

»Tu je,« je bil kratek Miguel in z mačeto pokazal na kamen, ki je z dokaj plosko gornjo površino poševno molel iz zemlje. Nekaj drugih delavcev je dotlej odstranilo rastlinje, ki ga je prekrivalo.

»In črke?« sem bil nestrpen.

»Spodaj so,« je odvrnil.

Sklonil sem se in pogledal spodnjo površino ploščate skale. Ob zaobljenem gornjem robu sem uzrl več hieroglifov, izklesanih v sorazmerno visokem reliefu in dobro ohranjenih.

Nobenega dvoma ni bilo več. Pred nami je bila majevska stela; ležala je ob zahodnem vznožju dokaj velike stavbe, katere ruševina je imela obliko podolgovate, kakih 8 m visoke groblje, nekoč pa je bila verjetno rezidenčna palača katerega od vladarjev. Stoletja so opravila svoje: nekdanj pokonci stoječa stela se je nagnila naprej, skoraj povsem so jo prekrile ruševine, zemlja in vegetacija. Čeprav izkopavanja niso bila v načrtu, sem se odločil, da ruševine odstranimo in stelo toliko odkopljemo, da jo bo mogoče dvigniti in ustrezno dokumentirati. Ni šlo le za nestrpnost, temveč tudi za strah pred plenilci. Nismo smeli odlašati in pustiti stele, ne da bi vsaj natančno fotografirali njeno obdelano stran, na kateri so bili gotovo zapisani pomembni zgodovinski podatki. Kmalu se je izkazalo, da sem imel prav, čez poldrugo leto pa tudi to, da je bil strah pred roparji še kako upravičen.

Načrtovani podvig seveda ni bil preprost. Treba bo najti primerno orodje za dviganje težkega kamna, še pred tem pa previdno odstraniti material, ki ga je prekrival. Dela se bomo lotili v naslednjih dneh, najprej pa bomo dokončali skici kompleksov na vzhodnem in zahodnem hribu.

↓
V vzhodnem kompleksu najdišča Los Alacranes je Stelo 1 prvi opazil Miguel Cruz (na desni).

↘
Stela 2 v zahodnem kompleksu najdišča Los Alacranes.

Zemljišče na zahodnem hribu je bilo preraščeno z nizkim in gostim rastlinjem, ker je bil tam še pred nekaj leti pašnik, pripadalo pa je Rafaelu Castánu, starejšemu kmetu iz vasi Los Alacranes. Don Rafa, kot so ga vsi klicali, je omenil, da je nekoč pred eno od ruševin na svojem zemljišču videl ploščat kamen s črkami. Še ena stela? Pospremil nas je do mesta, kjer je menda videl stelo, a tam ni bilo ničesar.

»Tu sem jo videl,« je z roko pokazal don Rafa. »Tu je stala, dobro se spomnim.«

»Mogoče je padla in jo je prekril ruševinski material,« je ugibal Héber.

Nekaj domačinov, ki so nam pomagali, je takoj pristopilo in začelo odmetavati kamne z mesta, ki ga je kazal don Rafa. Kmalu se je pokazala dokaj gladka površina večjega, očitno obdelanega kamna; čez nekaj minut je bil povsem razkrit. Res je bila stela, ampak na njeni gornji strani ni bilo nobenih 'črk' ali drugih sledov reliefa. Očitno je bila prednja stran obrnjena navzdol. Tudi to stelo bo torej treba dvigniti.

V Xpujilu smo si priskrbeli gumijasto peno in odeje, s katerimi bo treba pri dviganju zaščititi oba spomenika, v vasi Los Alacranes pa so nam posodili drvarsko orodje za vleko hlodov.

Najprej smo se lotili stele na vzhodnem hribu, ki smo jo označili s številko 1. Med previdnim odstranjevanjem ruševin se je razkrival vse večji del obdelane površine na spodnji strani. Razbrali smo naglavni okras osrednje figure, nedvomno vladarja, ob straneh pa dobro ohranjene hierogliffe, med katerimi so bili tudi koledarski podatki s številkami. Ko je bilo odstranjenega dovolj materiala, smo stelo zaščitili, jo s pomočjo drvarske naprave z vzvodom in jekleno vrvjo dvignili v pokončen položaj in jo naslonili na ruševine stavbe, pred katero je nekoč stala. V primerjavi z večino majevskih stel je bila zelo velika, visoka skoraj 4 m.

Šele zdaj smo lahko jasno videli vse podrobnosti obdelane površine. Osrednji del z upodobitvijo vladarja je bil močno poškodovan, vendar je bilo dobro vidno naglavno okrasje s perjanico, ob desni strani telesa je visela maska v obliki človeškega obraza, prikazanega v profilu, na spodnjem delu stele pa sta bili

Dviganje Stele 1 na najdišču Los Alacranes.

dve sedeči človeški figuri, najverjetneje ujetnika, ker je eden od njiju imel roke očitno zvezane na hrbtu. Ob straneh je bilo videti še dva mitološka prizora, namreč človeška obraza v zevajočih kačjih žrelih. Prav tako smo lahko ugotovili, da so hieroglifski napisi ob osrednji figuri izredno dobro ohranjeni.

Podoben manever smo opravili tudi s Stelo 2 na zahodnem hribu. Don Rafa je imel prav. Čeprav je bila ta nekoliko slabše ohranjena, je bilo ob pravi svetlobi tudi na njej mogoče razločiti ostanke hieroglifskega napisa in podobe vladarja, okrašenega z razkošno perjanico.

Oba spomenika smo podrobno fotografirali in narisali, čeprav nam je bilo jasno, da bo moral natančne risbe napraviti še kak epigrafik, strokovnjak za majevsko pisavo. Pomen obeh stel, ki smo ju po opravljenem delu vrnili v prvotni položaj in zakrili z zemljo, je bil nesporen, zato sem po zaključku terenske sezone svojemu inštitutu predlagal, da oba spomenika prestavimo v današnjo vas, kjer naj bi bila razstavljena in primer-no zaščitena. Takšna je bila tudi želja prebivalcev zaselka Los Alacranes. Vrnil sem se čez dve leti, ko so bila finančna sredstva za reševalno akcijo odobrena. A o tem kasneje.

Pokopano mesto

Sezono 1996 je zaključilo še eno veliko odkritje. V vasi Santa Rosa nam je Heladio Peña Silva povedal, da sta prav na njegovih terenih dve skupini velikih ruševin in da najvišja stavba meri kakih 50 m v višino.

Izkušnje so nam pokazale, da se na tovrstne izjave ni mogoče kaj prida zanesti. Domačini so vse prej kot dobri ocenjevalci višin. Že nekajkrat so nam omenjali kar stometrske višine. Čeprav takim izjavam ni bilo verjeti – najvišja majevska stavba, Tempelj IV v Tikalu v Gvatemali, meri le kakih 70 m – pa vendar nismo pričakovali, da bo prava višina komaj 10 ali 15 m, kot se je pogosto izkazalo. Ampak tokrat se je zdelo, da mož govori brez posebnega pretiravanja. Don Heladio je bil podjeten kmet, posvečal se je predvsem živinoreji, ki v tistih krajih ni zelo razširjena, imel pa je tudi manjšo trgovinico. Bil je prijazen in odprt, kot so običajno priseljenci iz države Veracruz, od koder je bil. Kasneje smo ga še večkrat srečali in sprejeli njegovo gostoljubnost – njegova žena je bila odlična kuharica, v trgovini pa je imel občasno tudi pivo.

Don Heladio nas je najprej odpeljal čez njive vzhodno od vasi v visoki gozd. Šli smo mimo več manjših ruševin, pozdravile so nas razposajene opice, potem pa je pred nami nenadoma zrasel obris mogočne piramidalne gmote. Piramido smo izmerili z metriskim trakom in klinometrom ter izračunali, da je visoka okoli 30 m! Doslej je bila to najvišja stavba, kar smo jih našli, nekoč nedvomno mogočen tempelj.

Piramide so verjetno najbolj značilni in impozantni ostanki mezoameriških ljudstev. Kdorkoli je kaj slišal o Aztekih ali Majih, bo gotovo vedel vsaj za piramide in najbrž tudi, da so običajno stopničaste. Azteki, čeprav samo zadnji dediči večtisočletne mezoameriške tradicije, saj so v osrednjo Mehiko prišli s severa ali severozahoda sorazmerno pozno, so poleg Majev najbolj znano mezoameriško ljudstvo, predvsem zato, ker so se v pičlih sto letih razvili v imperialno velesilo, s katero so imeli opravka španski zavojevalci v začetku 16. stoletja, zaradi česar jih pisni viri iz časa osvojitve in zgodnjekolonialnega obdobja najbolj izčrpno opisujejo. Seveda pa so piramide poleg Majev in Aztekov gradila tudi ostala ljudstva Mezoamerike.

Ali niso gradnje piramid v Ameriko prinesli Egipčani? Vprašanje, ki sem ga slišal že nešteto krat. Glede na to, da je bilo na vseh mogočih koncih Novega sveta opravljeno že ogromno arheoloških raziskav, pa

niso prinesle na dan nobenega prepričljivega dokaza o davnih preoceanskih stikih, je prav presenetljivo, kako močno takšna ugibanja še vedno burijo domišljijo. Kot da bi bilo tako preprosto priti nekam med tuje ljudi in jim vsiliti svoje navade, ki vključujejo nič manj kot gradnjo piramid. Tega si ne moremo zamisliti brez močne organizacije ali kar osvojitve; vojske, ki bi lahko uporabile silo, pa v tistih časih pač niso plule preko oceanov: niti najbolj ambiciozen vladar Egipta ali katerekoli stare države – četudi bi imel primerna plovila – ni mogel vedeti, kam in čemu naj bi poslal tako odpravo. In če bi se kaj takega kljub vsemu bilo zgodilo, bi nekje ostali neizpodbitni sledovi: nenaden pojav piramid in drugih, docela tujih predmetov. Resnica je drugačna: razvoju piramidalnih struktur v Mezoameriki – tako kot kulture nasploh – lahko sledimo skozi čas, od najzgodnejših, majhnih in preprostih zemljenih gomil do elegantnih, visokih in umetelno okrašenih templjev. Seveda ni nemogoče, da je kakšne brodolomce ali avanturiste kdaj zaneslo čez ocean, ampak ti so se, če naj bi v novem okolju preživeli, gotovo morali podrediti in asimilirati. Samo predstavljajte si, da živite v vasi ob obali, na katero se lepega dne izkrca skupina čudnih, gotovo žejnih in sestradanih tujcev, ki jim celo pomagata, da preživijo, ti pa vam v zahvalo začnejo soliti pamet in vas prepričevati (recimo, da ste s pomočjo kakšnega talenta za jezike že premagali težave pri sporazumevanju), da morate zgraditi nekakšno piramido. Kako bi reagirali vi in vaši sonarodnjaki, ki živite kot gospodarji na svoji zemlji in vse življenje delate pač tisto, česar ste vajeni? Bi začeli poslušno klesati kamne in jih skladati proti nebu ali bi do neznancev ubrali drugačno taktiko? Za Vikinge vemo z gotovostjo, da so okoli leta 1000 prišli do severovzhodnih obal Severne Amerike, celo arheološki ostanki to potrjujejo, pa vendar njihov obisk ni pustil nikakršnih sledov v kulturi Indijancev, še legend ne.

Le zakaj mislimo, da so bili vedno samo v Starem svetu ljudje dovolj pametni, da so karkoli izumili? Zakaj hočemo vsako podobnost, ki jo opazamo med starimi kulturami, razlagati s prenašanjem idej? Človek je vendar povsod le človek; kot biološka vrsta deluje enako in zato za podobne izzive v podobnih okoliščinah najde podobne rešitve. Piramidalne stavbe so gradili marsikje po svetu, ne le v starem Egiptu in Mezoameriki. V zgodnjih državah so vladarji svojo moč najlažje dokazali z monumentalno arhitekturo: čim bolj mogočna je bila stavba, tem bolj očitno so pokazali, kolikšno množico ljudi imajo pod svojo oblastjo. Z zadostnim številom ljudi in primerno koordinacijo del je mogoče zgraditi veliko stavbo že zgolj s kopičenjem takšnega ali drugačnega materiala, torej z najpreprostejšim načinom gradnje; če pa naj bo stavba tudi visoka in veličastna, bo rezultat takega kopičenja zaradi omejitev preproste

tehnologije vedno bolj ali manj stožčaste ali piramidaste oblike. Piramida je torej v osnovi ena najpreprostejših oblik monumentalne arhitekture, razlike v razpoložljivosti naravnih materialov, lokalnih tradicijah, tehnologiji in kulturnem razvoju nasploh pa so pripeljale do vrste različic, ki jih opažamo na raznih koncih sveta. Medtem ko so piramide v Egiptu zgrajene iz kamnitih blokov, so mezoameriške samo kopice kamnja in zemlje, opažene s kamnitimi zidovi. V Egiptu so bile zgrajene kot grobnice, v Mezoameriki pa so bile v prvi vrsti podstavki za templje, do katerih so vodila prizidana stopnišča. In takšno vlogo so imele tudi majevske piramide. Res je sicer, da so v mnogih tudi grobovi, toda grobna funkcija, razen v nekaterih primerih, ni bila primarna. Spomnimo se, da so kralje in druge dostojanstvenike tudi v Evropi nekoč često pokopavali v cerkvah, Maji pa že tako in tako niso imeli posebnih grobišč; mrtve so pokopavali pod hišami, za vladarja, ki je poosebljal božanstvo, pa je bilo zadnje počivališče v templju gotovo najbolj primerno.

Piramida, ki smo jo našli, je stala sredi obsežnega trga, ki so ga na vzhodnem in zahodnem robu omejevale podolgovate groblje, na severu pa je gospodovala ogromna akropola, kvadratata ploščad, katere stranica je merila kakih 150 m; visoka je bila okoli 7 m, na njej pa je stalo več stavb, razporejenih okoli večjih in manjših dvorišč. Tu so bile gotovo rezidenčne palače elite in druge stavbe, namenjene javnim dogodkom, npr. srečanjem z gospodi iz sosednjih mest ali držav. Tropska vegetacija je tudi tu v stoletjih spremenila nekdanje sijajne stavbe v ruševine različnih oblik in velikosti, resnici na ljubo pa je treba reči, da so pravzaprav razrušeni le gornji deli stavb; padajoče ruševine, ki se nakopičijo predvsem ob njihovih vznožjih, niže ležeče dele fasad celo zaščitijo, tako da izkopavanja običajno razkrijejo precejšnje segmente stavb dobro ohranjene.

Vzhodno in zahodno od akropole so bile še druge skupine večjih in manjših struktur. Izpostavljenih zidov ni bilo videti, tudi stel ne, toda vtis, ki so ga vzbujali mogočni, a porušeni in povsem preraščeni arhitektonski kompleksi, je bil veličasten. Čeprav so največje stavbe od vasi Santa Rosa oddaljene komaj 2 km, jih bujni tropski gozd tako dobro skriva, da se mi je porodila misel: najdišče bomo poimenovali *Mucaancah*, kar v jukateškem majevskem jeziku pomeni 'skrito' ali 'pokopano mesto'.

Drugi kompleks je bil oddaljen okoli 2,5 km proti jugozahodu, ampak tu je Heladio imel svoj ranč, tako da so bile ruševine pretežno preraščene z visoko travo in grmovjem: ogromen trg je imel na vzhodni in zahodni strani akropole z več stavbami, na jugu pa ga je omejevalo nekaj piramidalnih in podolgovatih ruševin.

Sredi trga sta bili dve podolgovati in med seboj vzporedni groblji. Takoj smo pomislili, da gre za obredno igrišče z žogo. Iz smole

kavčukovca, ki raste v tropskih gozdovih, so Maji in drugi Mezoameričani izdelovali masivne, več kilogramov težke žoge in jih uporabljali v igri, ki je bila razširjena po Mezoameriki že od zgodnjih obdobij. Za igro so gradili posebna igrišča, ki se tako po velikosti kot po raznih podrobnostih med seboj precej razlikujejo, njihova skupna značilnost pa je, da prostor za igro omejujeta dve podolgovati stavbi, ki imata praviloma na notranjih straneh prizidani bolj ali manj strmi klančini. Pravila igre, katerih podrobnosti ne poznamo, gotovo niso bila povsod enaka; najbolj razširjena različica, o kateri govorijo zgodnji kolonialni viri in jo potrjujejo tudi mnoge upodobitve, pa je bila tista, v kateri so smeli igralci žogo odbijati samo s kolki in so bili zato opasani z močnimi ščitniki. Boj med dvema ekipama je bil pravzaprav magično obredno dejanje: tako kot se je žoga nenehno gibala nad igriščem, naj bi se v skladu s principi imitativne magije nenehno in pravilno gibala tudi najpomembnejša nebesna telesa, predvsem Sonce, Luna in Venera, redno ponavljanje nebesnih ciklov pa naj bi zagotavljalo pravilno izmenjevanje letnih časov, s tem pa tudi obilnost vode, pridelka in, navsezadnje, preživetje. Razne mitološke pripovedi in upodobitve, ki izpričujejo namen igre z žogo in njeno povezanost z nebesnimi telesi, dežjem, s koruzo in z rodovitnostjo nasploh, obenem razodevajo, da je bilo z igro povezano tudi žrtvovanje ljudi z obglavljenjem. Da je tudi žrtvovanje zagotavljalo rodovitnost in nadaljevanje življenja, zelo jasno vidimo v nekaterih upodobitvah, kjer iz vratu obglavljene osebe namesto curkov krvi izhajajo rastlinski motivi in kače, prav tako simbol rodovitnosti. Kljub tem osnovnim namenom se je tudi v primeru igre z žogo religija izrabljala v politične namene. Vsaj za Maje vemo, da so se zmagoviti vladarji radi pomerili v igri z žogo s svojimi ujetimi sovražniki; dejstvo, da je bil poraženec v vojni vedno premagan tudi v igri in na koncu žrtvovan, pa nam lahko seveda upravičeno vzbuja pomisleke glede športnega obnašanja udeležencev in sodnikov.

Pogled proti jugu vzdolž ostankov stopnišča, ki je vodilo na vzhodno stavbo igrišča za igro z žogo v Mucaancahu. Eden od dveh reliefno obdelanih kamnitih blokov zaključuje spodnjo stopnico desno spodaj, drugi pa leži v ozadju na levi.

Za potrditev našega ugibanja o obeh podolgovatih ruševinah sredi trga je kmalu poskrbel Miguel. Medtem ko si je utiral pot skozi gosto šavje, je opazil kamnit blok z reliefom na gornji površini, za tem pa smo v bližini našli še enega, ki je le deloma moel iz zemlje in na katerem je bilo reliefno okrašeno stransko lice, ki je gledalo proti vzhodu. Za njim in na višjem nivoju sta bila deloma razkrita še dva

neokrašena bloka približno istih dimenzij, očitno kot del stopnice. Torej sta bila oba reliefno obdelana kamnita bloka del stopnišča, ki je vodilo na vzhodno strukturo igrišča z vzhodne strani, čeprav eden od njiju ni bil več na svojem originalnem mestu ali *in situ*, kot rečemo v arheološkem žargonu.

Reliefa na obeh blokkih sta nedvoumno potrdila funkcijo stavbe, katere del sta bila. Na tistem, ki je očitno že stoletja ležal z reliefno obdelano površino navzgor, je bila ta že precej zlizana, vendar je bilo mogoče prepoznati podobo igralca, ki se z eno roko in nogo opira ob tla, pod pasom s ščitnikom pa ima žogo. Na dvignjeni pravokotni površini na levi strani je bil nekoč bržkone hieroglifski napis, ki se ni ohranil. Relief na drugem kamnu je bil močno poškodovan, ko pa smo odstranili zemljo, ki je prekrivala njegov spodnji del, smo ugledali dobro ohranjeno, na trebuhu ležečo človeško figuro, ki se

z eno roko izteguje za žogo v desnem spodnjem koncu. Glave skoraj ni bilo videti, dobro pa so bili ohranjeni pasni ščitnik, okrašen 'predpasnik' in navzgor upognjena desna noga s ščitnikom za koleno. Spet je bila na desni strani pravokotna površina, ki je nekoč verjetno nosila hieroglifski napis.

Upodobitve igralcev s tipičnimi ščitniki za pas in kolena in v značilnih pozah, ki odsevajo pravila igre, v kateri je bilo dovoljeno žogo odbijati le s kolki, so na večjih majevskih najdiščih pogoste. Zaradi nevarnosti, da bloka izgineta, smo njuno lego natančno dokumentirali, ju zatem prepeljali v vas Santa Rosa in uradno predali lokalnim oblastem, ki so prevzele odgovornost za hrambo in zaščito.

To je bila pomembna najdba. Prostori za obredno igro z žogo se najdejo le na večjih arheoloških najdiščih, nekoč pomembnih centrih teritorialne in politične ureditve. Zdaj nam je bilo že jasno, da je bil ta

Reliefa na kamnitih blokkih, najdenih na ruševinah igrišča v Mucaancahu, prikazujeta značilno opremljena igralca z žogo.

arhitektonski kompleks skupaj s tistim, ki leži nedaleč proč proti severovzhodu, del enega samega velikega naselja; med njima smo namreč našli na kopico manjših ruševin, ostankov preprostih stanovanjskih stavb. Med njimi so bili posejani tudi zbiralniki za deževnico, kakršni so zelo pogosti na majevskih najdiščih v jukatanskih nižavjih; običajno jih imenujemo kar z majevsko besedo čultún (*chultún*). Izkopani so v kamnito podlago in imajo obliko trebušaste steklenice z ozkim vratom: navpičen jašek krožnega preseka s premerom okoli enega metra vodi v veliko obsežnejši prostor, katerega stene so bile nekoč ometane in neprepustne. Okoli okroglega ustja, ki je bilo zaprto s kamnitim pokrovom – tudi ti se pogosto najdejo – je bila rahlo nagnjena zbiralna površina, ki je padlo deževnico usmerjala v zbiralnik. Danes so čultuni večinoma zasuti in le redki še držijo vodo, ker je omet odpadel in voda pronica skozi porozne apnenčaste kamnine. Nekateri tovrstni prostori pa so služili tudi kot shrambe za živila.

Po značilnostih arhitekture in keramike, ki smo jo našli na površju, je mogoče soditi, da so bili najzgodnejši arhitektonski kompleksi zgrajeni v poznem predklasičnem obdobju, torej že v stoletjih pred našim štetjem, največji obseg in pomen pa je mesto imelo v klasični dobi. Po obliki in razporeditvi nekaterih stavb pa lahko sklepamo tudi, da so graditelji po eni strani sledili modnim trendom na vzhodu, v današnji republiki Belize, po drugi strani pa tudi tistim, ki so bili uveljavljeni v samem osrčju Jukatana, zlasti v gvatemalski pokrajini Petén.

Kače niso samo v džungli

V nekaj dneh smo napravili načrta obeh skupin monumentalne arhitekture. Ko smo se med skiciranjem severnega kompleksa za hip ustavili, da si odpočijemo, sem delavcem skušal povedati, kakšne so najbrž nekoč bile videti stavbe na akropoli. Medtem se je zaslišalo šumenje listja nad nami, tako kot vedno, kadar pade kakšna suha veja, le da tokrat ni bila veja: na iztegnjeno roko, s katero sem kazal na pobočje akropole, mi je padla – kača, kar sem opazil šele potem, ko je zdrsela na tla. Vsi, ki so me obkrožali, so v istem hipu odskočili nekaj metrov – seveda tudi jaz – in šele potem ugotovili, da kača, ki je prav tako zbežala, ni strupena. Velja pač načelo: najprej se umakni in potem ugotavlja!

Sploh nam v letu 1996 kač ni manjkalo, a vse niso bile tako plašne in nenevarne. Že pred nekaj dnevi so delavci med pregledovanjem nekega drugega najdišča ubili klopotačo, naslednjega dne pa nas je čakalo še eno neprijetno srečanje. Medtem ko sem opravljal meritve in skiciral eno od obeh akropol v južnem kompleksu Mucaancaha, je domačin Cristóbal, ki je pred menoj izsekaval podrast, bliskovito skočil nazaj proti meni, skozi zobe spustil kletvico, odvrgel mačeto in si obrisal znoj s čela.

»*Una nauyaca*,« je rekel in pokazal z roko. Nekaj metrov naprej je bila na tleh zvita kača s suličasto glavo in z nezamenljivim vzorcem trikotnikov po hrbtu, čeprav jo je bilo zaradi pretežno rjave barve med suhim listjem komaj mogoče opaziti.

Prvič sem jo videl, sem pa seveda o njej že marsikaj vedel. Zaradi njenega videza ji pravijo tudi *barba amarilla* ('rumena brada') in *cuatro narices* ('štirje nosovi'); zadnje ime se nanaša na štiri nosne odprtine, ki jih ima na glavi, in je pravzaprav samo prevod imena *nauyaca*, ki izvira iz azteškega jezika *náhuatl*. Čeprav je v osrednji Mehiki ni, so jo očitno poznali že Azteki; prav zaradi razširjenosti njihove nadvlade v času prihoda Špancev je iz njihovega jezika prešlo v španščino veliko več besed kot iz drugih.

Suličarka.

Tudi to klopotačo je pokončal Cristóbal.

čiču in silovito zamahnil. Dotlej negibna kača se je začela divje, a nemočno zvijati; Cristóbal ji je s še nekaj udarci skrajšal trpljenje. Tako nevarnemu plazilcu seveda nismo mogli prizanašati.

Na vprašanje, zakaj ni uporabil mačete, mi je povedal to, kar sem bil nekoč že slišal.

»Z mačeto ji moraš priti preblizu. Poleg tega, če imaš smolo, jo lahko tako nerodno presekaš, da glava poleti in te lahko še ugrizne. Če že nimaš nič drugega pri roki, jo lahko potolčeš s topim koncem mačete, ampak najbolj zanesljiva je dovolj dolga in čvrsta palica: z udarcem ji zlomiš hrbtenico, tako da se ne more več dobro gibati in te preganjati.«

V osrednjem delu polotoka Jukatana so poleg mnogih človeku nenevarnih kač, med katere spada tudi boa, tri strupene vrste, od katerih je *nauyaca* ali suličarka (v angleščini je v rabi francosko ime *fer-de-lance*)* gotovo najnevarnejša. Klopotače** je lažje videti, poleg tega običajno opozorijo nase z značilnim rožljanjem. *Coralillo**** ima sicer močan strup, a jo je zaradi živopisnih obročkov mogoče hitro opaziti, ima pa tudi majhno glavo s sorazmerno kratkimi strupniki, ki običajno ne predrejo obutve. Suličarka pa ima dobro in celo spreminjajočo se varovalno barvo, umakne se nerada, če pa začuti nevarnost, je izjemno hitra in napadalna. Mogočna strupnika lahko predreta usnje, sicer pa se včasih dvigne toliko od tal, da zagrabí nogo celo nad kolenom. Njen strup je uničujoč: napade predvsem krvne celice in povzroči odmiranje tkiva in hude notranje krvavitve, ki se tudi navzven odražajo s celo vrsto grozljivih spremnih pojavov. Na mehiškem jugovzhodu je za največ smrtnih primerov zaradi kačjih ugrizov kriva prav suličarka. Tudi protistrup, ki smo ga sicer imeli, nikakor ni vsemogočen.

Cristóbal je pobral mačeto, pogledal naokoli, posekal mlado drevo s komaj kakih pet centimetrov debelim deblom in si odrezal okoli tri metre dolgo palico. Previdno se je približal klob-

* *Bothrops asper*.

** *Crotalus durissus*.

*** *Micrurus diastema*.

Prav na koncu terenske sezone leta 1996 sem v Xpujilu, ko sem bil že sam in sem se pripravljaj na vrnitev v México, večerjal v restavraciji El Mirador Maya, na odprtem prostoru z mizami, pokritem z ogromno stožčasto streho iz palmovih listov. Pri sosednji mizi je bil mlajši par zapleten v romantično pritajen pogovor, a je mladenič kar naenkrat skočil na noge in razburjeno zaklical proti natakarcama, ki sta sloneli ob točilni mizi:

»Vraga, imate tole za okras ali kaj?«

Miza, ob kateri je sedel par, mi je zakrivala pogled na stol, na katerega je kazal. Sicer pa sem večerjal in me ni zanimalo. Fant in dekle sta bila gotovo iz mesta, tu le na izletu in spotoma, take pa hitro vznemiri tudi kak večji hrošč ali vešča.

»Kaj pa je?« se je zaslišal z dolgočasen glas nekoga z drugega konca restavracije.

»Kača je, tu, na stolu!« je kričal fant.

Zdaj sem le vstal in stopil bliže. Na stolu, med pokončnimi letvicami naslanjala, je bila zvita manjša kača, negibna, mrtva pa najbrž ne. Le kdo bi jo nastavil tja?

»Klopotača!« je pripomnil starejši možak, ki se je približal. Bil je voznik ogromnega kamiona s prikolico, ki je bil parkiran pred restavracijo. O kačah očitno ni imel pojma.

»Ne, *nauyaca* je,« se mi je zdelo potrebno, da ga popravim. Vzorec na njenem hrbtu ni dopuščal dvomov.

»Ima kdo mačeto? Prinesite mačeto!« je rekel šofer. S pogledom sem preletel druge redke goste; pričakoval sem, da bo pristopil kak domačin, ki bo znal rešiti situacijo. A so vsi prisotni samo nerazumljivo mrmrali in se spogledovali, natakarcici pa sta s previdne razdalje nemočno opazovali. V kamioneti sem seveda imel mačete. Vzel sem najdaljšo in se počasi vrnil k mizi, medtem pa razmišljal, kako bi se lotil zadeve. Iz svitka na naslonjalu je molela samo glava, stol pa je bil zelo blizu mize.

»Odmaknimo stol,« je nekdo pripomnil.

»To pa nikar,« sem se ustrašil, »ta predobro teče.«

»Torej bo ušla?«

»Ne, napadla bo prvega, ki ga najde.«

Namesto stola smo previdno odmaknili mizo. Prisotni so odstopili in zavlada je tišina, ki je povečevala napetost. Ali bo meni, ki nisem imel še nobene kače na vesti, to uspelo? Zdaj za pomisleke ni bilo več

Boa.

časa. Spomnil sem se besed poznavalcev. Obrnil sem mačeto s topo stranjo navzdol, jo dvignil, nameril in zamahnil tik ob naslonjalu. Dolej negibna kača, ki sem jo zadel na vrat, takoj za glavo, je bila še kako živa. Padla je na tla, njeno nemočno zvijanje pa je razodevalo, da je bil udarec učinkovit. Dokončal sem neprijetno delo in ji odrezal glavo.

Niti meter ni bila dolga, a je vendar bila suličarka, zaradi mladosti nič manj nevarna. Gotovo je prilezla iz gozda, ki se bohota takoj za restavracijo ob cesti. Truplo sem odnesel v bližnji smetnjak, pospravil mačeto v kamioneto in se vrnil za mizo. Voznik tovornjaka je sosedu modroval o strupenih kačah in nevarnosti ugrizov, a me tema ni dosti zanimala. Nekje iz mraka sta se smehljali hvaležni točajki, na mizi pa me je čakala tequila ...

Prihaja kralj

V letu 1998 so bila terenska dela osredotočena na reševalno akcijo, namenjeno transportu stel z najdišča Los Alacranes v bližnjo vas. Tokrat smo delali v primernem času, od marca do maja. Spremljal me je kolega Vicente Suárez Aguilar, arheolog iz regionalnega centra INAH v Campecheju. Pridružil se nama je tudi Ian Graham, znameniti arheolog s Harvardske univerze, ki je bil prebral prvo objavo o našem odkritju in je želel natančno narisati podobe in napise na obeh stelah. Kot pobudnik in dolgoletni vodja obsežnega projekta *Corpus of Maya Hieroglyphic Inscriptions*, v okviru katerega je bila dokumentirana in objavljena množica spomenikov z vrste najdišč, je bil Graham za to delo gotovo prava oseba. Toda na vzhodnem hribu nas je čakalo žalostno presenečenje: stela je bila v dveh kosih. Očitno jo je nekdo v zadnjih mesecih skušal dvigniti, morda z namenom, da jo razžaga, pri čemer se je prelomila, nepridipravi pa so zatem iz neznanih razlogov opustili svoje namere. K sreči se ni zdrobila na več kosov, tako da je ostala površina z reliefi in napisi praktično nepoškodovana. Seveda pa je bil otežkočen transport, še bolj pa smo se namučili s sestavljanjem obeh kosov in postavljanjem stele v pokončni položaj.

V vas, kjer smo pripravili poseben prostor, smo obe steli pripeljali z buldožerjem. Stroj smo po posredovanju lokalnih oblasti v Xpujilu za dva dni dobili na voljo od ekipe, ki je gradila cesto nedaleč od vasi Los Alacranes. Vsi vaščani so vedeli, kaj predstavljajo motivi na obeh stelah: tistim, ki so nam pomagali pri delih, sem večkrat razlagal, da so mogočne ruševine, kakršne so te na obeh hribih zraven vasi, ostanki davnih, že pred dobrimi tisoč leti zapuščenih mest, v katerih je nekoč živelo ljudstvo Majev, in da so na ploščatih kamnih, ki so jih postavljali na svoje stavbe in trge, najpogosteje upodobili svoje vladarje in z napisi ovekovečili njihova slavna dejanja. Ker je večina današnjih prebivalcev vasi Los Alacranes iz mehiške države Chiapas, jih je zlasti močno prevzelo dejstvo, da se hieroglifski napisi berejo v jeziku, ki je praktično enak njihovemu lastnemu (*chol*); doumeli so, da so ti nenavadni in sprva tako nerazumljivi kamni s podobami pravzaprav delo njihovih davnih pradedov in zato vredni vsega spoštovanja. Ko je po večdnevni pripravljalni delih vozilo s prvo stelo končno prihajalo s hriba, je bil to za vaščane velik dogodek: padal je mrak, motorji bližajočega se goseničarja so vse bolj

hrumeli, po vasi pa so se razlegali kriki veselja in navdušenja: »Prihaja kralj, prihaja kralj ...«

Chol je eden od jezikov majevske jezikovne družine, ki se še vedno govorijo. Obstajajo šole in centri, kjer te in druge domorodne jezike – v Mehiki jih je čez 50 – poučujejo, prenašajo v pisno obliko in jih tako želijo ohraniti. Kljub temu se večina ljudi danes svojega avtohtonega jezika sramuje in mnogi ga ne uporabljajo niti v pogovoru s svojimi otroki, kar je pač posledica dejstva, da tisti, ki jim je materni jezik španščina, zlasti otroci v šolah, govorce teh jezikov običajno obravnavajo kot nerazvite kmetavze. Ob prenekateri priložnosti sem skušal ljudi prepričati, da je vsekakor bolj koristno, če otroci govorijo dva jezika kot pa enega samega. Španskega se bodo v šoli itak morali naučiti; zakaj ne bi znali še enega? To jim lahko kasneje pomaga tudi pri učenju kakšnega drugega jezika. Kakšen privilegij je, če se lahko z zaupnimi prijatelji pogovarjaš v jeziku, ki ga nihče drug ne razume, pa je marsikdo tudi sam potrdil.

Da jezik *chol* ni povsem za odmet, so se vaščani v Los Alacranesu prepričali tudi leta 2000, ko sem pripeljal razlagalne table o pomenu podob in besedil na obeh stelah. Takšni napisi, ki jih INAH postavi na vseh arheoloških najdiščih, odprtih za javnost, so praviloma v španščini, angleščini in najbolj razširjenem lokalnem jeziku, zato sem za naš primer predlagal jezik *chol*. Vaščani večinoma znajo brati in pisati, vsaj za silo, so pa prvič z zanimanjem ugotovili, da je mogoče v latinici pisati ne le špansko, temveč tudi njihov jezik.

Za stele se je zelo zanimal ne le Ian Graham, temveč tudi Nikolai Grube z Univerze v Bonnu, eden vodilnih strokovnjakov za pisavo Majev. Tudi on je napravil natančne risbe motivov in napisov na obeh stelah, in ko je besedila razvozlal, smo izvedeli, o čem natančno govorijo. Nikolai, ki je tudi poslej ostal naš stalni sodelavec, je ugotovil, da ima

posebno zanimive podatke stela, ki je bila na vzhodnem hribu.

Na njej je naveden datum, ki ustreza 8. novembru leta 504 n. št. in ki označuje rojstvo vladarja, imenovanega *Sak Witzil B'aah*, kar pomeni 'beli vrh hriba'. Ta je vladal mestu *B'uuk*, katerega ime se pojavlja tudi na nekaterih drugih, že znanih najdiščih v sosednji Gvatemali, kar pomeni, da je bilo to mesto pomembno središče, čeprav

Steli na najdišču Los Alacranes je leta 1998 zrisal ugledni arheolog Ian Graham, pri delih pa je občasno pomagala tudi mehiška vojska. Stelo 1, katere spodnji del je videti na fotografiji, so prelomili plenilci.

politično ne povsem samostojno: v nadaljevanju našega napisa se namreč omenja ustoličenje, 30. aprila 561, »pod pokroviteljstvom Pričevalca neba, vladarja dinastije Kaan«. Znano je, da je ta dinastija v poznem klasičnem obdobju imela sedež v Calakmulu, ki je bil tedaj prestolnica izredno obsežne majevske države. Calakmul leži dobrih 60 km proti zahodu in je verjetno največje majevsko arheološko najdišče sploh: doslej je bilo tam najdenih več kot 100 stel in okoli 6000 stavbnih objektov. Novejše raziskave kažejo, da dinastija Kaan v 6. stoletju še ni vladala v Calakmulu, temveč v mestu, ki ustreza arheološkemu najdišču Dzibanché, to pa leži v sosednji mehiški državi Quintana Roo, okoli 50 km severovzhodno od naselja Los Alacranes. Kakorkoli že, vladar, upodobljen na naši steli, je bil torej vazal drugega, bolj mogočnega gospoda.

Napis je zanimiv tudi zato, ker vsebuje najzgodnejšo doslej znano omembo kralja, katerega ime epigrafiki običajno prevedejo kot 'Pričevalec neba' in ki je znan predvsem po tem, da je leta 562, torej kmalu po ustoličenju svojega podanika v Los Alacranesu, napadel in porazil Tikal, drugo mogočno prestolnico, ki leži v severovzhodni Gvatemali. Odtlej je bil Tikal v podrejenem položaju skoraj poldrugo stoletje; maščevanje se je začelo šele leta 695, ko je kralj Tikala Jasaw Chan K'awiil porazil svojega tekmeca Yuknoom Yich'aak K'ak'a iz dinastije Kaan, ki je tedaj vladala iz Calakmula, in se nadaljevalo v prvi polovici 8. stoletja z vojnami, ki so Calakmul dokončno oslabile.

Pred prevozom stel v vas Los Alacranes ju je bilo treba pri privezovanju na buldožerjev plug zaščititi z odevami, s palicami iz trdega lesa in starimi gumami, ki so preprečevale neposreden stik kamnitih blokov s plugom in blažile udarce med prevozom.

Država in federacija

Na pripravljenem mestu v vasi Los Alacranes smo obe steli spravili v pokončen položaj, pri čemer nam je pomagal bager, ki ga je tako kot buldožer posodila cestna ekipa. Postavljanje manjše Stele 2 ni bilo posebej zapleteno, večjo, ki je bila v dveh kosih, pa smo morali najprej sestaviti na ležišču, ki smo ga zbili iz debelih desk. Stične površine smo premazali s posebnim dvokomponentnim lepilom, zatem pa težka kamnita bloka z vzvodi in s pomočjo podlaganja lesenih zagozd približali drug drugemu, kolikor se je dalo. Na bagrovo lopato smo hoteli privezati leseno ležišče s sestavljeno stelo, da bi ga dvignili, a še preden se je stroj dovolj približal, mu je počila guma; ker v tehnologiji Majeve nismo bili veščji in za eksperimentiranje ni bilo časa, smo morali manever prestaviti na naslednji dan. Žal se je do takrat lepilo že preveč posušilo, ampak poti nazaj ni bilo več. K sreči je pri dvigu v pokončno lego gornji del stele tako dobro sedel na spodnjega, da stabilnost sestavljenega spomenika ni bila ogrožena. Ko je stela stala navpično, smo jo podprli s koli, leseno ležišče pa znova spustili v vodoraven položaj in ga odvedli od stele, pri čemer nam je pomagal vojaški hummer, ki je ravno pripeljal mimo. Zdaj je bilo treba jami, v katerih sta stali steli, zabetonirati; da pa se beton ne bi ireverzibilno prilepil nanju, smo ju ob vznožju najprej obdali s plastjo kamenja in apnenčastega peska.

Tisto popoldne, ko smo ta dela zaključili in sta steli že trdno stali na svojem prostoru ob cesti, sva z Vicentejem v koči, ki so jo nama za tiste dni odstopili domačini, poležavala v mrežah. Zaslišala sva glaso-ve spodaj ob cesti in stopila na plano; tam je stalo policijsko vozilo, ob njem pa dva uniformiranca, ki sta se pogovarjala z dvema vaščano-ma. Eden od njiju se je ravno obrnil in nama zaklical, da hočejo govoriti z nama.

Stopila sva do tja. Pristopil je mršav policist s košatimi brki in sončnimi očali:

»Sprašujeva, kdo je prinesel te kamne,« je pokazal proti stelam, »in pravijo, da ste jih vi.«

»Res je,« sem mu odvrnil.

»Od kod pa ste? Kaj počnete tukaj?«

»Delamo za Nacionalni inštitut za antropologijo in zgodovino.« Pojasnil sem mu, kakšna je naša naloga.

»Prosil vas bom za dokumente. Imate dovoljenje? Kdo je odgovorni?«

Predstavil sem se, z Vicentejem sva mu pomolila inštitutske izkaznice, iz kočice pa sem prinesel potni nalog in uradni dopis za civilne in vojaške oblasti, s kakršnim inštitut vedno opremi svoje uslužbence, kadar so na terenu; v njem je bil kratek opis projekta z najinimi imeni.

Policist je odšel do avta, s kolegom sta pregledovala dokumente in nekaj mrmrala. Čez nekaj trenutkov se je vrnil in nama izročil papirje.

»V redu,« je bil kratek, a še vedno mrk kot prej.

Odpeljala sta se, midva z Vicentejem pa sva tudi sedla v najino kamioneto in se odpeljala na pivo k Heladiu v sosednjo vas Santa Rosa.

Vrnila sva se v mraku in presenečena videla, da naju zopet čakata znanca s policijskim vozilom.

Brkatež je znova pristopil, tokrat z večjo gotovostjo kot prej; kot da je bil pridobil podatke, ki so mu spremenili mnenje. Pomembno se je ustopil pred naju, snel sončna očala in začel:

»V vašem dovoljenju piše, da je delo omejeno na državo Campeche, Los Alacranes pa spada pod jurisdikcijo države Quintana Roo.«

Aha! Iz tega hočejo narediti problem, se mi je posvetilo. Quintana Roo je najmlajša mehiška zvezna država, imenovana po Andrésu Quintani Roo, borcu za neodvisnost Mehike v začetku 19. stoletja. Vzhodni del polotoka Jukatana je v drugi polovici 19. stoletja pretresala t. i. vojna kast, upor Majev proti belcem in boj za neodvisnost. Po zaključku sovražnosti je mehiški diktator Porfirio Díaz leta 1902 ustanovil zvezni teritorij Quintana Roo, ki je leta 1971 dobil status zvezne države, ta pa je nasledila problem razmejitve, ki je nastal zaradi nejasnosti v definiciji meje med novoustanovljenim teritorijem Quintana Roo in državo Campeche, ustanovljeno leta 1863. Problem, ki traja že desetletja, je leta 1997 prerasel v ustavni spor, ki ga je sprožil tedanji guverner države Quintana Roo. Čeprav nesoglasje še vedno ni rešeno, Quintana Roo ne priznava meje, ki za Campeche poteka vzdolž poldnevnikarja $89^{\circ} 09'$ (in je torej podaljšek severnega dela meje med Belizeom in

Postavljanje Stele 2 v vasi Los Alacranes; v ozadju je preprosta vaška cerkev.

Dvigovanje Stele 1, sestavljene na ležišču iz močnih desk, v vasi Los Alacranes.

↑ Stela 1, postavljena v vasi Los Alacranes.

➤ Gradnja zaščitnega prostora za steli v vasi Los Alacranes.

Gvatemalo) in glede na katero vas Los Alacranes leži 6 km zahodno od mejne črte, ter jo skuša s konkretnimi dejanji – z ustanavljanjem novih skupnosti in nudenjem posameznih storitev v že obstoječih – premakniti proti zahodu. To prakso sem seveda poznal in vedel, da situacija tudi za Los Alacranes ni definirana. Policistovo mnenje je bilo razumljivo: registrske tablice vozila so bile iz države Quintana Roo.

Skušal sem biti pomirljiv:

»Vem, da obstaja spor zaradi meje. Ne vem, zakaj so v dovoljenju zapisali, da gre za državo Campeche, ampak to konec koncev niti ni pomembno. Saj veste, gre za arheologijo, arheološki predmeti pa so nacionalna dediščina, *patrimonio de la Nación*.«

»Ne, imam ukaz, da vas odpeljem v Chetumal, v prestolnico. Menda hoče direktorica tamkajšnjega centra INAH govoriti z vami.«

»Adriana Velásquez Morlet?« Še pred nekaj dnevi sem govoril z njo. Dobro ve, kaj počnemo. Zakaj neki bi hotela zopet in tako nujno govoriti z mano? Saj ve, da nisem ravno za vogalom. Do Chetumala so vsaj štiri ure vožnje.

»Ne vem, samo naročili so mi, da vas moram pripeljati.«

»Oprostite, ampak to ne bo šlo. Ura je pozna, jutri moramo z delom nadaljevati.«

»Še enkrat vam pravim, da morate z menoj. Imam takšne ukaze,« je vztrajal mož postave, medtem ko me je skušal prebosti s pogledom, ki je prihajal iz globoko vsajenih oči.

»Poglejte. Tudi jaz imam ukaze. Jutri pride na obisk moj šef iz Méxica, da preveri, kako potekajo dela. Težko verjamem, da bi bil pogovor z direktorico v Chetumalu bolj pomemben. Saj jo poznam in tudi ona je obveščena o našem delu ...«

»*Lo siento*,« je rekel, ne da bi izraz na njegovem obrazu kakorkoli potrjeval njegove besede o obžalovanju. »Morate naju spremljati!«

»Z vsem spoštovanjem, ki si ga zaslužite,« sem uporabil znano mehiško vljudnostno frazo, »ampak tu sem po službeni dolžnosti in tega ne morem storiti. Razen, seveda, če me odpeljete s silo. Če menite, da to smete, se ne bom upiral, ampak to bi utegnilo imeti kakšne posledice. Delam za *Instituto Nacional de Antropología e Historia*, to pa je zvezna ustanova in zato imam pooblastila, ki presegajo pristojnosti posameznih držav ...«

To je, po pričakovanju, zaleglo. Karkoli je *federal*, pri uslužbencih lokalnih ustanov vedno vzbuja spoštovanje.

Tip se je prestopil, naduta drža mu je nekako splahnela; stopil je h kolegu, s katerim sta spet nekaj mrmrala. Z Vicentejem sva se spogledala in skušala ostati resna. Ko se je znova približal, je bil njegov pogled precej manj usmerjen in oster.

»Dobro ...« Pogledal je v tla, si pogladil brke in nadaljeval:

»Dobro, ampak zakaj nas ne spremljate vsaj na policijsko postajo, tu v vasi Dos Aguadas, da napravimo zapisnik?«

To je bilo že drugače. Če je popustil on, sem moral tudi jaz. Do naselja Dos Aguadas ni bilo več kot 20 km. S policijo si nismo nikoli kaj prida pomagali, ampak prijateljski odnosi niso nikoli odveč.

»To seveda lahko. Me odpeljete in pripeljete tudi nazaj?«

»Seveda seveda,« je bil skoraj že prijazen.

Po dobre pol ure vožnje po luknjastem makadamu smo prispeli v Dos Aguadas in se ustavili pred leseno hišo, ki je opravljala vlogo policijske postaje. Medtem se je znočilo. Vstopili smo v čumnato, ki jo je osvetljevala najbolj preprosta in praktična svetilna naprava v teh krajih, kakršne v taborih uporabljamo tudi mi: steklen kozarec, v katerem je bila nekoč marmelada, majoneza ali kaj podobnega, je bil napolnjen z dizelskim gorivom, skozi predrt pločevinast pokrov pa je bil potegnjen primerno zvit kos tkanine, mogoče stare srajce, ki je služil kot steni. Plamen takšne moderne oljenke oddaja več svetlobe kot sveča, dima je tudi več, zato pa je v okolici malo manj mrčesa.

Na leseni klopi sta napol sedela napol ležala še dva čuvarja zakona, ki zaradi našega prihoda nista spreminjala položaja. V kotu je bila miza s kupi papirjev, ob njej pa nekaj stolov. Policist, ki je bil

Prostor s stelama
v vasi Los Alacranes
je bil slovesno odprt
5. aprila 1998.

doslej in poslej moj edini sogovornik, mi je ponudil stol, sédel tudi sam in zvlekel k sebi pisalni stroj, ki bi v kakšnih drugih okoliščinah utegnil imeti znatno muzejsko vrednost. Med kupi papirja na mizi je našel tri prazne liste, mednje previdno vstavil dva lista indigo papirja in vse skupaj vstavil v pisalni stroj. Napisal je potrebne podatke za glavo dokumenta, kar mu je vzelo dobrih deset minut, in me prosil, da mu narekujem nekakšno poročilo o našem delu. Ko sem po nekaj vprašanjih zapopadel, kaj pravzaprav hoče, sem mu začel narekovati. Premišljeno in z namrščenim obrazom je iskal tipke in po vsakih treh udarcih z iztegnjenima kazalcema skrbno pregledal rezultat na papirju. Muzajoč se, sem se spomnil dogodka izpred mnogih let, ko je mama opazila moj boj s pisalnim strojem in tipkami, ki se niso pustile najti, in mi prinesla skodelico vode; ob mojem vprašujočem pogledu je dobrohotno pojasnila, da si moram pri tej hitrosti gotovo ohladiti prste. Policistova brzina tipkanja je bila takšna, da sem sproti pozabljal, kje sem prekinil stavek in kaj sledi. Po nekaj dolgih minutah sem mu le predlagal:

»Mi dovolite? Mogoče lahko kar jaz napišem.«

Obraz se mu je razjasnil, pisalni stroj je porinil predme in rekel, spremljajoč svoje besede z ustrežljivo gesto:

»Izvolite, prosim.«

Uredil sem misli in napisal kratek povzetek našega dela, pri čemer nisem pozabil na primerno ponižnost in sem ga semtertja povprašal, če se mu zdi ta ali ona formulacija dobra. Z vsem se je strinjal, mi prinesel celo neki *refresco* (gazirano pijačo) in se, ko je bil dokument dokončan in podpisan, tako razgovoril, da od njegove prvotne uradne zapetosti ni ostalo nič več. Zapletla sva se v sproščen klepet, ker pa je bila ura že pozna in je naslednji dan res prihajal moj šef iz Méxica, sem ga moral na to spomniti in zaprositi za dostavo nazaj v Los Alacranes. Brez obotavljanja je vstal in me odpeljal. Nikoli več ga nisem videl, takrat pa sva se poslovila malone kot prijatelja.

Naslednje jutro po zajtrku, ki ga je pripravila doña Miquelina, lastnica hiše, kjer sva bivala z Vicentejem, sva odšla k stelam. Toda ob dogovorjeni uri ni bilo tam nobenega delavca. Čez čas, ko sem se namenil proti bližnji hiši enega od njih, je po cesti ravno prihajal Aurelio Castán, eden najbolj priročnih in tudi vplivnih vaščanov.

»Don Iván!«

»Don Aurelio, buenos días.«

»Videli smo, da vas je odpeljala policija, pa smo rekli: bogve kakšne posle ima don Iván, ampak če so ga odpeljali, ga gotovo ne bo več nazaj.«

»Kaj pa je zdaj to, don Aurelio?! Saj me poznate in veste, kdo smo in kaj počnemo. Vsak policaj pa me vendar ne bo kar tako odpeljal.«

»Še vojska nas podpira, saj ste videli. *Éstas son cosas federales* ('to so zvezne zadeve')!« je dodal Vicente.

»Ja ja. Sem vaju videl iz hiše. In sem rekel tudi drugim: don Iván je že nazaj. Takoj bodo prišli.«

In so res. Stele so bile postavljene, zdaj je sledila gradnja zaščitne strehe. Že prej smo se bili dogovorili, da bo za ta namen najbolj primer-na konstrukcija okroglega tlorisa, z lesenimi stebri, okoli katerih bomo napeli žično mrežo, nanje pa postavili stožčasto ogrodje za kritino iz listja palme *guano*. Domačini so takih gradenj seveda večji. Nismo še postavili vseh stebrov, ko se je pripeljal avto z registracijo D. F. – Distrito Federal, kot se imenuje zvezno okrožje, v katerem je večji del mehiške prestolnice. Izstopila sta moj šef Pedro Francisco Sánchez Nava in njegov pomočnik Mario Córdova Tello, oba izkušena arheologa. Povzel sem dogodke prejšnjih dni, vključno z anekdoto prejšnjega dne, ob kateri smo se vsi zabavali. Ko sta popoldne odhajala, sta rekla, ne brez kančka zajedljivosti: »Mudi se nama, v Xpujilu naju čaka mrzlo pivo.« V obrambo sem odgovoril, da bo nama z Vicentejem, ko po vsem tem prideva do tja, gotovo veliko bolj prijalo; posebno prepričljiva tolažba pa to za naju ni bila.

V nekaj dneh je bil zaščitni prostor za stele zgrajen in sledila je pre-prosta, a svečana uradna otvoritev, ki so jo vodili funkcionarji z občine v Xpujilu. Celo mikrofona in ozvočenje z akumulatorjem smo imeli.

Nikoli pa nisem izvedel, kdo je bil avtor tiste epizode s policijo in zakaj jo je sprožil. Z Adriano, direktorico centra INAH v Chetumalu, sem kasneje govoril in seveda o zadevi ni vedela ničesar. Ali je kdo poklical policijo in ji natvezil lažne podatke? Če mi je kdo s tem hotel zagreniti življenje, večjega uspeha pač ni imel.

El Comandante

Pri naših arheoloških delih nam je velikokrat in zelo učinkovito pomagala mehiška vojska. Ta ima poleg obrambnih nalog zelo pomembno vlogo tudi v civilni družbi, zlasti na podeželju. Tako na razne načine skrbi za ukrepe, ki naj preprečijo in odpravijo posledice orkanov, pogostih na jugovzhodu republike, pomaga pri gašenju gozdnih požarov in nudi celo zdravstvene storitve v odročnih krajih. Spopada se tudi s kriminalom, zlasti s preprodajo mamil, pa celo s cestnim razbojništvom.

Vojska je torej v mnogih okoliščinah avtoriteta, ki lahko učinkovito posreduje in ima tudi pri lokalnem prebivalstvu velik ugled. To smo ugotovili že leta 1996, ko so nas vojaki spremljali na poti iz vasi El Civalito v Los Alacranes zaradi nevarnosti napada cestnih roparjev. Zato smo poslej o naših terenskih delih vedno obvestili mehiški Sekretariat za narodno obrambo in zaprosili za pomoč, če bi bila potrebna. Ker so se vsa dela opravljala pod pokroviteljstvom INAH-a, ki je zvezna ustanova, je tudi ministrstvo vzelo naše delo še kako resno. V Xpujilu je vojašnica, ki obvladuje območje, na katerem so potekale naše raziskave, na nekaj drugih mestih pa ima vojska manjše operativne baze. Ena od teh je bila v vasi El Civalito, kamor smo se po pomoč zatekli že leta 1996. Leta 1998 sva se po ukazu sekretarja za obrambo (funkcija ustreza našemu ministru) s kolegom Vicentejem Suárezom lahko namestila v tej bazi. Preden se je začela akcija reševanja stel v naselju Los Alacranes, sva bila več dni tam, ker sva želela pregledati še nekaj arheoloških najdišč na okoliških terenih. Vojaki so naju večkrat spremljali, kasneje pa so pomagali tudi pri transportu in postavljanju stel v vasi.

Prigod tudi v vojaškem taboru ni manjkalo. Neko noč sem se napol zbudil, medtem ko sem se večkrat pomel po obrazu, misleč, da me napada kaka mušica ali komar. Nadlegovanje pa je bilo tako vztrajno, da sem le vstal, prižgal baterijo in ugotovil, da si je strnjena kolona mravelj omislila prehod prav čez mojo blazino. Vojak na sosednjem pogradu me je zaspano pomiril, češ, pusti jih, saj bodo odšle. Toda kordonu mravelj ni bilo videti ne začetka ne konca. Prihajale so po tleh, se vzpenjale na pograd in od tam izginjale med lesene deske stene, na katero je bil pri-trjen pograd. K sreči niso pikale ali se nad mojo navzočnostjo kakorkoli razburjale, kar nikakor ne velja za druge vrste, recimo za agresivni

*xulab**, ki se pojavlja trumoma pred dežjem in lahko krepko zagreni življenje v taborih sredi gozda. Čeprav najprej ni tako kazalo, se je mimohod res kmalu zaključil.

Nekega jutra je prihitel k meni šofer hummerja, ki so ga imeli v taboru, in povedal, da ima prazen akumulator; ker so vsak hip pričakovali generala in za polnjenje ni bilo več časa, me je prosil, če mu lahko posodim akumulator iz naše kamionete. Seveda sem mu ustregel, brž ga je prenesel v svoj hummer, in ko je general opravljal

svoj mimohod, so vojaki strumno stali, hummer v ozadju pa je brezhibno momljal. Tako kot v vsaki vojski (vsaj svojega služenja sem se spomnil) je moralo biti tudi tu – vsaj na videz – vse dovršeno.

Tudi leta 2000, ko sem odšel v Los Alacranes samo zato, da zabetoniramo pojasnilne napise pri obeh stelah, smo o našem delu obvestili Sekretariat za narodno obrambo. Pri komandantu vojašnice v Xpujilu pa se nisem javil, ker ni bilo prave potrebe. Nekega popoldneva me je povabil na kosilo Aurelio Castán in mi tudi ponudil, da lahko uporabim njegovo kopalnico. V leseni uti, prirejeni za te namene, sem se ravno polival z vodo, ko me don Aurelio pokliče z nekoliko zaskrbljenim glasom:

»Don Iván, vojska vas išče!«

Hitro sem se obrisal, oblekel in stopil na plano. Na dvorišču hiše sta bila vojaški džip in hummer, pred katerima je stalo nekaj vojakov s pripravljenim orožjem v rokah, k meni pa je pristopil postaven oficir mojih let, v brezhibni uniformi in z epoletami, ki so razodevale čin podpolkovnika:

»Doctor Iván Sprajc?«

»Izvolite!« sem mu segel v ponujeno roko.

»Soy Teniente Coronel Alfonso Cristóbal García Melgar, comandante de la 25 Compañía de Infantería no Encuadrada en Xpujil.«

Bil je torej komandant pehotne enote v Xpujilu, zadolžene za naše območje.

»Obvestili so me, da opravljate arheološke raziskave na tem območju, in imam povelje, da vam nudim pomoč, če jo potrebujete.«

Vojaškemu hummerju večina ovir na kolovozih ne dela večjih preglavic.

*Majevsko ime za mravlje vrste *Eciton burchelli*.

»Najlepša hvala, gospod komandant!« sem bil iskreno presenečen. »Opravičujem se, da se nisem oglasil pri vas, ampak moja letošnja naloga je samo, da postavim napise pri stelah tu v vasi. Zato se mi ni zdelo potrebno, da vas nadlegujem.«

»To ni nikakršna nadlega.«

Na kratko sem mu povedal, za kaj gre pri naših raziskavah. Z zanimanjem me je poslušal in me povabil, da se ob priliki oglasim pri njem na komandanturi v Xpujilu, sploh pa, če bi nastopila kakršnakoli potreba.

Vojaki so se odpeljali, don Aurelio, ki je pogovor z vljudne razdalje pozorno poslušal, pa si je popravil klobuk in odobravajoče pokimal:

»*Muy bien, don Iván, muy bien ...*«

Ob zaključku del sem se res ustavil v vojašnici v Xpujilu, kjer me je komandant prijazno sprejel. Pogovarjala sva se na dolgo in široko o našem delu, pa tudi o nalogah, ki jih ima njegova vojaška enota. Vtis, ki ga je podpolkovnik García Melgar napravil name že ob prvem srečanju, se je tokrat še okrepil, sploh pa v naslednjih letih, ko sva se še večkrat srečala, saj je ostal poveljnik enote v Xpujilu do leta 2004. Bil je pravi vojak, mož časti in discipline, predan svojemu delu, zahteven do podrejenih, a obenem pošten in razumevajoč. Ukaze je sprejemal in izpolnjeval brez zadržkov, a je znal biti kritičen do politike in razmer v deželi. Ni se omejeval na opravila, ki mu jih je narekovala službena dolžnost, in na izrecna povelja, ki jih je prejemal; v okviru svojih pooblastil je marsikaj storil tudi samoiniciativno, preprosto zato, ker sta mu to narekovali zavest in človečnost. Ko me je leta 2001 povabil na enega svojih rutinskih preletov ozemlja s helikopterjem, mi je govoril o iskanju nasadov marihuane – ena od nalog njegove enote je bila, da jih odkriva in uniči – pa tudi o veliko resnejšem problemu, s katerim se prav tako spopada mehiška vojska, namreč s preprečevanjem tihotapljenja trdih drog iz Južne Amerike, predvsem iz Kolumbije. Preprodajalci včasih skušajo prepeljati svoj tovor z manjšimi avioni in pristati na starih pristajalnih stezah, ki so jih nekoč uporabljali čikleri.

Seveda sem komandantu tudi sam poročal o našem delu in ga obveščal o tem, kaj smo našli, kje so pomembni arheološki ostanki in kje se domačini pritožujejo nad cestnimi razbojniki. Tudi v teh primerih vojska namreč lahko ukrepa, in pogosto to počne zelo učinkovito, čeprav je komandant priznal tudi svojo nemoč: kot sem sam lahko videl, vojska neredko ujame zlikovca, a ga mora po dveh dneh predati civilnim oblastem. Te ga žal marsikdaj izpustijo zaradi pomanjkanja dokazov ali pa korupcije, vendar to ne zmanjšuje ugleda, ki ga ima vojska pri domačinih, saj jim pomaga pri povsem vsakdanjih zadevah, kakršne so požari, zdravstvene potrebe ipd. Policiji ne zaupajo in jo celo prezirajo,

pa tudi podpolkovnik mi je povedal, da si s policijo ne morejo kaj dosti pomagati. Tako si tudi mi nismo mogli. V takšnih razmerah je seveda dobro, da ima zvezna vojska večja pooblastila kot lokalna policija: že leta 1996 sem videl, kako so vojaki brez pardona razorožili nejevoljne policiste, ker so nosili njim prepovedano orožje.

Velikokrat me je že kdo vprašal, če hodimo oboroženi. Takšno vprašanje je praviloma povezano z asociacijo: »Pa saj si kot Indiana Jones.« Moj prijatelj in sodelavec Vaquero, o katerem bo bralec več izvedel v nadaljevanju, je na takšno pripombo nekoč odvrnil:

»Narobe. On je tak kot mi. On je izmišljen, mi smo pa stvarni. Pravzaprav je dober občutek, če si lahko inspiracija Hollywoodu.«

Čeprav je paradoks, da je najslavnejši arheolog vseh časov fiktivna figura, je obenem res, da so bile vzor zanj nekatere resnične osebe v času, ko je bila pištola povsem običajen del arheologove opreme, vsaj v tropski Ameriki in podobnih okoljih, vendar pa to še ne pomeni, da so jih pri reševanju medčloveških sporov res uporabljali. Današnja mehiška zakonodaja prepoveduje nošnjo ognjenega orožja; seveda bi ga lahko med vso opremo brez težav pretihotapili, toda uporaba orožja v primeru pravega konflikta ne bi bila niti najmanj filmska, temveč močno kontraproduktivna. Danes imajo lahko domačini na podeželju lovske puške, če jih registrirajo pri vojski. Tako sem seveda vprašal komandanta, če jih lahko vzamejo s seboj, kadar nas spremljajo v biosfero: jaguar običajno ne napade človeka, lahko se pa zgodi; tudi tapir je lahko dokaj neprijetna žival, ki pomendra pred seboj vse, kar ji je na poti. Podpolkovnik mi je odgovoril: »Glede oborožitve sem najvišja avtoriteta v pokrajini trenutno jaz, torej vam lahko dam to dovoljenje, vendar nikar ne pobijajte živali, ker se vam bo obesila na vrat ekološka policija; v tem primeru pa vam tudi jaz ne morem pomagati.«

Zmanjkalo je šavja ...

Utrujeno in hkrati besno sem vihtel mačeto, si utiral pot in upal, da bom pred sabo vendarle končno zagledal kaj pravega: piramido, stelo ... Nekaj metrov stran od mene je Pepe Orta počel isto. Že ves dan sva se prebijala skozi gozd, ki obsega skrajno zahodna zemljišča naselja El Tesoro. Ime zveni zelo lepo, ampak zaklada (*tesoro*) ni bilo nikjer. Od več prebivalcev sva slišala negotove govorice, da so nekje v teh hostah velike ruševine, Los Charros, našla pa nisva nikogar, ki bi naju bil pripravljen spremljati. Imela sva celo občutek, da nama jih nočejo pokazati, mogoče zato, ker sami pridno razkopavajo po njih. Iz nekaterih nejasnih namigov sva sklejala, kje približno naj bi bile; preštudirala sva karto in se kar sama podala tja. Podolgem in počez sva prehodila vse vzpetine, torej najbolj verjetna mesta za večjo majevsko naselbino, klatila sva se že od jutra, našla pa sva samo nekaj bornih ostankov manjših hiš, razporejenih okoli tipičnih dvorišč.

Tako se je začela sezona 2001. Takrat sem bil že zaposlen na Znanstvenoraziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZRC SAZU) v Ljubljani, seveda pa nisem prekinil stikov z mehiškimi kolegi. Spremljal me je geometer José Orta Bautista, moj bivši sodelavec na INAH-u, velik prijatelj in odličen terenski delavec. Arheolog Pedro Francisco Sánchez Nava, moj nekdanji šef, s katerim prav tako nisva prekinila prijateljskih vezi, je Pepeju dovolil, da me spremlja, poleg tega je tudi tokrat, tako kot vedno dotlej, podprl projekt in pripomogel, da sva dobila terensko vozilo, znova že znani sivi dodge. Finance je tokrat prispevala Fundacija za razvoj mezoameriških študij v ZDA.

Bilo je že pozno popoldne, Pepe je še vedno stresal svoje duhovite pripombe, ampak značilnega humorja, ki mu ga sicer redkokdaj zmanjka, je bilo vse manj. Pot mu je lil z obraza, sploh sva bila že vsa premočena in lotevala se naju je slaba volja, predvsem mene. Očitno naju ljudje vodijo za nos, nekaj imajo za bregom, gotovo sami brskajo po ruševinah, za hrbtom pa se norčujejo iz naju. Naletela sva na gosto zaraščen predel, ki ga je bilo treba premagati, sekal sem kot za stavo in jeza je naraščala. In takrat sem dobil poduk: nikoli, tudi če je položaj brezupen, ne izgubi glave in se ne prepusti negativnim čustvom. Eden od divjih udarcev z mačeto je bil samo malo premočen: vejevje, ki mu je bil namenjen, se je

upiralo manj, kot sem pričakoval, in mačeta je pristala na mojem levem kolenu; pravzaprav se ga je komaj dotaknila, ampak pod ostrim rezilom se je odprlo kot prhka hruška. Kri je začela liti, Pepe je priskočil, iz nahrbtnika izvlekel škatlo s prvo pomočjo in mi po svojih najboljših močeh obvezal rano.

Do kamionete na kolovozu sva pešačila še kakšno uro, se zapeljala v vas El Tesoro in tam poiskala vaško ambulanto. Vas je majhna in zdravnika ni bilo, smo pa našli medicinsko sestro, mlado dekle, ki mi je zašilo rano. To je bilo za zdaj dovolj. Odpeljala sva se v vas Josefa Ortiz de Domínguez, ki se imenuje po borki za mehiško neodvisnot v začetku 19. stoletja, pred tem pa je bil tu tabor čiklerov Icaiché, imenovan po prejšnji indijanski vasi, ki je bila zapuščena leta 1933. Prenočevala sva v hiši, namenjeni sestankom krajevne skupnosti, poznala pa sva tudi tamkajšnjega zdravnika. Osvaldo je bil že tako rekoč prijatelj. Pepe ga je našel na nogometnem igrišču, sredi dejavnosti, ki mu je bila poleg medicine gotovo najljubša, in ga pripeljal k meni:

»Pojdimo v ambulanto!« me je pozval, poln energije, kot da bo zdaj zdaj poslal žogo v gol.

»Počakaj, Osvaldo,« sem ga skušal pomiriti. »Samo tole pivo še spijem.«

»To pa kar, kajti potem – kdo ve ...«

Osvaldo je bil zavzet zdravnik, tudi opremljen je do neke mere bil, elektrike pa ni bilo. Pepe je usmerjal svetilko, kamor je bilo treba, Osvaldo je preiskoval rano, po rjuhah in po tleh je bilo že vse krvavo, kot da so klali prašiča, končno pa je moral priznati, da ne more zaustaviti krvavenja. Z rešilcem, ki so ga imeli v vasi, me je poslal v Xpujil. Pa so tudi tam priznali poraz in me poslali v Chetumal. Pepe se je namestil v hotelu, jaz pa sem v bolnišnici čakal nekaj ur, dokler ni prišel zdravnik, ki pa ga ne bi postavil kot vzornika za ta plemeniti poklic. Z zdolgočasenim izrazom me je vprašal, zakaj so me pripeljali. Povzel sem celo zgodbo, tip je odvil obvezo in pogledal rano, ki je začuda nehala krvaveti, tako da je samo ojačal šive in me poslal 'domov'. Resnici na ljubo pa je vendarle treba priznati: osnovna medicinska oskrba, ki jo nudi Sekretariat za zdravje, je v Mehiki dostopna vsakomur brez plačila. Kakovost uslug je, kot vedno in povsod, v veliki meri odvisna od posameznikov. Zasebne storitve so načelno boljše in na voljo glede na razpoložljivo globino žepa, na cesti pa vendar ne pustijo nikogar.

Pepe me je torej pripeljal 'domov' v vas Josefa Ortiz de Domínguez. Domačinom kljub situaciji humorja ni zmanjkalo; sploh je značilno, da skušajo težo dogodkov – celo v primerih, ko so žrtve sami – vedno zmanjšati s šalami. Nekdo mi je rekel: »Kaj, ti je zmanjkalo šavja?«

Naslednji dan je šel Pepe na obhode sam. To me ni skrbelo. Čeprav samo geometer, je bil izkušen v arheologiji, predvsem pa je imel občutek za teren in ljudi; znal je prepoznati in skicirati ruševine, elemente posameznih stavb, ljudi pa je z idealno kombinacijo delavnosti in prizanesljivosti, predvsem pa s svojo duhovitostjo, osvojil vedno in povsod. Bolj me je skrbelo, da se je moja rana že drugi dan odprla in iz nje se je začela cediti napol strjena kri, kar mi je vzbujalo slabe občutke.

Naslednji dnevi so bili utrudljivi, pravzaprav mučni. Zdravniki, ki sem jih večkrat obiskal, so ugotovili infekcijo, mi dali zdravila in navodila, da moram počivati. Nisem pa bil – vsaj zdelo se mi ni – tako poškodovan, da bi moral – ali bil upravičen – prekiniti delo. Tako sem dneve in tedne hodil po terenu, vlekel za sabo poškodovano nogo, rana se ni zacelila in bolečine so bile neznosne vsakič, ko sem se ob kaj spotaknil. Namesto krvi je čez čas iz rane začela mezeti rumena tekočina – gnoj? Sklepna tekočina? Še vedno ne vem. Šele čez nekaj tednov sem o svojih težavah potožil tudi podpolkovniku, komandantu v Xpujilu, ki me je takoj poslal k svojemu vojaškemu zdravniku. Ta je bil mladenič, ki me je že od prvega trenutka prepričal, da pozna svoj posel. Šele potem, ko sem mu povedal vso zgodbo in zgodovino posegov, ki sem jih do tedaj imel, je pogledal rano in ugotovil, da sicer bakterijskih infekcij ni, da pa imam mikozo. Glivice torej. Glede na razmere, v katerih je delal, je bil tudi dovolj praktičen: »Razumem, da ne morete prekiniti dela,« je rekel, »ampak dovolj bo, če skušate koleno čim manj pregibati; rana se skuša zaraščati, toda pri vsakem pretiranem gibu se znova strga in zaradi tega nastaja hipertrofična brazgotina.«

Njegovo zdravilo in napotki so pomagali. Ko sva se proti koncu naše terenske sezone znova srečala v neki vasi, katere prebivalcem so vojaki iz Xpujila nudili zdravniško pomoč, je ugotovil, da se je rana kljub vsemu zacelila. Ampak pred tem se je zgodilo še marsikaj.

Čarovnikova piramida

Eden glavnih ciljev sezone 2001 je bil, da natančno pregledamo in kartiramo veliko arheološko najdišče, ki smo ga bežno obiskali že leta 1998. Leži skoraj na meji z Gvatemalo, imenovali pa smo ga kar po bližnjem ranču El Gallinero, kjer je nekoč živel Alfredo Díaz Torres, živinorejec, ki smo ga že takrat srečali in ki se je kasneje z družino preselil na drugo posestvo v bližini vasi Ley de Fomento Agropecuario.

Mnoge vasi južno od Xpujila so zrasle na mestih nekdanjih taborov, ki so jih imeli čikleri. Zaradi bližine aguad so bili to pač najbolj primerni kraji tudi za stalna naselja, slikovita imena, s katerimi so nekoč označevali te tabore in aguade, pa se niso vedno ohranila; večkrat so jih nadomestila veliko manj duhovita, kar prozaična imena. Tako je na mestu zapuščenega tabora ob aguadi La Misteriosa ('Skrivnostna') bilo ustanovljeno naselje Ley de Fomento Agropecuario ('Zakon o pospeševanju poljedelstva in živinoreje'), ki pa mu zaradi neprikladno dolgega imena običajno pravijo 'Ley de Fomento' ali pa kar 'Ley'.

Alfreda Díaza smo našli na njegovem ranču Buenos Aires, nekaj kilometrov jugozahodno od vasi Ley de Fomento. Omenil je, da pozna še en velik kompleks ruševin v bližini aguade Champerico, ta pa da je na poti v El Gallinero. Do obeh lokalitet se je bilo treba prebiti po starem kolovozu, ki vodi daleč v zaščiteni naravni park *Reserva de la Biósfera de Calakmul*. Doslej smo delali na območju zaselkov, kjer so nam nudili prenočišče v združenih hišah; ceste in kolovozi so kolikor toliko prevozni, v večjih vaseh pa so tudi trgovinice, kjer se je mogoče oskrbeti z najpotrebnejšim. Na ozemlju biosfere pa je situacija močno drugačna. Nekoč je bilo tam celo omrežje kolovozov, ki so jih uporabljali drvarji in zbiralci čikleja, vendar so ti danes povečini

Opice obešalke imajo to ime zaradi sposobnosti, ki jim jo omogoča oprijemalni rep.

zapuščeni in zaraščeni; le redki so kolikor toliko prevozni, ker jih občasno uporabljajo mehiška vojska in nadzorniki biosfere. Odprava v biosfero je zato zahtevala posebne priprave. Don Alfredo nam je za bivanje ponudil svoj zapuščen ranč El Gallinero (zapustiti ga je moral prav zato, ker leži daleč v biosferi), a smo se zaenkrat samo dogovorili za dan odhoda; pred tem sva morala s Pepejem poskrbeti za zaloge hrane in vode ter si priskrbeti motorno žago, ki je pri odstranjevanju padlih dreves skoraj nepogrešljivo orodje, iz Méxica pa sta prišla tudi Pascual Medina in geograf Rubén Escartín, moja bivša sodelavca z INAH-a, da bi pomagala pri geodetskem kartiranju. Tokrat smo imeli s seboj elektronski teodolit, ki omogoča natančno tridimenzionalno snemanje terena: aparat, ki se imenuje tudi totalna postaja, odda laserski žarek proti prizmi, ki jo drži manipulant na določeni točki; ti se odbijejo in vrnejo v aparat, ki na osnovi kota in časa vrnitve žarka izračuna pozicijo posnete točke.

Pred odhodom sem se v vojašnici v Xpujilu oglasil pri komandantu in mu razložil naše načrte. Rekel je, da mora skupina vojakov opraviti obhod v tisto smer in da nas bodo gotovo našli v El Gallineru, za kakršnokoli pomoč pa da naj zaprosim častnika, ki bo vodil skupino. Obiskal sem tudi upravo Calakmulske biosfere, katere direktor, inženir José Rodríguez de la Gala, je našo odpravo podprl z dodatno kamioneto in nekaj svojimi možmi.

Na dogovorjeni dan nas je don Alfredo odpeljal proti El Gallineru. Prvo presenečenje je bila stela ob kolovozu blizu aguade Champerico. Ko smo odstranili odpadlo listje, ki je prekrivalo ploščat kamniti blok, dolg okoli dva metra, smo ugledali reliefno izdelano podobo majevskega vladarja, ob strani pa še hieroglifske napise. Ker v neposredni bližini ni arheoloških ostankov, je seveda jasno, da je bila stela do sem privlečena v novejšem času, gotovo z bližnje vzpetine, na kateri je, kot je pravi

Ob vznožju ene izmed mnogih piramid v El Gallineru ležijo kamniti bloki, katerih reliefno obdelane vrhne ploskve so odžagali plenilci.

vil don Alfredo, glavni kompleks ruševin. Delo ni bilo lahko, saj so stelo morali vleči vsaj 700 m; zakaj neki so jo pustili ob poti? Uganke za zdaj nismo rešili, ker smo nadaljevali pot v El Gallinero in se tam nastanili na Alfredovem zapuščenem ranču.

Kolovoz, po katerem nas je peljal don Alfredo naslednji dan, nas je pripeljal do aguade Saraguatos, ob kateri so nekoč čikleri

imeli svoj tabor. Od tam smo se skozi gozd odpravili proti zahodu. Ozemlje je bilo na gosto posejano z manjšimi ruševinami, po nekaj sto metrih pa smo prišli do urbanega jedra nekdanjega mesta, ki leži komaj kaj več kot kilometer severno od gvatemalske meje. Kolega Nikolai Grube mi je kasneje povedal, da je pred leti obiskal najdišče, znano pod imenom La Toronja, ki leži tako rekoč na isti geografski dolžini takoj južno od meje. Najverjetneje gre torej za isto mesto, ki je moralo biti zelo veliko. Na mehiški strani smo poleg številnih ostankov preprostih hiš videli vsaj pet obsežnih kompleksov monumentalne arhitekture. V naslednjih dneh smo kartirali štiri in jih poimenovali po različnih živalih, ki so nam delale (ne vedno prijetno) družbo.

Prvo skupino smo krstili z imenom *Abejas* ('Čebele'), ker smo naleteli na drevo z duplom, v katerem je domoval roj divjih čebel. Te so v Mehiki že zelo pomešane z afriškimi, občutljive in agresivne, tako da so bile geodetske meritve v bližini vse prej kot prijetne: vse smo skušali urediti le z znamenji, brez besed ali pa šepetaje. Divje čebele so ena večjih nadlog in nevarnosti, ki prežijo na človeka v biosferi. Največkrat so nas napadle pri odpiranju preraščenih kolovozov: v teh primerih je poleg mačet treba pogosto uporabiti tudi motorno žago, katere hrup čebelam niti najmanj ne prija.

Med delom na drugem kompleksu smo naleteli na suličarko in dve klopotaci. Srečanje se je za vse tri plazilce končalo – na našo srečo – nesrečno, arhitektonska skupina pa je dobila ime *Víboras* ('Kače').

Skupina živali, ki nas je pozdravila v tretji skupini, je bila bolj prijazna. Tam so bile opice vriskači, ki jih domačini imenujejo *saraguitos**. Tako se je imenoval nekdanji tabor čiklerov v bližini in s tem imenom smo krstili tudi naš arhitektonski kompleks. Vriskači so dobili svoje ime kajpada zaradi svojega oglašanja, ki nepoznavalcu običajno nažene strah v kosti: zdi se bolj podobno rjoventju besne zveri kot pa oglašanju neškodljive, komaj kak meter visoke opice. Poleg te vrste živi na mehiškem jugovzhodu samo še ena vrsta opic, namreč obešalke**, ki so nekoliko manjše, zato pa veliko bolj živahne in celo nadležne. Vsiljivcev ne marajo in jih bombardirajo z drevesnimi vejami, kar utegne biti nevarno, pa tudi z lastnimi izločki, kar ni ravno nevarno, prijetno pa tudi ne, sploh če se zadeva razmaže na skrbno izdelano skico ali totalno postajo.

V četrtem kompleksu ruševin so nas pozdravili roji veliko manjših živali, sicer nenevarnih, a še kako nadležnih: poimenovali smo ga *Moscas* ('Muhe').

* *Alouatta pigra*.

** *Ateles geoffroyi*.

Med kartiranjem smo ugotovili, da je najdišče El Gallinero izredno obsežno, o njegovem pomenu pa so pričale tudi kamnite stele in oltarji. Njihove nekdanje reliefno obdelane površine so bile močno zlizane, nekoč pa je bilo gotovo vsaj nekaj takih spomenikov, ki so bili bolj ohranjeni: pred neko stavbo smo našli več kamnitih blokov z gladkimi površinami, ki jih je povzročila moderna železna žaga. Tako kot mnoga druga najdišča so tudi El Gallinero že pred nami obiskali profesionalni plenilci, o njihovem delu pa so pričali tudi rovi, izkopani v vse večje stavbe.

Potem ko smo delo v El Gallineru zaključili, nas je don Alfredo odpeljal v Champerico, ki leži okoli 10 km proti severu. Od stele, ki so jo plenilci zvelikli na kolovoz, smo se skozi goščavo odpravili proti zahodu. Teren se je položno dvigal, začeli so se pojavljati ostanki posameznih stavb, končno pa smo dosegli vzhodni rob strnjene kompleksa ruševin, ki leži na položnem, a deloma umetno zravnanim vrhu nizkega hriba; tu je bil upravni in verski center nekdanjega naselja. Pred večjo grobljo se je don Alfredo ustavil in s šopom vej očistil velik ploščat kamen: še ena stela z dobro ohranjenim reliefom! Tudi ta ni bila več na svojem mestu. Pod njo in v neposredni okolici so ležali že posušeni koli, s katerimi je stelo očitno nekdo premikal, a je, spet iz neznanih razlogov, svoje početje nenadoma opustil. V gornjem delu podolgovate bližnje ruševine smo našli tretjo stelo, ki je še vedno stala pokonci in imela dobro ohranjen hieroglifski napis. Roparji so bili deloma poškodovali njeno obdelano površino, vendar tudi tu v veliko veselje vseh nas niso dokončali svojega dela.

Potem ko smo se že dobro uro prebijali skozi goščavo, ki je prekrivala na gosto posejane ruševine nekdanjih in manjših stavb, se je pred nami nenadoma zarisala mogočna piramidalna gmota, pred katero se je don Alfredo ustavil:

»To je najvišja stavba v Champericu. Tudi to so poskušali izropati, pa jim ni uspelo.«

Ko sem se sprašujoče ozrl, se mi je Alfredo približal in mi z resnim obrazom šepnil:

»Tukaj straši.«

»Res je,« je ob mojem očitno nejevernem pogledu dodal Javier, Alfredov dvaindvajsetletni sin. »Pred leti, ko sem sredi belega dne šel tu mimo, sem za sabo zaslišal grozljivo bobnenje, kot da bi se valili prazni kovinski sodi po pobočju piramide za mojim hrbtom. Nagonsko sem stekel proč, a je bobnenje ponehalo tako skrivnostno, kot se je začelo. Ko sem se ozrl, nisem videl nič nenavadnega.«

Okoli 20 m visoka piramida na jugozahodnem koncu mestnega jedra je največja stavba v Champericu. Sorazmerno plitev jarek na njenem

pobočju razodeva, da so jo roparji sicer načeli, vendar niso prišli daleč. Zgodbe pravijo, da se jim je čez noč zasipavalo, kar so podnevi odkopali; da so jih večkrat prestrašili grozljivi kriki; da so morali bežati pred padajočim kamenjem, ki se je vsulo nanje ...

»Baje je tu pokopan neki vrač, ki ima velikansko moč,« je rekel don Alredo. »Poznal sem več ljudi, ki so kopali tukaj; vsi so v nekaj letih pomrli.«

Kdo ve, kaj se je zgodilo v Champericu, da roparjem ni šlo vse gladko izpod rok. Ampak zdelo se nam je prav, da morebitnemu zaščitniku mogočne stavbe izkažemo primerno čast; poimenovali smo jo Čarovnikova piramida.

Srhljive zgodbe o nenavadnih pojavih na arheoloških najdiščih smo velikokrat slišali. Ponekod da se svetlika, drugod je slišati, da govorijo ljudje, a ni nikogar ... Škoda je le, da večina plenilcev očitno ne verjame tem zgodbam, ali pa se strahovom znajo upreti.

Čeprav še vedno ne vem, kaj se je zgodilo v Champericu, je roparjem arheoloških starin na tem majevskem najdišču nekaj očitno prekrizalo račune. Premikali so stele, a jih niso odpeljali. No, vsaj vseh ne. Eni od stel manjka spodnji del, poleg tega se je kasneje izkazalo, da je zelo podobna stela shranjena v muzeju v Campecheju, toda brez točnih podatkov o njenem izvoru. Naš epigrafik Nikolai Grube, ki je obiskal Champerico avgusta 2001, je ugotovil, da sta upodobitvi zelo podobni, v napisih pa so celo isti datumi in fragmenti osebnih imen. Po nekaterih virih naj bi stela v Campecheju prišla tja iz Zoh Lagune, torej iz vasi severno od Xpujila, kjer je bil pred leti zelo pomemben drvarski center z žago. Potemtakem je zelo verjetno, da so jo tja prepeljali drvarji, ki so delali na območju Champerica, kasneje pa je po kdove kakšnih poteh pristala v muzeju v Campecheju. Kot je pojasnil Nikolai, hieroglifski napisi na stelah v Champericu omenjajo ime nekdanjega mesta, njegove vladarje v 7. stoletju, njihove obrede, ustoličenja in povezave z ustanovitelji dinastije v 4. stoletju n. št.

Ko smo se vrnili na ranč El Gallinero, nas je tam že čakala skupina vojakov, ki so se utaborili v bližini. Po ukazu komandanta v Xpujilu mi je poročnik, ki jih je vodil, ponudil pomoč. Njegovi vojaki so naslednji dan očistili podrast v Champericu in nam s tem močno olajšali geodetske meritve.

Preraščena stela še vedno stoji pred eno izmed stavb v Champericu.

V podzemlju

Ena od značilnih prvin kraškega polotoka Jukatana so podzemne jame. V mnogih so tudi arheološki ostanki. Med našimi terenskimi pregledi smo obiskali vrsto takšnih jam, največ prav v sezoni 2001. Večinoma so težko dostopne in neprimerne za bivanje, poleg tega pa tudi arheološke ostaline razodevajo, da so jih uporabljali predvsem v obredne namene.

Keramično posodje v jami blizu vasi Blasillo.

Blizu vasi Blasillo so nas domačini odpeljali do špranje med apnenčastimi skalami. Skoznjo smo vstopili v obsežno podzemno dvorano, v kateri je deloma ohranjena obokana kamnita konstrukcija. Iz dvorane vodijo v razne smeri ozki hodniki, v katerih smo naleteli na večje količine keramičnih fragmentov. Spust v drugo jamo v bližini iste vasi je bil težji: skozi ozko grlo smo se komaj prebili v tesno notranjost, kjer so frfotajoči netopirji še povečevali tesnobo – v njihovih iztrebkih so namreč prenašalci nevarne pljuč-

ne bolezni histoplazmoze. Toda radovednost je bila večja kot bojazen. Čez nos in usta smo si prevezali ovlažene rute in kmalu naleteli na presenečenje, ki je poplašalo trud. Ozek jašek nas je po nekaj vijugah pripeljal v manjši prostor, kjer nam je snop žarkov iz svetilke omogočil pogled, ob katerem smo zastali: tla so prekrivale številne, skoraj v celoti ohranjene lončene posode in množica črepinj, ki so očitno ležale tam že vrsto stoletij; nekatere posode so gotovo prevrnile in polomile živali, ki se zatekajo v jamo, človeških nepridipravov pa tu očitno še ni bilo. Fant, ki nas je pripeljal, je povedal, da je jamo pred časom slučajno odkril med lovom in da je verjetno nihče drug ne pozna. Še sreča. Skušali smo ga prepričati, naj tako tudi ostane, dokler se kak arheolog, ki ga bo spodbudilo naše poročilo, ne loti podrobnega študija te jame. Sami nismo ničesar pobrali, saj izkopavanja niso bila vključena v naš projekt.

Na podobne najdbe smo naleteli tudi v drugih jamah, čeprav so bili predmeti običajno fragmentirani in raztreseni, predvsem zaradi delovanja vode. Poleg keramičnih fragmentov smo ponekod našli sulične in puščične osti iz kremenca in obsidiana, pa tudi človeške kosti. Kremen, ki je bil osnovna surovina za mnoga orodja, je mogoče najti marsikje v nižavjih polotoka Jukatana, zlasti v kotlinah, zapolnjenih s sedimenti in imenovanih *bajos*. Obsidian pa je vulkansko steklo, običajno črne barve, in je prihajal tja po trgovskih poteh iz gvatemalskih višavij.

Jame so imele velik pomen v religioznem življenju. Ne le Maji, temveč tudi drugi Mezoameričani so si jih zamišljali kot vhode v podzemni svet mrtvih, o katerem govorijo zgodbe v Popol Vuhu, zbirki starih gvatemalskih mitov. Obenem pa je bilo podzemlje domovanje božanstev dežja in rodovitnosti. Takšna pojmovanja seveda ne čudijo in jih najdemo povsod po svetu. Voda izvira iz zemlje, poleg tega skozi mnoge jame tečejo vodni tokovi, kar je bilo posebno pomembno v kraškem okolju polotoka Jukatana, kjer so površinski vodni viri redki in nestalni. Prav zaradi tega so jame dobile tudi velik simboličen pomen. V njih so opravljali obrede za rodovitnost in pri tem odlagali daritvene posode in druge predmete, neredko pa so vanje tudi pokopavali svoje pokojnike, verjetno tiste, ki so umrli v posebnih okoliščinah, tako ali drugače povezanih z vodo. Potomci Majev še danes marsikje hodijo v jame po 'deviško vodo' (*zuhuy ha*), tako imenovano zato, ker prihaja neposredno iz kamnin in še ni imela stika s površjem in živimi bitji, zaradi česar ima posebno moč.

Glede na povedano ne preseneča, da so bile mnoge jame najdene v naseljih, neredko pod zelo pomembnimi zgradbami. Zaradi svojega pomena v mezoameriškem pogledu na svet, predvsem zaradi povezav z vodo in rodovitnostjo, so imele jame pomembno mesto v t. i. posvečeni geografiji ali geomantiki, torej v sklopu pojmovanj, ki so narekovala načrtovanje mest in razporeditev posameznih objektov v pokrajini. Zato so imele poleg drugih dejavnikov tudi jame pomembno vlogo pri izbiri mest, na katerih naj bi bila ustanovljena naselja in postavljene stavbe posebnega pomena. Če pa nikjer v bližini prostora, ki je bil zaradi drugih, bolj praktičnih razlogov posebno primeren za naselitev, ni bilo naravne jame, so marsikdaj izkopali umetno: takšne

Kremenasta sulična ost, najdena v jami pri vasi El Manantial.

jame, ki posebno zgovorno pričajo o pomenu povezave med jamo in naseljem, so bile odkrite na raznih majevskih najdiščih, pa tudi v osrednji Mehiki. Umetno izkopana jama leži na primer pod Piramido Sonca, najbolj mogočnim svetiščem v orjaškem Teotihuacanu, največjem mezoameriškem mestu, ki je cvetelo v klasični dobi in katerega ostanki ležijo severovzhodno od današnje mehiške prestolnice; v poznoklasičnem Xochicalcu, južno od glavnega mesta, pa je umetno izdelana ali preoblikovana jama sestavni del osrednjega arhitektonskega kompleksa. Povezava med naselbinami in jamami, tako umetnimi kot naravnimi, je izpričana tudi na številnih majevskih arheoloških najdiščih, zato gotovo ni naključje, da so tudi na jugovzhodu Campecheja skoraj vse jame, ki smo jih našli in ki vsebujejo arheološke ostaline, v nekdanjih naseljih ali njihovi neposredni bližini.

Balakbal in Altamira

Leta 2002 je bilo naše delo osredotočeno na južni del Calakmulske biosfere. Zopet me je spremljal Pepe Orta. Potem ko so nama domačini pokazali še nekaj manjših arheoloških najdišč, je bilo delo na poseljenem območju južno od Xpujila tako rekoč končano; samo še eno veliko najdišče bo treba kartirati, ampak to delo sva prihranila za konec sezone.

Leto pred tem so mi omenili Munda iz vasi La Victoria, ki da je dober poznavalec biosfere. Tako sva se Pepejem odpravila v to vas: po cesti iz Xpujila proti jugu, zatem pa proti vzhodu do vasi El Manantial in naprej do La Victorie.

Kot vedno, kadar je najina kamioneta pripeljala v kakšno odročno vas, so naju z vseh strani spremljali radovedni pogledi, vozilo pa obstopili otročaji.

»Ali živi tukaj neki gospod, ki mu pravijo Mundo?«

»Ja, Raymundo Sandoval. Pojdite po tej ulici in potem zavijte v drugo na levo.«

Ulice so bile pravzaprav le nezaseden teren med hišami, brez kakršnegakoli tlaka ali utrditve. Brez težav sva našla hišo, ki je navzven dajala prijazen videz: s plotom ograjeno dvorišče, cvetje in skromna, a lično urejena lesena kočica. Izstopila sva iz vozila in pri ograji zavpila:

»*Buenas tardes!*«

Dan se je bil že prevesil v drugo polovico, zato je bil tak pozdrav, ki dobesedno pomeni 'dobro popoldne', primeren. Najprej se je na vratih hiše pokazalo več otroških obrazov, izza njih pa je prikoral vitek, a mišičast možakar, star kakih 45 let, s košatimi brki in koščenim obrazom; rahlo kodrasti lasje in živahne oči so dajali njegov pojavi nekaj posebnega.

»*Muy buenas,*« je odzdravil in se nama s hitrimi koraki približal. »S čim vam lahko pomagam?«

»Gospoda Raymunda Sandovala iščeva.«

»Jaz sem. Izvolita naprej.«

Povedala sva večno ponavljano zgodbo o svojih namenih in naletele na izjemno dober odziv. Medtem ko je omenjal razne ruševine, ki da jih pozna, se je Raymundo razvnel.

»Nekaj ruševin poznam v bližini vasi. Te lahko pogledamo že jutri. Poznam pa tudi večji *reinado* v biosferi, blizu vasi, kjer smo nekoč živeli. Do tja pa ne pridemo v enem dnevu, spotoma se bo treba utaboriti.«

Naslednji dan je organiziral nekaj spremljevalcev in obiskali smo dve najdišči. Eno je bilo južno od La Victorie, pravzaprav na zemljiščih sosednje vasi El Carmen: skoraj 20 m visoka piramida in nekaj manjših stavb. Nič posebnega, a se mi je vendar dobro zdelo, da smo preverili, za kaj gre; prebivalci vasi El Carmen nas prejšnje leto do tja namreč niso hoteli peljati. Za pot v biosfero pa smo si morali priskrbeti hrano, vodo in tudi najpotrebnejše posodje.

Tokrat smo vstopili v biosfero po kolovozu, ki vodi proti zahodu iz vasi Once de Mayo ('Enajsti maj'). Kakih 15 km zahodno je bila nekoč vas, v kateri je živel Mundo z družino in ki je imela podobno ime: Veintidós de Abril ('Dvaindvajseti april'). Ne spomnim se, ali mi je kdo kdaj povedal, zakaj naj bi bila ta datuma pomembna in kakšno zvezo imata z obema zaselkoma, ampak očitno ustanovitelji niso imeli pretirane domišljije.

Prvih nekaj kilometrov od vasi Once de Mayo je bil kolovoz prevozen brez težav, ker ga uporabljajo vaščani za dostop do svojih polj. Potem pa je postajal vse bolj zaraščen, podrast je bilo treba posekati in napredovali smo sila počasi. Okoli poldneva nas je med počasnim pozibavanjem vozila zdramil udarec: vozilo se je s sprednjim desnim delom sunkovito pogreznilo in mahoma obstalo. Desno kolo se je udrlo v razpoko med skalami, ki so štrlele iz tal. Zadeva sploh ni bila videti nedolžna. Razpoka je bila tako široka, da porivanje ni zaleglo.

Začeli smo metati kamenje v razpoko, da bi jo zapolnili, a se je to početje takoj izkazalo za brezplodno: razpoka se je kmalu pod površjem razširjala v pravcato jamo, v kateri je kamenje brez sledu izginjalo. Treba je bilo odžagati in privleči nekaj dovolj dolgih in močnih drevesnih debel, ki so nam služila kot vzvodi, s pomočjo katerih smo dvignili vozilo in ga podložili z različno položenimi debli, ki smo jih zagozdili v razpoko.

Pravzaprav smo imeli srečo: le meter stran je zijala še večja špranja!

Še preden smo dosegli kraj, kjer je nekoč bila vas Veintidós de Abril, se je zmračilo in utaborili smo se kar na kolovozu. Mundo je pokazal vse svoje sposobnosti za organiziranje del, tako za postavljanje tabora kot za pripravo hrane. Pripravil je testo za tortilje in jih spekel, ostali pa smo pomagali postoriti, kar je bilo pač treba.

Naslednje jutro smo nadaljevali pot z vozilom še nekaj kilometrov in se zatem podali peš skozi gozd proti severozahodu. Rastje je bilo nizko in gosto, napredovali smo počasi in Mundo je moral večkrat splezati na kakšno drevo, da se je razgledal. Seveda, že leta ni hodil tod in v enolični pokrajini se je težko znajti. Spotoma smo videvali manjše ruševine, okoli poldneva pa smo končno našli vzpetino, ki smo jo iskali. Ko pa smo se povzpeli na vrh, nas je čakalo razočaranje. Ostanke nekdanje

naselbine so bili sorazmerno skromni, razporejeni okoli nekaj trgov in dvorišč, največje strukture pa so bile visoke komaj 7 ali 8 m.

Zvečer sem Mundu v taboru povedal, da seveda zelo cenim njegove napore, da pa mi vendarle iščemo predvsem večje zadeve. Bil je vidno razočaran, a mi je zagotovil, da bo naredil vse, kar je v njegovi moči.

»V biosferi je menda velik *reinado* pri aguadi Jeruzalem.«

Že večkrat sem slišal o velikih najdiščih, ki da so v biosferi. Ljudje so navajali različna imena, eno pa so ponavljali vedno z istim poudarkom: *Jerusalén*.

Ime je zvenelo znano. Karl Ruppert omenja v svoji knjigi, da se je njegova ekspedicija 25. marca leta 1934 utaborila pri aguadi Jeruzalem in v njeni bližini obiskala veliko arheološko najdišče. Ruppert ga je poimenoval Balakbal – 'Kar je skrito' – ker so najpomembnejšo stelo našli skoraj povsem prekrito z ruševinami. Ali je *reinado de Jerusalén* pravzaprav Balakbal? To bi bilo vsekakor zanimivo ugotoviti. Po Ruppertovi odpravi tega najdišča ni obiskal noben drug arheolog, zato tudi nihče ni vedel, kje natančno je.

»Kako pa je mogoče priti do tja? Poti so danes vendar zaraščene.«

»Se spomniš, da smo včeraj šli mimo križišča, nekaj kilometrov od vasi Once de Mayo? Tam se odcepi kolovoz proti jugu. Ta vodi skozi Altamiro proti potoku Blengio in potem naprej do aguade Jeruzalem.«

Tisti kolovoz sem poznal: že prejšnje leto smo po njem prevozili nekaj kilometrov do zapuščene vasi Las Delicias; v bližini je namreč večje arheološko najdišče, ki smo ga pregledali in kartirali. Spomnil sem se tudi, da mi je komandant v Xpujilu omenjal obhode, ki jih občasno naredijo njegovi vojaki po kolovozu, ki gre skozi Altamiro, nekdanji tabor čiklerov, kjer da še vedno nekdo živi. Torej smo lahko upali, da pot ni preveč zaraščena. Zjutraj smo odrinili nazaj proti Once de Mayu in na križišču zavili desno.

»Tu malo naprej živi na samotnem ranču don Raúl s svojo družino,« je rekel Mundo.

Čez kakšno uro se je gozd, skozi katerega je potekal kolovoz, razredčil in prešel v nizko in gosto rastje – znak, da so tu nekoč bila polja. Na desni smo kmalu pustili za seboj ostanke lesenih koč nekdanje vasi Las Delicias. Spet smo zapeljali v gozd, zatem pa se nam je odprl pogled na širno travnato površino, sredi katere je stala hiša, pred njo pa je skakalo nekaj otrok. Ko smo se ustavili, je iz hiše stopil mršav, zagorel in plešast mož, ki je primanjkljaj na glavi nadomeščal z dolgo, že precej sivo brado.

»Don Raúl!« ga je pozdravil Mundo, in tako smo storili tudi vsi ostali. Razložil sem mu naše namere in ga povprašal o poti naprej.

Pepe Orta in Raymundo Sandoval (prvi in tretji z leve) s še dvema sodelavcema pred zapuščeno hišo v Altamiri.

»Menda v Altamiri še vedno nekdo živi,« sem pripomnil.

»Nič več. Nekoč je bila tam *central chiclera*, ko pa so jo ukinili, je tam dolga leta živel Maudaleno Milán z nekim gvatemalskim prijateljem. Ampak ni še dober mesec od tega, ko so ga ubili. Neki gvatemalski ilegalni prebežniki, ki so prišli do tja, so ga našli mrtvega v njegovi viseči mreži. Truplo je že razpadalo, našli so tudi trupla konj, ki so pocrkali od žeje. Potem so o tem obvestili ljudi v Once de Mayu, ki so prišli in človeka pokopali, njegov gvatemalski kolega pa je brez sledu izginil. Eni ugibajo, da sta se sprla, drugi, da je šlo za maščevanje, češ da je izdal nekoga, ki je sadil marihuano. Spet tretji pa govorijo, da je bil sam vpleten v čudne posle. Ja, vemo, da je razkopaval po ruševinah. Mogoče je imel probleme s preprodajalci ali tekmeci ...«

Altamiro smo dosegli okoli poldneva: dve razpadajoči hiši iz desk, okoli katerih je še vedno ležalo nekaj okostij poginulih živali. Do potoka Blengio smo prišli dovolj zgodaj popoldne, da smo lahko postavili tabor še pri dnevni svetlobi.

Blengio je eden tistih redkih površinskih vodnih tokov, ki ohranijo vodo tudi v sušnem obdobju. Pa še ta ni kontinuiran, saj marsikje ponikne in se šele čez nekaj kilometrov ponovno pojavi na površini. Kolo-voz, po katerem smo se peljali, prečka potok na mestu, kjer je bilo vode precej. Mesto za tabor je bilo torej idealno. Zaradi nasičenosti z minerali voda ni ravno primerna za pitje, za potrebe osebne higijene pa je je bilo več kot dovolj.

Naslednji dan je eden od delavcev ostal v taboru, da poskrbi za kuhinjo in popazi na stvari – kolo-voz je bil dokaj prehodan in občasno se sem vendarle lahko priklati kdo, ki bi ga utegnil premamiti kak kos

»Kolo-voz je kar dober,« je povedal don Raúl. Na tem odmaknjem kraju je živel samo on z ženo in dvanajstimi otroki, ki v šolo niso hodili, a jih je oče skušal izobraziti sam po svojih močeh. Do Once de Maya ali kakšne druge vasi so hodili samo občasno, s konji ali kolesom.

»Najprej boste prišli v Unión 20 de Junio. Tam je bila vas, a so jo pred kakimi osmimi leti izpraznili. Potem pridete v Altamiro, prečkate Blengio in greste naprej do aguada Jeruzalem.«

naše opreme. Ostali smo se zgodaj zjutraj odpeljali naprej proti jugu. Kolovoz nas je v nekaj urah pripeljal do odcepa, ki je vodil proti zahodu; na drevesu ob križišču smo razbrali napis, vrezan pred mnogimi leti in komaj še viden: »Aguada Jerusalén«.

Pot je bila močno zaraščena, očitno je že dolgo ni nihče uporabljal, a k sreči aguada ni bila daleč. Bila je izsušena, zato je bilo kar prav, da smo naš tabor pustili pri Blengiu. Ob aguadi je bil na južni strani precej razsežen raven prostor brez velikih dreves; po tleh so ležali ostanki železnih kotlov, steklenih kozarcev in konzerv, ki so razodevali, da je tu bil nekoč tabor čiklerov.

Nihče od naših spremljevalcev ni točno vedel, kje naj bi bile ruševine, a so bili prepričani, da jih ne bo težko najti – saj morajo vendar biti nekje v bližini, za preiskovanje gozda pa so bili strokovnjaki. Dogovorili smo se torej, da se razdelimo in se dobimo pri aguadi čez kako uro ali dve. Ob ponovnem snidenju pa sem spoznal, kako resnične so besede, ki jih je zapisal Karl Ruppert v zvezi z iskanjem nekega drugega najdišča: »Jalovost prečesavanja goščave z namenom, da bi našli ruševine, o katerih smo slišali, a jih nihče v ekipi ni zares poznal, je kmalu postala očitna.«*

Obrazi naših spremljevalcev so bili utrujeni in razočarani, in tak je bil tudi moj. Ampak ostala je še ena rešitev: v GPS bom vstavil Ruppertove koordinate Balakbala; mogoče nas pripeljejo na pravo točko.

Naprava nas je od aguade vodila proti zahodu. Naleteli smo na nekaj manjših grobelj. Tu in tam je bil kak čultun, v skalo izkopen zbiralnik vode, toda takih ostankov nekdanjega življenja je povsod veliko in nikakor ne pomenijo, da je v bližini nujno kako večje mesto. Presenečenje je prišlo iznenada: v mraku visokega gozda so se levo pred nami pokazale ruševine ogromne, podolgovate in približno 20 m visoke stavbe. Snel sem nahrbtnik in izvlekel kopijo Ruppertovega načrta Balakbala: na vzhodni strani je bila narisana podolgovata struktura – in mi smo prihajali prav z vzhoda – ta pa je omejevala trg z veliko piramido na zahodni strani. Pognali smo se naprej, obšli podolgovato strukturo s severne strani in prišli na povsem raven prostor, ki bi prav lahko bil nekdanji trg. Rastje je bilo tako gosto, da smo s pogledi lahko prodrli komaj nekaj metrov daleč, a smo po nekaj korakih proti zahodu

V skalno podlago izkopen zbiralnik za vodo (čultun).

*Karl Ruppert in John H. Denison Jr., *Archaeological reconnaissance in Campeche, Quintana Roo, and Peten*. Carnegie Institution of Washington, Publication 543, Washington, 1943, str. 29.

Ruševina stavbe z
lažnim obokom v
Balakbalu

ugledali mogočno, čez 20 m visoko in povsem preraščeno piramidno ruševino. Pregledali smo še okolico in primerjava razporeditev stavb z Ruppertovim načrtom nam je potrdila, da smo res v Balakbalu.

Meritve z napravo GPS so pokazale, da leži glavna piramida borih 400 m vzhodno od Ruppertovih koordinat. Na srečo smo prihajali prav z vzhoda in zato naleteli na ruševine, še preden smo dosegli Ruppertovo točko. Če bi bila napaka v obratni smeri, si ne upam trditi, da bi bilo naše iskanje uspešno. Da je v tropski goščavi majhna napaka velik problem, smo se kasneje še večkrat prepričali.

Ruppertove koordinate so bile presenetljivo natančne, če upoštevamo okoliščine in instrumente, ki so bili takrat na voljo. Karl Ruppert je imel na svojih odpravah kartografa, ki je določal geografske koordinate pomembnih arheoloških najdišč na osnovi astronomskih opazovanj, običajno z merjenjem položaja Severnice ali Sonca. Naloga ni bila samo zamudna: spomnimo se, da napaka ene ločne minute, ki jo je bilo pri odčitavanju kotov na teodolitih tistega časa kaj lahko zagrešiti, pri določanju geografske širine pomeni napako ene morske milje, torej skoraj dveh kilometrov! Zato pač ni presenetljivo, da so napake v koordinatah drugih Ruppertovih najdišč večje.

Kljub temu je natančnost dela, ki so ga opravile odprave Karla Rupperta, še vedno vredna občudovanja in se odraža tudi v načrtih najdišč. To smo ugotovili tudi v Balakbalu, žal pa so bili tudi tu na delu roparji. Od petih stel, ki jih opisuje Ruppert, smo videli štiri; na vseh so še vidni ostanki reliefno izdelanih podob in hieroglifskih napisov. Na glavnem trgu leži ena, v manjši stavbi zahodno od največje piramide pa stojita dve; eno so plenilci nekoliko premaknili, druga pa je še vedno prislonjena na zid natanko tako, kot jo je fotografiral Karl Ruppert. Na trgu južno od velike piramide stoji še ena podobna, a manjša struktura. V njeno severno pobočje so plenilci izkopali ogromen jarek in Stelo 5, najbolje ohranjeno stelo v Balakbalu, pahnili z vrha stavbe, kjer jo je videla Ruppertova odprava, po južnem pobočju; zdrsula je skoraj do vznožja. Ogromne količine kamenja, ki so ga izvlekli iz rova, so nakopičili na trg, prav na mesto, kjer je bila glede na Ruppertov načrt še ena stela. Verjetno so jo kar pustili tam in prekrili; če so pustili celo najbolje ohranjeno, ki so jo našli na vrhu stavbe, jih stele očitno niso zanimale. Še dobro! Stela 5 ima zelo dobro ohranjen napis iz zgodnjega 5. stoletja: omenja vladarja, ki je umrl leta 406 n. št., le 29 dni pred 20. obletnico svoje vladavine.

Uspeh pri iskanju Balakbala s pomočjo Ruppertovih koordinat nas je spodbudil, da poskusimo najti še Altamiro, prav tako pomembno najdišče, ki ga je odkrila Ruppertova ekspedicija leta 1933, a o njegovem položaju in stanju prav tako nihče več ni vedel ničesar. Toda tokrat so bili podatki manj točni.

Od tabora ob Blengiu smo se vrnilo po kolovozu do zapuščenih hiš v Altamiri. Karl Ruppert omenja, da je do ruševin treba hoditi eno uro po poti, ki vodi iz tabora Altamira proti severu, zatem pa še 15 ali 20 minut na levo skozi gozd. Poleg tega je na njegovem načrtu označeno, da je tabor Altamira oddaljen od najdišča 1500 m v smeri S32°20'E, torej proti jugovzhodu. Ti podatki jasno kažejo, da je Ruppertova odprava našla ruševine severozahodno od tabora Altamira, vendar ne sovpadajo s koordinatami, ki padejo okoli 1100 m jugozahodno od nekdanjega tabora. Ker je bilo najverjetneje, da je napaka v koordinatah in ne v ostalih podatkih, smo se podali po kolovozu proti severu. Čez kaka dva kilometra smo prišli do ruševine z več izpostavljenimi zidovi; videli smo jo že ob prihodu, a smo šele zdaj ugotovili, da jo je registrirala že Ruppertova odprava, saj so njene značilnosti ustrezale opisu, tlorisu in narisu v njegovi knjigi. Tudi lega na zahodni strani poti od Altamire proti nekdanjemu zaselku Las Delicias je sovpadala z Ruppertovim opisom; očitno sedanji kolovoz poteka natanko po nekdanji mulovodski stezi, po kateri je hodila Ruppertova odprava. Pri stavbi smo zapustili kolovoz in pregledali goščavo proti zahodu, a smo le tu in tam naleteli na manjše groblje. Mundo je večkrat splezal na kakšno drevo, da bi se razgledal, vendar v okoliški pokrajini ni opazil nič pomenljivega.

Tokrat sem se spomnil, da nam je nekdo od domačinov v Once de Mayo omenjal večje ruševine v bližini zapuščene vasi La Unión 20 de Junio. Rekel je celo, da so tam tudi stele. To najdišče smo vsekakor nameravali poiskati, a šele zdaj mi je prišlo na misel, da gre nemara prav za Altamiro: vas La Unión 20 de Junio, že kakih 8 let zapuščena, je bila komaj dva kilometra proti severu.

Zapeljali smo se tja in z Mundom sva skušala obnoviti, kar nama je govoril mož v vasi Once de Mayo: treba je iti skozi zapuščeno naselje mimo aguade, potem čez travnik in zatem levo v gozd ...

Kamioneto smo pustili na kolovozu in se podali peš mimo podrtih hiš nekdanje vasi proti aguadi, ki je bila skoraj izsušena, zatem pa smo čez zaplato goščave prišli na odprto, z visoko travo preraščeno površino. Ruševine naj bi bile v gozdu na levo, in tja smo tudi zavili. A smer »levo v gozd« je bil pač zelo ohlapen podatek. Človek, ki nam ga je dal, je lahko prišel na travnik s kakšne druge smeri, mogoče po stezi, ki je danes ni več ali pa vsaj mi nismo šli po njej; torej je bila smer »na levo« zanj lahko zelo

drugačna od naše. Vsekakor v gozdu, v katerega smo zavili, nismo našli ničesar. Hodili smo sem in tja, gozd je marsikje prešel v *acahual*, sekundarno vegetacijo, ki zraste v nekaj letih na opuščenih poljih; ker je rastje nizko, sonce skozenj neusmiljeno pripeka, ker pa je tudi gosto, dovoljuje pogled komaj kaj dlje od vrha mačete, ki si utira pot, in močno otežuje napredovanje. Kjerkoli je Mundo našel kakšno dovolj visoko drevo, je splezal nanj, da bi v okolici videl kakšno vzpetino, iz katere morda štrli kaj sumljivega. Majevska mesta so bila pač najpogosteje na vzvišenih terenih.

Izčrpani smo vztrajali do poznega popoldneva, potem pa sem se vendarle moral odločiti, da prekinemo to brezplodno tavanje in se vrnemo. Še dobro, da sem imel koordinate točke, kjer smo pustili vozilo: prekrizarili smo toliko terena v najrazličnejših smereh, da smo o pravi smeri vrnitve samo še ugibali. Brez pripomočkov bi bila najbolj zanesljiva rešitev, da se orientiramo po zahajajočem soncu in zakoračimo proti vzhodu, ker bi tako gotovo prišli na kolovoz, po katerem smo se pripekljali. Ampak morali bi bili napraviti velik ovinek, tako pa smo se s pomočjo navigatorja GPS lahko vrnili v bolj ali manj ravni črti.

Med vračanjem se je na naši levi zasvetljal odprt prostor: spet je bil to pašnik, preko katerega smo že bili šli, a kdove v kateri smeri, saj smo se zdaj vračali po drugi poti. Na desni pa sem čez nekaj trenutkov uzrl dokaj veliko podolgovato ruševino; ker je bila večja od vseh, kar smo jih bili videli ta dan, smo se ji kljub utrujenosti približali, jo obšli in ...

Tu se je začel *reinado*! Sledile so gosto posejane stavbe, vse večje, in kmalu smo ugledali tudi prvo stelo. Prva primerjava z Ruppertovim načrtom Altamire je zadostovala za ugotovitev, da smo na zahodnem robu nekdanjega mesta, za kaj več pa ta dan ni bilo časa. Sonce je ravnokar zahajalo in znočilo se bo – tako kot povsod v teh tropskih širinah – v pičle pol ure. Napredovanje skozi gozd ob soju svetilk pa je počasno in neprijetno.

Naslednji dan smo pregledali celoten arhitektonski kompleks. V mnogih stavbah so zevali roparski izkopi, k sreči pa je bilo tam še vedno vseh 16 stel, ki jih je videla Ruppertova odprava, verjetno zato, ker so reliefi na njih komaj razpoznavni. Ves glavni trg je preraščal *acahual*; raven in skoraj hektar velik kvadraten prostor je bil pač zelo primeren za njivo, ki so jo tu imeli še pred nekaj leti. Videli smo, da bi z nekaj smole lahko bili vstopili na trg na enem vogalu, ga prečkali po diagonali in izstopili na nasprotnem, ne da bi sploh opazili, da smo sredi nekdanjega mesta: nekatere stavbe so namreč dovolj vsaksebi, da jih zaradi izjemno goste vegetacije ni mogoče opaziti.

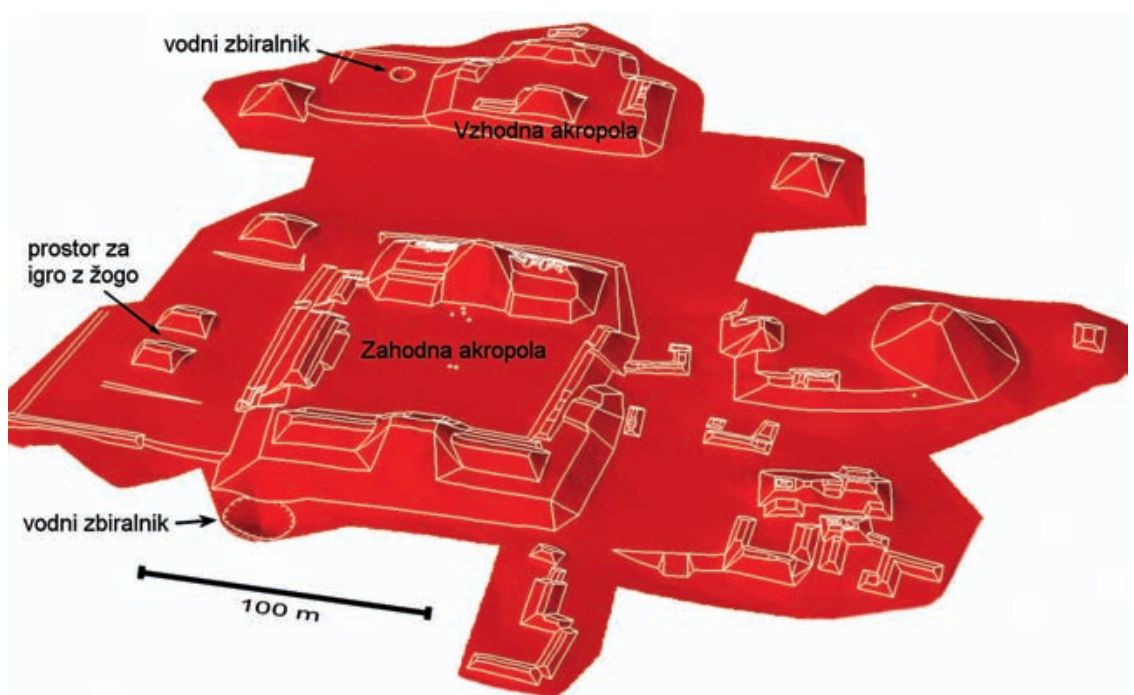
Pri odkritju Altamire nam je vsekakor bolj pomagala sreča kot pamet. Najdišče leži več kot 4 km severno od koordinat, ki jih daje Ruppert, in okoli 3,5 km severozahodno od nekdanjega tabora Altamira.

Oltar kraljev

Že leta 1996 smo slišali, da je v bližini vasi Ley de Fomento Agropecuario velik kompleks ruševin in da je tam tudi stela, toda Avelino Díaz López, lastnik zemljišča, nas nikakor ni hotel peljati tja. Kot mnogi njegovi sovaščani se je tudi don Avelino sem priselil iz višavij Chiapasa. Bil je Chol in je govoril le zelo polomljeno španščino. A komunikacija z njim ni bila otežkočena le zaradi tega – Indijanci Chol so nasploh znani po zaprtosti in nezaupljivosti, kar je gotovo deloma posledica zatiranja in krivic, ki so jih utrpeli v zadnjih nekaj sto letih, deloma pa je njihovo zadržanost mogoče pripisati tudi avtarkičnosti njihovih skupnosti, ki živijo bolj ali manj izolirane v odmaknjenem svetu višavij. Tako so denimo domačini na severu Jukatana, kjer je indijansko prebivalstvo še zelo številno, precej drugačni, veliko bolj odprti in prijazni, čeprav jih je doletela podobna usoda kot ostale domorodce.

Na takšno nepripravljenost za sodelovanje smo naleteli večkrat, včasih zato, ker ruševine marsikje plenijo in ne marajo 'konkurence', predvsem pa zaradi bojzani kmetov, da jim utegne država zemljišča z arheološkimi ostanki zapleniti. Ljudem sem skušal dopovedati, da tako samovoljna mehiška zakonodaja pač ni in da naše delo ne bo imelo ne-

Digitalni model glavnega kompleksa najdišča Altar de los Reyes (izdelava modela: Tomaž Podobnikar).

prijetnih posledic. Bolj kot besede so pomagali zgledi. Ko smo leta 1998 v vas Los Alacranes pripeljali steli z bližnjega arheološkega najdišča, je bil podvig dovolj zahteven in impozanten, da se je glas o njem razširil daleč naokoli. Ljudje so uvideli, da naše odkritje stel pred dvema letoma prebivalcem vasi ni prineslo ničesar slabega. Ravno nasprotno, namesto da bi jim država karkoli odvzela, je celo organizirala postavitev obeh spomenikov v njihovi vasi! Na to so bili seveda ponosni in marsikdo je sprevidel turistični potencial te akcije.

Tako je tudi don Avelino, ko sem ga leta 1998 ponovno obiskal, spremenil odnos in nas odpeljal do svojih ruševin. Najdišče je bilo res veliko. Stela na glavnem trgu je bila v dveh kosih, na spodnjem je bilo opaziti tudi zarezo, ki jo je povzročila žaga, a na srečo plenilci niso dokončali svojega dela. Na prednji strani obeh fragmentov je bil dobro ohranjen relief sedečega vladarja, na zadnji strani pa hieroglifski napis. S kolegom Vicentejem sva imela tisto leto toliko dela z reševalno akcijo v vasi Los Alacranes, da sva si najdišče le bežno ogledala. Šele leta 2002 sva se s Pepejem Orto odločila, da ga natančno pregledava in napraviva geodetski posnetek.

Kartiranje najdišč neizogibno prinaša presenečenja. Vedno se izkaže, da je kompleks ruševin večji in da terja več časa, kot smo najprej domnevali; poleg tega se najdejo stvari, ki jih ob prvem ogledu nismo opazili. Tako je bilo tudi v tem primeru.

Najpomembnejše stavbe nekdanjega urbanega jedra stojijo na dveh akropolah, okoli katerih je še več manjših stavb. Stela, ki smo jo videli že leta 1998, leži na zahodni akropoli, ob vznožju velike stavbe na vzhodni strani obsežnega trga. V neposredni bližini sta tudi dva cilindrična oltarja. Severno od zahodne akropole smo odkrili ostanke igrišča za igro z žogo, ki je poleg stele razodevalo pomemben status nekdanjega

Prenašanje večjega kosa oltarja z emblemskimi glifi ni bil mačji kašelj.

mesta v regionalni hierarhiji. Velika udrtnina ob severozahodnem vogalu zahodne akropole je bila najbrž zbiralnik za vodo, kakršni so pogosti v majevskih mestih. Isto vlogo je gotovo imela tudi manjša udrtnina, ki je zevala na trgu vzhodne akropole. Don Avelino, ki seveda pozna svoje zemljišče, je sicer povedal, da nobena od teh lukenj ne drži vode dalj časa, a je za podobno udrtnino med manjšimi stavbami

jugovzhodno od mestnega jedra zatrdil, da ohranja vodo vse do marca, torej daleč v sušno obdobje.

Ob vznožju največje, okoli 20 m visoke piramide, ki leži na južnem koncu osrednjega dela nekdanjega mesta, smo našli fragment stele z dobro ohranjenim reliefnim okrasom. Pri čiščenju podrasti na zahodni akropoli pa sem opazil, da sredi trga iz zemlje štrli sorazmerno velik kamen. Trgi majevskih mest so bili gladke površine, izravnane z drobnim kamenjem in prevlečene z bolj ali manj debelo plastjo štuka, zato je bila prisotnost velikega kamna sumljiva. Nekaj delavcem sem naročil, naj odstranijo listje in humus, ki sta ga prekrivala. Medtem sem se zadrževal v bližini, kjer je Pepe ravno postavljal 'totalco', in že čez nekaj trenutkov zaslišal krike navdušenja, ki so prihajali skozi goščavo s sredine trga. Stekel sem tja in ugotovil, da so fantje razkrili precejšen del fragmenta okroglega oltarja. Na stranski površini je bilo nekaj dobro ohranjenih hieroglifskih blokov; ko sem si jih pobliže ugledal, je bilo presenečenje popolno:

»Emblemski glifi! In odlično ohranjeni! Tule je Tikal, Palenque, pa Calakmul ...«

T. i. emblemski glifi so sestavljeni iz značilne, vedno enake predpone, ki se bere *k'ujul ajaw* ali 'sveti gospod' in predstavlja konvencionalni kraljevski naslov, glavni element pa je spremenljiv in označuje ime države ali dinastije, ki ji je vladala. Za mnoga imena še ni jasno, kako se izgovarjajo, za večino pa vemo, na katere države oz. mesta se nanašajo.

Zraven je ležal še en večji kos oltarja; ko smo tudi tega dovolj razkrili, sta se pokazala še dva emblemska glifa. Bilo je jasno, da gre za zelo pomembno najdbo. Oltar je bil razbit in zelo verjetno je bilo, da so v bližini še ostali, manjši fragmenti, s katerimi bo nemara mogoče oltar in njegov napis ponovno sestaviti. Zato sem se odločil, da jih najdemo in prenesemo v vas Ley de Fomento Agropecuario. Treba bo torej opraviti manjša izkopavanja in medtem natančno dokumentirati lego vseh kosov.

Tiste dni sta nedaleč od nas delala Daniel Juárez Cossío, arheolog INAH-a in dolgoletni prijatelj, in absolvent arheologije Adrián Baker Pedroza. V okviru našega projekta sta prevzela nalogo, da na najdišču Mucaancah, ki smo ga odkrili leta 1996, očistita nekaj svežih roparskih izkopov, registrirata pomembne arheološke podatke in poškodovanim stavbam z nujnimi posegi povrneta stabilnost. Ko sem ju obvestil o naši najdbi, sta prekinila delo v Mucaancahu, se preselila na naše najdišče in opravila izkopavanja na območju oltarja. Vse fragmente, ki sta jih našla, smo zatem prepeljali v vas Ley de Fomento Agropecuario. V koč,

Na stranski površini oltarja z najdišča Altar de los Reyes so odlično ohranjeni emblemski glifi, ki označujejo Tikal, Palenque (zgoraj), Edzná in Motul de San José (spodaj).

stom ali prestolnicam držav, ki jih danes poznamo kot arheološka najdišča Calakmul, Palenque, Tikal, Edzná in Motul de San José.

To je bila edinstvena najdba! Emblemski glifi se v majevskih napisih pogosto pojavljajo, vendar praviloma posamično. Doslej sta bila znana samo dva spomenika, na katerih je navedenih več takšnih glifov skupaj, namreč Stela A iz Copána v Hondurasu in Stela 10 iz Seibala v Gvatemali, toda na vsaki so samo štirje, tu pa jih je bilo kar devet, če ne celo trinajst, kot domneva naš epigrafik Nikolai Grube. Napis ni ohranjen v celoti in zato ne poznamo natančne vsebine besedila. Ker pa poleg emblemskih glifov omenja tudi 'kraljevske prestole', se očitno nanaša na vladarske sedeže, ki so bili za naše mesto posebej pomembni. Poleg Calakmula, ki leži dobrih 40 km proti zahodu, in Tikala v sosednji Gvatemali, oddaljenega okoli 90 km, navaja še druge pomembne centre klasične dobe. Posebno zanimivi sta omembi tako oddaljenih središč, kot sta Palenque (okoli 300 km proti jugozahodu) in Edzná (okoli 200 km proti severozahodu), saj nakazujeta obseg območja dejanskih povezav ali pa vsaj domet poznavanja, ki ga je imelo naše mesto o okoliških državah.

ki so jo za ta namen usposobili vaščani, smo prepeljali kos stele, ki smo jo našli ob vznožju največje piramide, in vse fragmente oltarja s hieroglifi. Postavili smo okvir iz desk in ga zapolnili s peskom, na katerem sta Daniel in Adrián opravila mukotrpno delo: težava je bila, da nista vedela, kakšna mora biti dokončna slika sestavljanke, a se jima je vendarle posrečilo, da sta iz razpoložljivih kosov sestavila večji del oltarja, katerega premer je bil okoli 85 cm.

Na gornji strani je bilo videti obrise sedeče osebe, posebno zanimiv pa je bil napis na stranski površini. Vseh kosov ni bilo mogoče vključiti, ampak iz ohranjenih fragmentov je bilo razvidno, da je imel oltar vsaj devet emblemskih glifov, od katerih je bilo pet povsem jasno čitljivih. Ustrezali so me-

Ker emblemski glifi označujejo vladarje posameznih držav ali dinastij in ker jih je bilo na našem oltarju omenjenih toliko, sem za to arheološko najdišče izbral ime Altar de los Reyes, 'Oltar kraljev'.

Don Avelino in njegov sin Felipe sta nam hotela pokazati še neke druge ruševine v bližini. Te sta videla v gozdu pred leti in se tokrat nikakor nista mogla znajti. Med iskanjem je Avelino nenadoma snel puško z ramena in se začel zaskrbljeno ozirati na vse strani.

»Poglej, tu so taborili roparji, ki se skrivajo.«

Pokazal je na sveže očiščen prostor, na katerem je bilo nekaj smeti. V mislih je imel cestne razbojnike, o katerih smo že slišali, da v zadnjem času napadajo v bližini vasi El Sacrificio, južno od naselja Ley de Fomento. Avelinova zaskrbljenost ni bila odveč: zlikovci so bili oboroženi. Oprezno smo šli naprej, na tesnobne občutke pa smo pozabili, ko se je pred nami prikazala velika piramida. Dvigala se je nad manjšim trgov, tega pa je obkrožalo še nekaj stavb, zgrajenih na ploščadi, ki je zasedala umetno izravnani prostor na pobočju naravne vzpetine, na vrhu hriba pa smo našli še eno skupino stavb. Očitno je šlo za del naselja Altar de los Reyes, katerega urbano jedro leži le slab kilometer proti severozahodu.

Ko sem se ob koncu sezone oglasil pri komandantu vojašnice v Xpujilu, je bil zelo zadovoljen.

»Ujeli smo roparje, ki so napadali na cesti pri vasi El Sacrificio.«

»Ampak ste jih morali predati civilnim oblastem?«

»Ja ja,« je odvrnil podpolkovnik García Melgar. »Ampak tile se ne bodo zlepa izvlekli, ker so streljali na moje elemente. Napad na zvezno vojsko je resna zadeva.«

Tudi meni je odleglo. Po tisti cesti smo se morali kar nekajkrat peljati.

Pozabljen

Leta 2004 sem želel nadaljevati terenske preglede v južnem delu Calakmulske biosfere. Doslej pridobljene izkušnje so kazale, da za učinkovito in čim bolj ekonomično delo v odročnih krajih eno vozilo ne zadostuje. S seboj je namreč poleg vse opreme treba peljati hrano, vodo, bencin in seveda delavce. Na eno samo kamioneto, s katero smo delali doslej, smo lahko naložili tako malo, da smo se morali zaradi ponovne oskrbe pogosto vračati v naseljene kraje in zato prekinjati delo. INAH mi je tudi tokrat posodil vozilo. Spet je bila to siva kamioneta dodge, ki smo jo uporabljali že v prejšnjih sezonah in je bila zdaj že precej izdelana. S projektnimi sredstvi – tokrat je raziskave financiral *National Geographic Society* – in s posredovanjem prijatelja pa sem v ZDA, v Kaliforniji, kupil še rabljeno kamioneto GMC s štirikolesnim pogonom in jo uvozil v Mehiko. *La gris* ('siva') in *la blanca* ('bela') sta bili poslej običajni oznaki,

Južno pročelje ene od dveh večjih stavb v Olvidadu gleda na kolovoz, ki vodi od Buenfila proti Villahermosi.

ki smo ju uporabljali za obe vozili. INAH mi je posodil tudi električni generator, ki je bil nujen za nemoteno uporabo fotoaparatorov, satelitskih telefonov in elektronskega teodolita.

Od prejšnjih sodelavcev, ki so bili skoraj vsi službeno zadržani, se je vabilu na teren odzval samo Adrián Baker Pedroza, ki se je že leta 2002 izkazal kot odličen terenski delavec, pripraven za kakršnokoli delo in še posebno več fotografirske dokumentacije, za katero sem ga zadolžil tudi tokrat. Kljub svojemu vzdevku Vaquero ('Kavboj'), ki se ga je prijel veliko bolj kot ime, je namesto s kakšno kravo ali konjem prišel s svojim džipom, ki nam je resnici na ljubo prišel veliko bolj prav. Pridružil se nam je tudi Atasta Flores Esquivel, absolvent arheologije, ki mi ga je kot dobrega poznavalca Majev in terenskega dela, zlasti kartiranja, svetoval prijatelj v Méxicu. V Campecheju pa sem našel še Raymunda Gonzáleza Heredio, ki je zaposlen na tamkajšnji univerzi in je več let sodeloval pri raziskavah v Calakmulu.

Raymundo je predlagal, da se najprej ustavimo v vasi Centenario, ki leži 50 km vzhodno od mesta Escárcega, ob cesti, ki pelje v Chetumal; tam je namreč poznal nekaj ljudi. Res smo pridobili za sodelovanje nekaj domačinov, ki so svojčas drvarili na območju biosfere in se znali znajti v gozdu, niso pa poznali arheoloških najdišč. Predlagali so, da v vasi Constitución, ki leži 25 km naprej proti vzhodu ob isti cesti, najdemo moža po imenu Ciriaco, ki da je bil čiklero in gozdne razmere, gotovo pa tudi ruševine, dobro pozna.

Podali smo se torej v Constitución, kjer so nas napotili proti hiši na severnem robu vasi. V odziv na naš pozdrav je iz nje stopil črnolas in zagorel mož, gol do pasu, resnega obraza, star okoli 50 let. Z Raymondom sva mu razložila naše namene. Ciriaco Requena Sandoval je povedal, da je res veliko delal v biosferi in da pozna ruševine nedaleč od Villahermose, nekdanje centrale čiklerov v južnem delu Calakmulske biosfere. Govoril je počasi, preudarno in zadržano. Videti je bil celo nezaupljiv in ni kazal nobenega navdušenja za sodelovanje z nami. Ko je beseda nanesla na plačilo, je preprosto odvrnil, da ima za tak denar dovolj dela že v vasi, saj ga iščejo za gradnjo lesenih hiš in druga opravila. Toda iz njegovih besed in vprašanj, ki nam jih je postavljaj, je bilo moč razbrati, da razmere v džungli resnično pozna in se zaveda težav, a da jih zna tudi reševati. Začutil sem, da ga moram pridobiti. Ko sem mu ponudil višje plačilo kot sprva in dodal, da pri plačevanju vedno upoštevam učinkovitost vsakega posameznika, je privolil. Dogovorili smo se, da se opremimo z vsem potrebnim in čez dva dni odrinemo.

Šele kasneje sem spoznal, da je bil tisti trenutek začetek tesnega in pristnega prijateljstva, ki še vedno traja. Med domačini, ki sem jih

doslej spoznal, je Ciriaco Requena gotovo najboljši poznavalec dreves, živali, razmer in spretnosti, ki so potrebne za preživetje in delovanje v tropskem gozdu; zanesljiv, preračunljiv, iznajdljiv in učinkovit.

Po glavni cesti smo se iz naselja Constitución odpeljali proti vzhodu do vasi Conhuás in tam zavili proti jugu, po edini asfaltirani cesti, ki vodi v osrčje neposeljene biosfere. Cesto so zgradili pred leti izključno zato, da bi obiskovalcem omogočili dostop do okoli 60 km oddaljenega arheološkega najdišča Calakmul. Blizu 50. kilometra, kjer sta takoj vzhodno od ceste dve na pol porušeni leseni kolibi – ostanki nekdanjega tabora Central Buenfil – smo zavili na levo, na kolovoz, ki pelje proti jugu.

Pot do Villahermose sem že poznal. Že leta 2002 smo prišli do tja in našli dve ne posebno veliki najdišči vzhodno od nekdanjega tabora. Potem ko so ga pred leti zapustili čikleri, je imela tam svoj tabor vojska, v devetdesetih letih pa je uprava biosfere začela graditi nekakšen raziskovalni center; postavili so nekaj hiš, a del niso zaključili. Kolovoz

Na strešnem grebenu druge večje stavbe v Olvidadu se na severni strani ohranjajo ostanki štukaturnega okrasja.

občasno uporabljajo nadzorniki biosfere in vojska, zato je bil brez večjih preprek, napredovanje pa je bilo kljub vsemu zelo počasno; tovornjaki, ki so pred leti vozili gradbeni material v Villahermoso, so na blatnih odsekih napravili ogromne luknje, marsikje pa štrlijo iz tal velike skale, ki jih je treba zelo previdno preplezati. Na eni od njih sem pred dvema letoma zlomil ohišje diferenciala, katerega olje je izteklo, in tudi vojaki, ki so slučajno prišli mimo, niso mogli pomagati; sreča v nesreči je bila, da to ni bil diferencial glavne pogonske osi, temveč prednje, ki je služila ob vključitvi štirikolesnega pogona, tega pa smo zaradi suhega terena lahko pogrešali.

Po dveh urah vožnje je kolovoz zavil proti vzhodu in po nekaj kilometrih se je na levi pokazala okoli 10 m visoka, precej porušena, a še vedno impresivna stavba z visokim strešnim grebenom – okrasnim zidom, preluknjanim z ozkimi pravokotnimi linami. Tu smo se ustavili že leta 2002, ker sem hotel preveriti poročilo skupine mehiških arheologov izpred nekaj let, v katerem so te ruševine poistovetili z najdiščem Pared de los Reyes, ki sta ga v tridesetih letih 20. stoletja obiskala Cyrus Lundell in Karl Ruppert. Čudno se mi je zdelo, da tako Lundell kot Ruppert pravita, da sta šla iz Villahermose proti zahodu in severozahodu, medtem ko te ruševine ob kolovozu ležijo okoli 10 km severno od Villahermose, kar 13 km vzhodno od koordinat, ki jih daje Ruppert za Pared de los Reyes. Ko smo pregledali okolico, smo ugotovili, da gre za precejšen kompleks ruševin in da se v goščavi, nekaj deset metrov od stavbe ob kolovozu, skriva še ena, zelo podobna, le da so na strešnem grebenu ohranjeni tudi ostanki človeških figur in grotesknih mask, izdelanih v štuku in podobnih tistim, ki jih omenjata Lundell in Ruppert. Kljub temu je bilo mogoče ugotoviti, da se niti lega obeh stavb niti njun videz ne skladata z Ruppertovimi fotografijami in načrtom najdišča Pared de los Reyes.

Očitno je torej šlo za drugo lokaliteto. Spomnil sem se, da je na Arheološki karti ozemlja Majev, ki jo je leta 1940 izdelal *Middle American Research Institute* Univerze Tulane v New Orleansu, severno od Villahermose registrirano najdišče z imenom Olvidado ('Pozabljen'); na kartotečnem listku tega najdišča je zapisano, da o njem poroča Lundell – ne da bi ga imenoval – na 158. strani svojega članka *Archaeological discoveries in the Maya area*, objavljenega leta 1933.* Na navedenem mestu Lundell pravi, da je po odkritju Calakmula konec leta 1931 njegova odprava odšla v Central Buenfil, se tam oskrbela in se tretjega januarja zjutraj odpravila proti jugu po zelo naporni poti, ki je zgodaj

* *Proceedings of the American Philosophical Society* 72, št. 3.

popoldne zavila proti vzhodu vzdolž obrežja nekdanjega calakmulskega jezera. Najbolj zanimiva struktura ob tej poti, nadaljuje Lundell, je masivna stena, ki se dviguje v treh nadstropjih; gornji dve imata ozke, oknom podobne odprtine, ki spominjajo na tiste na stavbi Paloma v Uxmalu.

Vse kaže, da današnji kolovoz proti Villahermosi še vedno poteka tako kot nekdanja mulovodska pot, po kateri je hodil Lundell: od tabora Buenfil vodi proti jugu in, ko doseže Bajo El Laberinto, zavije proti vzhodu vzdolž severovzhodnega roba te obsežne kotline, ki se razteza od Villahermose proti severozahodu do Calakmula in za katero je Lundell menil, da je preostanek nekdanjega jezera (morda je imel prav, saj so raziskave pokazale, da so vsaj nekateri *bajos* nekoč v resnici bili jezera). Poleg lege pa se tudi značilnosti stavbe ob kolovozu proti Villahermosi zelo dobro skladajo z Lundellovimi podatki: napušč, ki zaključuje spodnji del južne fasade, in odprtine v dveh nivojih strešnega grebena v resnici dajejo vtis treh nadstropij in spominjajo na strukturo El Palomar v Uxmalu, pomembnem poznoklasičnem centru v državi Yucatán na severu polotoka.

To je bil torej Olvidado, uganka, kje je Pared de los Reyes, pa je ostala leta 2002 nerešena. To smo hoteli ugotoviti v tej sezoni.

Kje je Pared de los Reyes?

Kmalu zatem, ko smo pustili za sabo Olvidado, je kolovoz znova zavil proti jugu. Teren se je spustil v Bajo El Laberinto, ki je bil suh in ni povzročal težav. Po nekaj kilometrih gostega grmičevja in nizkega drevja smo prevalili še zadnjo nizko vzpetino in pozno popoldne zapeljali na odprt, z visoko travo preraščen prostor – nekdanjo pristajalno stezo tabora Villahermosa.

Vožnja od Buenfila do Villahermose je trajala dobre štiri ure. Moj časovni rekord za teh 40 km, ki sem jih že velikokrat prevozil, je tri ure in deset minut, a sem ga dosegel le ob najbolj ugodnih razmerah – če vozilo ni bilo preveč natovorjeno in če na poti ni bilo ovir, kar pa se je le redko zgodilo.

Nekoč je bila Villahermosa pomembna *central chiclera*, zbirni center za čikle in kraj, kjer so se nabiralci lahko oskrbeli z vsem potrebnim. Posredniki so dragoceno surovino odvažali z manjšimi letali, za katera sta bili urejeni kar dve pristajalni stezi, izsekani skozi džunglo v obliki križa. Videz, ki ga daje Villahermosa danes, pa komajda upravičuje nje-no ime, ki pomeni 'lepo mestoce'. Pristajalni stezi sta preraščeni z visoko travo in grmičevjem. Od nekdanjih hiš je ostala samo ena, ki je deloma zidana, a jo je zob časa že močno načel; pred leti zgrajene, toda nedokončane stavbe nesojenega raziskovalnega centra se dvigajo iz šavja kot neprijetni dokazi zgrešene investicije, okoli njih pa so raztreseni kovinski in plastični sodi, okamenele vreče cementa, deske in podobna krama, ki priča o nenadni prekinitvi del.

Kljub vsemu je bila Villahermosa za nas ugodno mesto. V bližini je aguada, ki se skoraj nikoli ne izsuši. Namestili smo se v hišah in tako imeli manj dela z urejanjem tabora. Našli smo tudi pokrov kovinskega soda, ki je bil zelo primeren za peko tortilj.

Naslednje jutro sem Ciriacu naročil, naj s še dvema delavcema pregleda, kakšen je kolovoz, ki je nekoč povezoval Villahermoso s taborom La Esperanza, oddaljenim kakih 70 km proti severozahodu. Ob tem kolovozu naj bi namreč bile, nedaleč od Villahermose, večje ruševine, ki jih je poznal Ciriaco. Spomnil sem ga, da bomo tja šli z vozili in da naj zato pazi, da pri sekanju grmovja ne bodo puščali prekratkih štrcljev, ki bi lahko predrli gume. Preden sem končal, me je prekinil:

»Ne ne, sekali bomo dovolj visoko, dvajset ali trideset centimetrov, tako da bodo kolesa upognila štrclje.«

Čutil sem, da Ciriaco govori kot poznavalec, čeprav takrat še nisem vedel, kako dobro obvlada svoje delo.

Ostali smo uredili tabor, zatem pa enega od velikih plastičnih sodov, ki smo jih našli v Villahermosi, postavili na vozilo, se zapeljali do aguade in ga napolnili z vodo. Tako smo za pot proti zahodu povečali rezerve, ki so bile doslej omejene na dve petdesetlitrski posodi. Naš najstarejši delavec, don Germán, je bil zadolžen predvsem za red v taboru in pripravo hrane.

Ciriaco se je s svojo ekipo vrnil zvečer. Vsi so bili vidno izčrpani – nič čudnega, dan je bil zelo vroč – a je Ciriaco takoj pristopil k meni, da mi poroča o opravljenem delu. Že po nekaj besedah sem ga ustavil:

»Kasneje. Najprej popijte in pojejte, potem se pogovorimo.«

Prikimal je in umolknil, njegov pogled je bil povsem hladen, a šele kasneje se mi je zazdelo, da je prav od tistega trenutka njegov odnos do mene postal drugačen, manj zadržan. Najbrž je takrat prvič videl, da so v naši ekipi na prvem mestu osnovne potrebe vsakega posameznika: delo, zaradi katerega smo tu, je pomembno, a ne bolj kot človek, ki ga opravlja. Na naših odpravah je vedno marsičesa manjkalo, toda kar smo imeli, je bilo na razpolago vsem: kava, rum, sladkarije ali karkoli že. Načelo, ki sem ga skušal uveljaviti, je bilo: pri porabi bodimo racionalni, ampak dokler zaloge so, si jih delimo vsi, tako kot vse napore, nadloge in pomanjkanja.

Po večerji smo sedli k ognju in Ciriaco je povedal, da prvih nekaj kilometrov ne bo težav, zatem pa da je kolovoz precej zaraščen. Na križišču, od koder se od glavnega kolovoza, ki vodi proti severozahodu, odcepi drug v jugozahodno smer, so zavili na levo in prišli do aguade La Fama. Ciriaco sem namreč bil rekel, da je ta aguada za nas pomembna referenčna točka: Karl Ruppert omenja, da Pared de los Reyes, ki sem ga hotel najti, leži severozahodno od tabora La Fama.

Naslednji dan smo se odpravili z vsemi vozili in vso opremo iz Villahermose po kolovozu proti severozahodu. Potem ko smo očistili 5 kilometrov, smo pozno popoldne med visokimi drevesi našli primeren prostor za tabor. Od tam se je namreč teren začel spuščati v močno zaraščen *bajo*, ki zaradi nizke in trnaste goščave nikakor ni primerno okolje za tabor, poleg tega pa nas je do ruševin, ki jih je poznal Ciriaco, ločil le še slab kilometer.

Ko smo naslednje jutro prečkali *bajo*, se je teren začel dvigovati in nizko rastje je prešlo v visoki *ramonal*, gozd z visokimi drevesi, med katerimi prevladuje vrsta *ramón**. Drevo ima okusne sadeže in, zanimivo,

* *Brosimum alicastrum*.

ruševine večjih majevskih mest so običajno prav na terenih, ki jih danes prekriva ramonal. Gotovo obstaja povezava med lastnostmi tal, ki so za rast teh dreves posebno primerna, in vzvišenimi tereni, ki so jih za večja naselja najraje izbirali Maji.

Ruppertove odprave so uporabljale samo ozke mulovodske steze čiklerov. V drugi polovici 20. stoletja, ko je postalo pomembnejše izkoriščanje lesa, pa so z buldožerji odprli drvarske kolovoze, po katerih so lahko vozili tovornjaki in kakršen je bil tudi ta, po katerem smo hodili. Stroj, ki ga je odstrgal,

je zapeljal prav čez osrednji del nekdanjega majevskega mesta: potem ko smo opazili nekaj ruševin na levi in desni, smo zakoračili v strm klanec, kolovoz se je ugreznil v nekakšen žleb in na obeh straneh smo ugledali profile tlaka nekdanjega trga: plasti drobnih kamnov, ki jih je prekrivala debela plast ometa!

Ko se je teren znova zravnal, je Ciriaco pokazal na desno:

»Tu je.«

Ustavili smo se. Le nekaj metrov stran je bilo med drevesi videti vznožje in del pobočja ogromne groblje kamenja. Tudi ko smo se približali, zaradi poraščenosti nismo mogli oceniti velikosti in višine stavbe. Povzpeli smo se po njenem južnem pobočju in stopili na precej obsežno ploščad, na kateri so štrlele kvišku ruševine treh manjših stavb: večja ob severnem robu, dve manjši pa na vzhodni in zahodni strani. Ugotovili smo, da smo na mogočni prisekani piramidi; rahla izboklina vzdolž južnega pobočja ruševine je dajala slutiti, da se je tam nekoč vzpenjalo stopnišče do gornje ploščadi, na kateri so stali trije templji. Triadna skupina! Stavbe s takšno konfiguracijo so bile v modi predvsem v pozni predklasični dobi, torej v času od 3. stoletja pr. n. št. do 3. stoletja n. št. Veliko jih je na severu sosednje Gvatemale, v pokrajini Petén, ki je z arheološkega vidika sorazmerno dobro raziskana. Prav tam so zrastle prva velika majevska mesta, med katerimi izstopajo Tintal, Nakbé in El Mirador.

Bežen pregled okolice piramide je razkril, da se stavbe precejšnjih razsežnosti nadaljujejo v vse smeri. Glede na piramido s triadno skupino je bilo prav verjetno, da smo sredi pomembnega predklasičnega centra,

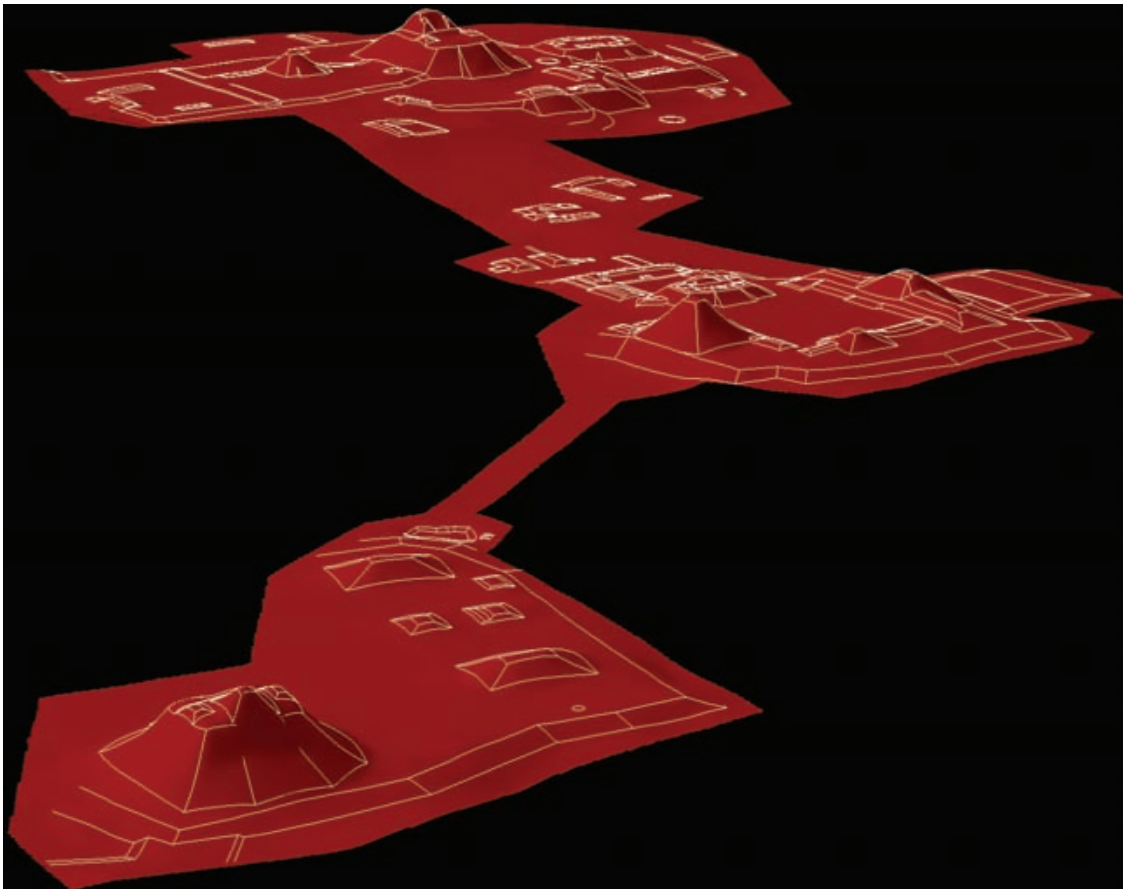
Ob kolovozu, vrezanem preko nekdanjega mesta, ki smo ga poimenovali Yaxnohcah, je videti profil tlaka, ki je prekrival trg, in ruševin stavbe, ki je bila postavljena nanj.

katerega obseg in značilnosti bo treba preučiti. To nalogo sem prepustil Atasti in Vaqueru, s Ciriacom in Raymundom pa smo se podali naprej po kolovozu proti severozahodu. Naš namen je bil locirati najdišče Pared de los Reyes, ki je glede na Lundellove in Ruppertove podatke moralo biti le nekaj kilometrov stran.

Cyrus Lundell poroča, da je njegova odprava 9. januarja 1932 ob zori odšla iz Villahermose po poti, ki je vodila proti zahodu vzdolž jugozahodnega roba nekdanjega calakmulskega jezera (Bajo El Laberinto). Potem ko so šli mimo opuščenega tabora La Fama, kjer so se leta 1929 z noži in puškami spopadli čikleri iz Campecheja in Gvatemale, so opoldne prispeli, kot pravi Lundell, do ene najbolj zanimivih majevskih ruševin, ki jo krasijo v štuku upodobljene človeške figure s turbani, podobnimi kronam, zaradi česar ji čikleri pravijo Pared de los Reyes, 'Stena kraljev'.

Kasneje, leta 1934, je Pared de los Reyes obiskala odprava Karla Rupperta. Njegovi podatki o položaju najdišča sovpadajo z Lundellovimi, a so bolj popolni. Ruppert pravi, da so se od aguade La Fama odpravili z mulami proti severozahodu in po dveh urah ježe prispeli do aguade Unión, ruševine Pared de los Reyes pa da so bile 10 do 15 minut hoda severozahodno od te aguade.

Pogled proti severovzhodu na mestno jedro najdišča Yaxnohcah (digitalni model: Tomaž Podobnikar).

Ciriaco in nekateri drugi ljudje, s katerimi smo že bili govorili, so poznali aguado in bivši tabor La Fama, nihče pa ni slišal za kak tabor ali aguado po imenu Unión. Tokrat smo imeli s seboj prenosni računalnik s kartografskimi podatki, ki smo jih dobili na spletnem mestu mehiške Nacionalne komisije za poznavanje in rabo biodiverzitete (*Comisión Nacional para el Conocimiento y Uso de la Biodiversidad*). Ta državna ustanova je na podlagi letalskih fotografij izdelala karte poti, aguad, vegetacije in drugih elementov naravnega okolja na območju Calakmulske biosfere. Tako smo na teh kartah našli aguado La Fama, do katere so Ciriaco in njego-

va pomagača pred dvema dnevoma že prišli, pa tudi aguado, ki leži v ravni črti 6,5 km severozahodno od aguade La Fama, torej na razdalji, ki – upoštevajoč vijugaste mulovodske poti – dokaj dobro ustreza dvem uram hoda, ki ju omenja Ruppert. Poleg tega smo ugotovili, da ta aguada leži 2,3 km vzhodno od Ruppertovih koordinat za Pared de los Reyes, torej znotraj ranga znanih napak v koordinatah, ki jih daje Ruppert za razna najdišča. Zelo verjetno je bilo torej, da je šlo za aguado Unión.

Da bi prišli do nje, smo vstavili njene koordinate v navigator GPS in najprej sledili opuščnemu kolovozu proti severozahodu, zatem pa smo na križišču, od koder je drug in še veliko bolj zaraščen kolovoz vodil proti severu, zavili na desno. Ob poti nam je vzbudil pozornost manjši kamnolom: na nekaj kvadratnih metrih so molele iz tal skale z nekaj gladko odrezanimi navpičnimi površinami. Takšni kamnolomi so zelo pogosti v bližini nekdanjih majevskih naselij; najdba nam je vlila dodatnega upanja, da smo na pravi poti, tudi zato, ker Ruppert prav tako poroča, da so med hojo proti aguadi Unión naleteli na kamnolom.

Izsekavanje poti je bilo tako naporno, da smo prišli do aguade šele pozno popoldne; bila je izsušena in prerasla z visoko travo. Takoj smo se morali obrniti, saj nas je do tabora ločilo dobrih osem kilometrov. Vrnili smo se v trdi temi in povsem izčrpani. Za začetek sezone, ko smo bili še povsem brez kondicije, je bil ta pohod uničujoč. Nekaj požirkov viskija nam je pomagalo, da smo prišli k sebi, optimizem pa sta dvignila tudi Atasta in Vaquero: pri pregledovanju terena južno od piramide ob kolovozu sta naletela na skupine velikih stavb, raztresene na večji površini; čeprav še nista mogla ugotoviti, kako daleč segajo, je bilo jasno, da gre za obsežen in pomemben center. Ker je bilo to prvo veliko najdišče te sezone, se nam je porodila ideja, da ga poimenujemo *Yaxnohcah*

Material za gradnjo svojih stavb so Maji izsekali iz apnenčaste skalnate podlage, ki marsikje moli iz tal, zato je večje in manjše kamnolome moč najti na mnogih arheoloških najdiščih ali v njihovi neposredni bližini. Kamnolom na sliki nam je vlil upanja pri prvem iskanju najdišča Pared de los Reyes.

ali 'Prvo veliko mesto'. Sklenili smo, da ga podrobneje pregledamo med kartiranjem, v drugi fazi sezone, zdaj pa se bomo posvetili iskanju ruševin Pared de los Reyes.

Po večerji smo obsedeli ob ognju, komarjev ni bilo, večer je bil skoraj romantičen in Ciriaco se je prvič razgovoril. Povedal je, da je pravzaprav iz Gvatemale in da je prišel v Mehiko kot mlad čiklero. Meja, ki poteka čez te neposeljene gozdove, še danes ni nikakršna prepreka, nekoč pa so čikleri redno hodili z ene na drugo stran; gozd je bil na obeh straneh, ljudje so govorili isti jezik in iskali isto dragoceno surovino. Ciriaco je nekega dne prišel v Villahermoso, da se oskrbi s potrebnim živem. Čeprav je povsod vladal zakon džungle in močnejšega, zaradi česar so se spori marsikdaj končali z umori, se mu je na tej strani zdelo okolje bolj umirjeno in je ostal. Odjemalcev čikleja ni zanimalo, od kod so ljudje, temveč kako dobri delavci so. Ciriacovo zgodbo smo z zanimanjem poslušali, pogovor pa je neizogibno nanesel tudi na plenjenje ruševin, dejavnost, ki se ji je upiral le redkokateri čiklero. Povedal je, da tega na mehiški strani ni nikoli počel, prej v Gvatemali pa zelo pogosto. Govoril je o raznih najdiščih, na katerih je 'delal', o načinu kopanja, o predmetih, ki jih je našel, o naročnikih, o zaslužku, ki ni bil slab, a je izpuhtel tako hitro, kot je prišel ... Če odmislimo nezakonitost tega početja, je bil obču-

V koreninah nekaterih vrst dreves je dovolj vode za nujne primere.

dovanja vreden profesionallec. Med vsemi domačini, ki sem jih spoznal, je bil Ciriaco edini, ki je o tem govoril brez dlake na jeziku. Seveda je vedel, da ga zaradi tega nihče ne more preganjati, nihče mu ničesar ne more dokazati. Kljub temu se mi je zazdelo, da nam je začel tudi zapupati. In kasneje je ob neštetih priložnostih dokazal, da je zaupanja vreden tudi sam.

Sredi noči nas je prebudila huda nevihta. Ker visečih mrež nismo z ničimer zaščitili pred morebitnim dežjem, smo jutro dočakali premočeni. Ob ognju smo se skušali ogreti in za silo posušiti stvari. Ciriaco je napomnil, da moramo naslednjič nabaviti polivinilno folijo. Čikleri se v vsakem taboru namestijo za več dni ali tednov in zato napravijo zavetišča s streho iz palmovega listja, v našem primeru pa se takšno delo ne bi izplačalo.

Da ne bi pri iskanju najdišča Pared de los Reyes vsak dan izgubljali preveč energije s pešačenjem, smo z Raymundom, Atasto, Vaquerom

in Ciriacom vzeli najpomembnejšo opremo in se utaborili pri aguadi, ki smo jo našli prejšnji dan. Ker pa je bila izsušena, smo se z ostalimi delavci dogovorili, da ostanejo v prvem taboru in nam vsak dan prinesejo vodo.

V naslednjih treh dneh smo podolgem in počez prehodili območje severozahodno od aguade. Našli smo vrsto manjših ruševin, nekaj kamnolomov in celo ostanke iz kamnov narejene poti, ki je bila široka okoli dva metra, nad okoliškim terenom pa se je ponekod dvigala do višine metra in pol. Takšne poti, ki jih imenujemo z majevskim izrazom *sacbé* ('bela pot'), so povezovale naselja, pa tudi posamezne arhitektonske skupine znotraj posameznih mest. Čeprav Maji niso uporabljali kolesa – tudi v lončarstvu ne – in zato tudi voz niso imeli, so takšne poti ali ceste, v nekaterih primerih precej mogočne konstrukcije, močno olajševale gibanje, zlasti preko niže ležečih, gosto zaraščenih in v deževni dobi zamočvirjenih terenov (*bajos*). Naš *sacbé*, dolg okoli 800 m, je povezoval večjo skupino porušenih stavb z dvema kamnolomoma proti jugu.

Ciriaco je imel priložnost, da pokaže vrsto svojih sposobnosti. Ko nam je neko popoldne, ko smo bili še daleč od tabora, zmanjkalo vode, je vneto pregledoval drevje in končno našel, kar je iskal: drevo *álamo* (vrsta topola), katerega korenine so se razpredale daleč naokoli. Izbral je eno, ki je bila skoraj vsa na površini, odstranil nekaj zemlje in jo s hitrima zamahoma mačete dvakrat presekal; iz okoli dva metra dolgega kosa, ki ga je iztrgal, se je nateklo za kak kozarec belkaste, a odrešujoče vode. Tokrat je bilo korenin dovolj, da smo si žejo vsaj za silo potešili, vendar dreves, ki zadržujejo vodo v koreninah – poleg omenjenega tudi *amapola* in *matapalo** – še zdaleč ni povsod na voljo.

Ob drugi priložnosti sva s Ciriacom, medtem ko sta Vaquero in Atasta risala skico manjše skupine ruševin, pregledovala teren zahodno od našega zasilnega tabora in zaslišala petje ptic, imenovanih *oropéndolas*** , ki si na drevesih napravijo značilna viseča gnezda. Te niso nikoli daleč od vode, je pripomnil Ciriaco, in to mu je dalo misliti, da je v bližini izsušene aguade, ob kateri smo taborili, še kakšna druga, ki ima vodo. Hotela sva jo najti, ne le zaradi vode, temveč tudi zato, ker suha aguada ob taboru nemara sploh ni bila aguada Unión in smo iskali na napačnem terenu. Čez čas je Ciriaco z mačeto pokazal med drevje: tu je nekoč bila

Gnezda ptic *oropéndolas*.

* *Ficus* spp.

** *Psarocolius montezuma*.

mulovodska steza, *camino de arria*. Ker nisem videl nobene poti, mi je pokazal korenine dreves *ramón*, ki so jih nekoč oglodale mule. Ker so te steze vedno vodile od ene do druge aguade, sva ji sledila, vendar naju je pripeljala v neki *bajo*, kjer je ni bilo mogoče več prepoznati.

Razmere, v katerih smo delali, so nas iz dneva v dan bolj težile. Hranili smo se v glavnem s konzervami, prepečencem in krekerji, vode, ki so nam jo vsak dan mukoma prinašali, pa je bilo komaj za pitje in jutranjo kavo. Izplakovanju rok in obraza smo lahko namenili zelo skope količine, pa še te so imele vse manjši učinek – zaradi vsakodnevnega močnega znojenja je voda z zamaščene kože kar spolzela. Ni nam zmanjkalo volje, toda po četrtem dnevu prečesavanja terena smo morali priznati poraz: arheoloških ostankov sicer ni manjkalo, toda znamenite stavbe s štukaturami ni bilo nikjer. Pregledali smo obsežno območje in se od aguade pri našem taboru vsekakor oddaljili veliko več kot 15 minut hoda, ki jih omenja Ruppert, vse do koordinat, ki jih daje za Pared de los Reyes in ki padejo 2,5 km severozahodno od aguade. Toda vsi naporji so bili zaman. Ali je kraj zaklet? Je mogoče, da smo vendarle kaj izpustili? Ali pa aguada, pri kateri smo taborili, sploh ni bila Ruppertova aguada Unión?

Odgovor smo dobili šele naslednje leto.

Zmota

Zaloge so nam pošle in morali smo se vrniti v civilizacijo. Tudi vozila so potrebovala mehanika, da o vulkanizerju ne govorimo. Ciriaco je omenil, da v Xpujilu živi Guadalupe Lozano, njegov prijatelj in nekdanji družabnik, ki nam kot dober čiklero gotovo lahko koristi. Don Guadalupe se je spomnil, da je pred leti videl večje ruševine blizu tabora El Tintal, jugozahodno od aguade La Fama, in privolil, da nas pelje tja. Vzel je tudi sina Raúlá, Ciriaco pa je namesto dosedanjih, ki jih ponoven odhod ni mikal, v svoji vasi našel tri druge delavce.

Raymundo mi je pravil, da je pred leti s svojimi kolegi z univerze prišel do Oxpemula, velikega najdišča, ki ga je leta 1934 odkril Karl Ruppert. Tako kot več drugih je tudi to najdišče veljalo za izgubljeno vse do ponovnega odkritja, ki ga je omenjal Raymundo in o katerem je bilo objavljeno samo eno, zelo skopo poročilo. Zato me je seveda zanimalo, kje in v kakšnem stanju je Oxpemul. Čudno se mi je zdelo, da Raymundo, kot je povedal, ni videl nobenih kamnitih spomenikov, saj Ruppert omenja kar 19 stel in 18 oltarjev; tudi če so bili tam na delu plenilci, gotovo niso odnesli kar vseh, saj običajno le odžagajo reliefno obdelane površine. Raymundo je poudaril, da so najdišče obiskali zelo na hitro in zato gotovo niso videli vsega. Torej se je vsekakor izplačalo, da gremo tja in si zadevo natančno ogledamo.

Razdelili smo se v dve skupini. Z Raymundom, s Ciriacom in še dvema fantoma, Andrésom in Gonzalom, smo se utaborili ob aguadi, ki leži pri 27. kilometru ceste od Conhuása proti Calakmulu, od koder se bomo napotili v Oxpemul. Atasta in Vaquero pa sta z ostalimi delavci nadaljevala pot proti Villahermosi, od koder jih bo Guadalupe vodil do El Tintala in ruševin, ki jih je poznal. Poleg treh vozil, ki so nam omogočila delo v dveh skupinah, smo imeli tokrat prvič tudi dva najeta satelitska telefona. Ni bilo misliti, da se bomo kar klicali in neposredno pogovarjali; tudi če bi imeli telefona ves čas vklopljena, zaradi česar bi se baterije hitro izpraznile, bi se redkokdaj lahko doklicali, ker satelitski signal ne prodre skozi drevesne krošnje. Lahko pa smo si pomagali z glasovnimi sporočili: vsaj enkrat na dan je vsaka ekipa skušala najti dovolj odprt prostor, da je lahko po potrebi poslala sporočilo in preverila, če ji karkoli sporoča druga skupina.

Naš tabor je bil le nekaj deset metrov od ceste, v prijetno svežem visokem gozdu ob aguadi, ki je imela kar precej vode. To je bil nedvomno

eden lepših taborov, za naše razmere skoraj romantičen; a da ne bo pomote: predstava o sproščenem pikniku ob jezercu s peščeno plažo bi bila hudo zgrešena. Aguade so le večje ali manjše mlake z blatnim obrežjem, na katerem raste trstičje, grmičevje, visoka trava, marsikdaj vse hkrati. Da je vodo mogoče zajeti, je običajno treba položiti hlode, ki omogočijo dostop do mesta, kjer je voda dovolj globoka. Pri zajemanju se praviloma skali in je treba počakati, da se drobci blata posedejo. Kjer je voda, je seveda tudi živalstva več, pa ne le komarjev. Prostor za tabor je treba skrbno očistiti, da bi laže opazili kakšno kačo. K aguadam radi pridejo divji prašiči, ki sicer ne napadejo kar tako, če pa jih kaj razdraži, je hiter umik na drevo edina rešitev. Pomembni porabniki vode so tudi tapirji, načelno krotki, a dovolj močni, da se ne bojijo ničesar in pomendrajajo vse, na kar naletijo na svoji ustaljeni poti. Jaguarji? Ti so gotovo najbolj mogočne mačke srednjeameriškega tropskega gozda, ampak človeka se raje izogibajo. Sledove smo videli večkrat, samo dvakrat pa sem imel srečo, da sem lahko tamkajšnjega kralja živali gledal iz oči v oči; obakrat je stal na kolovozu, a se je že čez nekaj trenutkov dostojanstveno obrnil in izginil v goščavi.

Ne glede na nevšečnosti nas na naših odpravah razveseli vsaka aguada z vodo. V deževni dobi, ko delajo čikleri, so aguade polne in preskrba z vodo ne predstavlja nobenih težav. Ker pa je za naše delo primerna le sušna doba, ko ni mogoče vedeti, če bo v kateri od aguad voda, je treba vedno pripeljati s seboj zaloge, te pa so seveda omejene. Čeprav ima voda v vseh aguadah značilen vonj in barvo, pač zaradi množice raztopljenih snovi rastlinskega izvora, je povsem primerna tudi za pitje; čikleri jo pijejo kar tako, mi pa jo za vsak slučaj prevremo ali drugače razkužimo. Predvsem pa, če je v bližini aguada, tudi pri porabi vode za pranje perila in umivanje niso potrebni posebni ukrepi varčevanja. Kako božanski je občutek, če si lahko človek po vročem in narnem dnevu od glave do nog spere lepljive izločke s telesa! Kopanje v sami aguadi sicer ni priporočljivo; ne le zaradi kakšnega krokodila, ki morda še ni zaužil potrebnega obroka, temveč tudi zaradi blata, ki vodo takoj tako skali, da bi bil rezultat takšnega načina snaženja povsem izničen. Z vedrom pa je seveda mogoče zajeti dokaj bistro vodo, ki jo po potrebi precedimo še skozi krpo.

Mesto za naš tabor ob cesti smo skrbno pregledali, z vejami pometli listje in posekali podrast. Kač nismo videli, sledov večjih živali tudi ne. Sredi aguade je sicer počival krokodil, ki je narekoval previdnost, a se ni zmenil za nas. Šele veja, ki mu jo je zalučal Ciriaco, nas je prepričala, da je še kako živ.

V bližini je ob cesti stal kovinski stolp, ki so ga občasno uporabljali nadzorniki biosfere in od koder je bilo mogoče videti pomenljivo

izboklino na vzhodnem horizontu. »To je glavna piramida Oxpemula,« je rekel Raymundo, »kajih 5 km daleč.« Eden od delavcev je ostal v taboru, ostali pa smo se odpravili tja. Našli smo stezo, ki so jo pred leti odprli Raymundo in njegovi spremljevalci; čeprav je bila že precej zaraščena, je vendarle olajšala napredovanje skozi *bajo*, ki smo ga morali prehoditi. Potem ko smo prečkali suho strugo potoka Río Desempeño in šli mimo skupine manjših ruševin, se je teren začel dvigati. Vzpenjali smo se čez očitno umetne terase, videvali vse večje kamnite groblje in končno prispeli do največje piramidalne stavbe, visoke okoli 30 m. Raymundo mi je pokazal nizek in podolgovat prizidek, ki da je na Ruppertovem načrtu Oxpemula narisana na napačni strani; bil je prepričan, da je pri izrisu prišlo do pomote in da je načrt zrcalna slika stvarnosti. Splezali smo na razrušeno piramido, ki je ponekod imela izpostavljene dele zidov, in ugotovili, da leži na južnem koncu precej izrazite vzpetine, medtem ko je na Ruppertovem načrtu največja piramida na severnem koncu. Torej njegov plan ni le zrcalno obrnjen, temveč ima tudi sever napačno označen?

Spustili smo se na trg pred piramido in začeli z Ruppertovim načrtom v rokah hoditi med ruševinami proti severu. Ne le, da nikjer ni bilo nobene stele; bolj ko smo gledali, bolj nam je postajalo jasno, da se načrt ne sklada niti z razporeditvijo niti z videzom stavb, med katerimi smo hodili.

»Raymundo,« sem rekel nekoliko obotavljaje, »ali je bil Ruppertov geometer do konca nasekan ali pa tole ni Oxpemul.«

Raymundo se je ustavil, zapičil mačeto v tla in odkimal:

»Ne, ni.« Zajel je zrak, snel čepico in se popraskal po temenu. »Tokrat smo bili tu res zelo na hitro. Zdelo se mi je, da je prizidek velike piramide točno tak kot na načrtu, samo na napačni strani. To nam je bilo dovolj. Mislili smo, da smo v Oxpemulu.«

Napake ni bilo prijetno priznati, ampak Raymundo je bil preveč pošten, da bi se obotavljal:

»Posrali smo ga. Tole že ni Oxpemul.«

Najdišče je bilo vsekakor veliko in menila sva, da se bomo morali vrniti in ga podrobno pregledati in kartirati. Ko pa je Raymundo čez nekaj dni odšel v Campeche, je izvedel, da je pravzaprav že znano:

Krokodil v aguadi ob cesti proti Calakmulu.

arheolog Agustín Peña je vključil opis in načrt tega najdišča, ki ga je imenoval Dos Aguadas, v svojo magistrsko nalogo leta 1986; ta sicer ni objavljena, je pa dostopna, zato ponovno kartiranje ne bi imelo smisla.

Seveda nama je zdaj ostalo pomembno vprašanje: kje pa potem je Oxpemul? Ruppertove koordinate padejo v *bajo*, dobre 3 km proti jugovzhodu. Ker se tak teren v deževni dobi zamočviri in je povsem neprimeren za naselitev – Maji niso nobenega doslej znanih naselij postavili v *bajo* – je bilo seveda jasno, da je v koordinatah napaka in da Oxpemul verjetno leži na kakšni bližnji vzpetini.

Še enkrat smo se povzpeli na piramido, katere vrh ni bil preveč zaraščen, tako da smo se lahko razgledali po okolici. Do koder je segal pogled, je bila pokrajina prekrita z zeleno preprogo, kljub temu pa smo na okoliških gričih skušali najti kak znak, ki bi pričal o prisotnosti večjih stavb pod drevesi. Najbolj sumljiv je bil hrib, oddaljen okoli 5 km proti vzhodu. Izrazite izbokline na njem niso bile videti prav nič naravne. Če želimo zadevo preveriti, se moramo seveda podati tja. Od vzpetine, na kateri smo bili, se je vse do hriba raztezal povsem raven in gotovo težko prehodan *bajo*, ampak radovednost je premagala odpor pred težavami.

Vrnili smo se v tabor ob cesti in naredili načrt za naslednji dan. Na karti aguad na računalniku sem opazil, da ena leži zelo blizu ruševin, ki smo jih pregledali ta dan. Poiskali jo bomo in se tam utaborili, da si po utiranju poti proti vzhodu prihranimo vračanje vse do ceste.

Gonzalo je naslednji dan ostal v taboru, ker je nekdo zaradi bližine ceste moral čuvati kamioneto in opremo, ki je ostala tam; poleg tega smo se dogovorili, da nam kasneje prinese vodo. Ostali smo vzeli najnujnejšo opremo in nekaj hrane ter s koordinatami, vstavljenimi v GPS, brez težav našli aguado, ki smo jo iskali. V svoje veliko veselje smo ugotovili, da ni povsem izsušena. Ciriaco je s kolom izkopal jamo v blato; upali smo, da se bo vanjo do večera nateklo nekaj vode. Andrésa smo poslali nazaj v tabor ob cesti, da ostane tam in Gonzalu pojasni, kako nas bo z vodo in hrano najlažje našel, z Raymundom in Ciriacom pa smo ob aguadi očistili primerno mesto za tabor.

S pomočjo azimuta, ki sem ga s kompasom izmeril prejšnji dan, sem na geografski karti našel hrib, ki smo ga videli z vrha piramide in ki je predstavljal naš cilj; določil sem koordinate najvišje točke hriba in jih vstavil v GPS. Okoli poldneva smo začeli prodirati proti vzhodu. Blizu aguade smo naleteli na star kolovoz, ki je tekel v pravi smeri. Sledili smo mu, a je bilo očitno, da ni bil v rabi že vrsto let. Po manj kot dveh kilometrih, ko se je teren spustil v *bajo*, je postal tako zaraščen, da nam ni več olajševal napredovanja, zato smo začeli odpirati pot čimbolj naravnost v smeri, ki sta jo kazala kompas in GPS.

Okoli pete ure popoldne smo delo prekinili in se v temi vrnili v tabor. Tam je plapolal ogenj, ob katerem nas je že čakal Gonzalo. Imeli smo najnujnejšo posodo, tako da smo si lahko pripravili toplo, čeprav improvizirano večerjo. Gonzalo je pritorvil dvajsetlitrsko plastenko

pitne vode, poleg tega smo z veseljem ugotovili, da se je v jamo, ki jo je izkopal Ciriaco v aguadi, nateklo dovolj vode tudi za higienske potrebe; blato se je posedlo, voda je bila bistra in v njej so plavale želvice. Vedra seveda nismo prinesli, imeli pa smo dve dvolitrski plastenki kokakole. Takrat sem se prvič prepričal, da so štirje litri vode dovolj za povsem dostojno kopal z miljenjem in izpiranjem. S steklenico je mogoče vodo varčno in učinkovito dozirati, tako da so izgube minimalne.

Voda! Kako samoumevno se nam zdi, da priteče iz pipe in je je dovolj za prhanje, pranje perila, avtomobilov, zalivanje vrtov, osveževanje parkov; kako malo pomembna se nam zdi v civilizaciji in kako dragocena postane, kadar je ni! Samo na terenskem delu se vedno resnično zavem njenega pomena. Lakota je najboljša začimba, pravi star pregovor; samo v pomanjkanju lahko majhne stvari nudijo veliko zadovoljstvo. Kdor česa podobnega ni doživel, bo težko dojel, kakšen užitek lahko v takšnih razmerah nudijo že štirje litri rjavkaste in po trohnobi dišeče vode iz aguade!

Da je voda skoraj sinonim za življenje, najbolj živo občutimo v naravi, predvsem v predelih, kjer je razlika med deževno in sušno dobo izrazita, tudi če gre za tropski gozd, ki si ga ponavadi predstavljamo kot vedno vlažen biotop izobilja. Vlage je v mnogih rastlinah in zraku sicer res vedno veliko, toda srednjeameriški tropski gozd ni vselej enako zelen. V začetku deževne dobe so spremembe nagle in očitne: podrast požene skoraj skokovito, krošnje dreves se zapolnijo, vrste in količine insektov se namnožijo, ptice so glasnejše, žabe začnejo prirejati množične koncerte ... In šele ko se začne deževje, poženejo tudi posevki na poljih. Če deževna doba ne nastopi pravočasno, je to za mnoge kmete še vedno razlog za tako veliko skrb, kot so jo imeli nekoč stari Maji. Tako nam postane povsem jasno, zakaj so med elementi, ki krasijo njihovo arhitekturo, najbolj pogoste prav groteskne maske Chaca, boga dežja.

Da bi prišli do vode, je Ciriaco v napol izsušeno aguado izkopal jamo.

Oxpemul

Naslednje jutro se je Gonzalo vrnil v tabor ob cesti, da zamenja Andrésa, ki nam bo zvečer prinesel vodo, z Raymundom in Ciriacom pa smo odšli v nasprotno smer. Prejšnji dan smo odprli pot čez vzvišen teren, se spustili in začeli prodirati v *bajo*, toda najtežji del nas je še le čakal; glede na karto sta nam manjkala vsaj še dva kilometra in pol, da prečkamo *bajo* in pridemo do vznožja vzpetine, na katero smo bili namenjeni.

Ciriaco je hodil spredaj in posekal najnujnejše, midva z Raymundom pa sva stopala za njim in pot primerno razširjala. Vsak *bajo* je neprijeten za hojo, ta pa je bil še posebno. Rastje je bilo izrazito gosto, nizko in ni nudilo nobene sence, trnje nas je praskalo na vsakem koraku, večino goščave pa so sestavljale vrste s tako trdim lesom, da smo se morali kar naprej ustavljati in brusiti mačete. Ciriaco se je občasno ustavil, da sem s pomočjo naprave GPS in kompasa preveril, če je smer, v kateri odpira pot, še prava. Ampak lahko sem samo občudoval njegovo sposobnost, ki jo je kasneje še velikokrat dokazal. Ciriacovo smer je treba le redko popravljati. Čeprav zavija zdaj levo zdaj desno, ker se izogiblje drevesom in gosto zaraščenim predelom, se v povprečju zelo natančno drži smeri, v kateri moramo napredovati. To lahko seveda storim tudi sam, če mi pomaga kompas ali pa je sonce dovolj nizko, da lahko glede na lastno senco ohranjam pravo smer. Po soncu se orientira tudi Ciriaco; ko mu nakažem smer, jo primerja s smerjo svoje sence. Presenetljivo pa je, da skoraj enako dobro drži smer tudi v opoldanskih urah, ko senc – zaradi višine sonca v tropskih predelih – tako rekoč ni, ali pa v oblačnem vremenu. In takšna sposobnost tudi med domačini, celo med tistimi, ki so leta delali v gozdovih, ni prav nič običajna.

Tokrat je moral Ciriaco delati posebno velike ovinke. Marsikje je bilo pred njim vse tako zaraščeno, da se je težko odločil, kje bi bil prehod najmanj težaven in utrujajoč. Po kakšnih osmih urah naporov se je popoldne teren začel dvigati, vegetacija je postajala višja, še vedno pa je bila nenavadno gosta in brez posebno visokih dreves. Ciriaco je pripomnil, da zdaj razume, zakaj je kolovoz, ki smo mu sprva sledili, že tako zaraščen; ocenil je, da ni bil v rabi že kakšnih trideset let, gotovo zato, ker v tem gozdu skoraj ni uporabnih dreves, niti za čikle niti za les.

Okoli četrte ure popoldne smo se povzpeli na hrib, na točko, ki se je zdela najvišja. Toda čakalo nas je razočaranje: samo nekaj manjših ruševin. Ciriaco je splezal na drevo, da se razgleda.

»Teren se spuščá v vse smeri!« je zavpil.

»Tudi proti vzhodu?«

Skušal je najti pravi položaj, da med vejami in listjem s pogledom prodre proti vzhodu.

»Drevesa so v tisti smeri videti visoka; mogoče se tudi teren dviga.«

Upam, da se res, sem si mislil. GPS mi je namreč kazal, da do cilja, ki smo si ga zastavili, torej do najvišje točke hriba s koordinatami, ki sem jih določil po zemljevidu, manjka še 900 m. Šli smo torej naprej proti vzhodu, toda teren se je lahno, a vztrajno spuščal, kar nas je, že tako utrujene, navdajalo z malodušjem. Čez čas se je začel dvigati, toda nikjer ni bilo videti niti najmanjše groblje. Samo naravne skale so marsikje štrlele iz tal, rastje pa je bilo še vedno nenavadno gosto; nobenih posebno visokih dreves, nobenega ramonala, kakršni običajno prekrivajo majevska mesta. Do točke, ki naj bi bila naš cilj, pa je manjkalo samo še 300 m.

Vzpenjali smo se še nekaj dolgih minut, ko smo pred sabo naenkrat zagledali strmo pobočje, posuto s kamenjem. Približali smo se in videli, da ne gre za stavbo, temveč za nekakšno škarpo, visoko več metrov, ki se je izgubljala v goščavi na levo in desno. Splezali smo po njej, prišli na zravnani teren in – pred nami se je bočila groblja kamenja, tako visoka, da do vrha nismo videli. Z Raymundom sva obstala, Ciriaco pa je splezal na ruševino in od zgoraj zavpil:

»Tu proti severu je še ena višja!«

Iz nahrbtnika sem izvlekel kopijo Ruppertovega načrta Oxpemula. Najvišja piramida je na severnem koncu. Mi smo prišli z zahodne strani; če je to Oxpemul in če je Ruppertov načrt točen, smo zdaj torej pri zahodnem vznožju južne piramide, Strukture VI. In če je to res, bi glede na načrt morala biti na drugi strani stela ...

Z Raymundom sva pozabila na utrujenost in se divje pognala na desno, da bi ob vznožju piramide prišla na njeno vzhodno stran. Goščava, ki je še vedno dopuščala pogled komaj nekaj metrov naprej, je padla pod udarci mačet, kot da za nama ne bi bil že cel dan sekanja in znojenja. Ko sva sledila vznožju ruševine, sva imela popoldansko sonce, ki se je svetlikalo skozi gozd, najprej za hrbtom, zatem se je premaknilo na najino levo in se skrilo za stavbno gmoto; samo še nekaj korakov proti severu in ...

Tu je bila stela! Še vedno je stala pokonci, čeprav je nekoliko nagnjena in sredi neprizanesljivega rastja delovala nekam otožno, kot da bi objokovala mrtvo mesto, katerega veličini je bila priča, dokler ga ni že pred stoletji pogoltnila džungla. Spomnil sem se Johna Lloyda Stephensa, enega prvih popotnikov, ki so prodirali v skrivnosti Majev; v svoji knjigi,

Stela 17 v Oxpemulu nam je prva potrdila, da smo ponovno našli mesto, ki je bilo 70 let izgubljeno.

Stela je s čelno stranjo gledala proti vzhodu čez nekdanji trg, na njej pa je bil dobro ohranjen relief stoječe osebe v veličastni opravi, očitno enega od vladarjev tega mesta. Oblečen v okrašen opasnik in opremljen z razkošno naprso ploščo je v desni roki držal sulico in v levi okrogel ščit, na glavi je imel groteskno masko božanstva in bujno perjanico, z nogami, obutimi v sandale, pa je teptal skrčenega in z glavo navzdol obrnjenega ujetnika z na hrbtu zvezanimi rokami. Z Raymundom sva primerjala podobo z Ruppertovo fotografijo stele, ki je po njegovem opisu in načrtu stala na mestu, kjer sva bila.

Nobenega dvoma ni bilo več: stala sva pred Stelo 17 v Oxpemulu!

Medtem je do naju prišel tudi Ciriaco in ob pogledu na stelo še sam zazeval od presenečenja; pred stelo je bil še okrogel oltar, a precej poškodovan. Brž smo krenili proti severu, ker smo hoteli videti najvišjo piramido, in naše zmagoslavje se je še povečalo, ko smo spotoma naleteli na še nekaj stel; na vseh je bilo videti dobro ohranjene podobe in napise. Ko smo se povzpeli na okoli 25 m visoko Strukturo IV, najvišjo v Oxpemulu, se nam je odprl veličasten razgled na zeleno, lahno valovito preprogo, ki se je razprostirala na vse strani. Proti zahodu je izstopala najvišja piramida najdišča Dos Aguadas, nekje v ozadju pa se je kot miniatura dvigal tudi kovinski stolp, ki stoji ob cesti proti Calakmulu. Z naprave GPS je bilo mogoče razbrati, da smo okoli 2,5 km severovzhodno od Ruppertovih koordinat Oxpemula. Raymundo se ni mogel zadržati, vzela je satelitski telefon in poklical arheologa Williama Folana, svojega šefa na univerzi v Campecheju:

objavljeni leta 1941, je o odkritju Copána, znamenitega arheološkega najdišča v Hondurasu, zapisal tole:

Mesto je bilo opustelo. Nobenega preživelega tiste rase ni bilo, ki bi postopal med ruševinami, z izročilom, prenešenim z očeta na sina, z generacije na generacijo. Pred nami je ležalo kot raztreščena barka sredi oceana, katere jambori so izginili, ime je bilo zbrisano, posadko je doletela pogibel, in nikogar ni bilo, ki bi povedal, od kod je prišla, komu je pripadala, kako dolgo je bila na poti in kaj je povzročilo njeno uničenje ... Vse je bila skrivnost, temna, nepredirna skrivnost, in vsaka podrobnost jo je povečevala. V Egiptu kolosalni skeleti orjaških templjev stojijo na presušenem pesku in v skrajno goli puščobi; tu pa je pregrinjal ruševine brezmejen gozd in jih zakrival pogledu ...*

* *Incidents of Travel in Central America, Chiapas and Yucatan*, 1. zvezek, New York: Harper & Brothers, 1841, str. 105 (prev. I. Š.).

»Doktor Folan, našli smo Oxpemul, pravi Oxpemul!«

Ciriaco ni mogel verjeti, da ni bil še nikoli od nikogar slišal za tako pomembne ruševine na tem koncu. No, po svoje je bilo to razumljivo: gozd je bil tako malo privlačen za drvarje in čiklere, da so očitno že davno nehali hoditi sem; tistih, ki so kdaj videli Oxpemul, gotovo ni več med živimi. Vsaj nikomur od nas, niti Ciriacu, čigar številni kolegi in znanci so poznavalci gozda, ni nikoli nihče omenil Oxpemula, čeprav so ga pod tem imenom (ki pomeni 'trije (umetni) hribi' in namiguje na tri velike piramide) poznali že čikleri v Ruppertovem času.

Sprejem preko satelitskega telefona je bil odličen in izkoristil sem priložnost, da preverim morebitna sporočila kolegov v drugi skupini. Vaquero je obveščal, da odpirajo kolovoz proti najdišču, kamor jih vodi don Guadalupe, a da imajo že spet dve predrti gumi in težave z motorno žago. Pomagati mu trenutno nisem mogel, poslal sem mu le sporočilo z najboljšimi željami in novico o našem odkritju.

Sonce se je spustilo že nizko nad obzorje in temeljit pregled smo morali odložiti na naslednji dan. Vrnitev v tabor, čeprav dobršen del poti ob soju svetilk, je bila skoraj lahkotna, ne toliko zaradi že izsekane steze kot zaradi občutkov: tistega 22. aprila 2004, skoraj natanko 70 let zatem, ko ga je našel Karl Ruppert, smo ponovno odkrili Oxpemul, eno najpomembnejših arheoloških najdišč v majejskih nižavjih.

Mnoge podrobnosti na Steli 17 so bile bolje vidne ponoči ob primerni osvetlitvi.

Kamnite stele in oltarji na trgu pred najvišjo piramido v Oxpemulu.

Mesto stel in oltarjev

Na Steli 5 v Oxpemulu je upodobljeno božanstvo ali pa vladar z božanskimi atributi.

Naslednje jutro je Raymundo odšel v tabor ob cesti, ker se je moral vrniti v Campeche, s Ciriacom pa sva se spet napotila v Oxpemul, da ga podrobneje preiščeva. Prejšnje popoldne smo z vrha najvišje piramide videli hrib proti jugozahodu, na katerem je bržkone Južni Oxpemul, kot je Ruppert imenoval manjši arhitektonski kompleks, oddaljen dober kilometer. Ciriacu sem predlagal, naj se prebije do tja in ga pregleda. Dal sem mu kompas in azimut smeri, v kateri naj hodi, da bo prišel vsaj do vznožja hriba, do vrha pa bo že našel brez težav.

Medtem sem z Ruppertovim načrtom v eni in mačeto v drugi roki začel sistematično pregledovati glavni kompleks. Izpostavljenih arhitekturnih elementov ni bilo videti, razen tu in tam kakšnega segmenta stopnišča, vendar so bile stavbe, čeprav so bile njihove prvotne oblike zabrisane z gornjimi ruševinskimi plastmi, tako rekoč nedotaknjene. Videl sem samo tri ali štiri plenilske izkope, vsi pa so bili že zelo stari, s podrtimi profili in debelimi plastmi ruševinskega materiala, ki se je nabral v njih zaradi dolgoletne erozije in je bil marsikje že precej preraščen. Očitno je bilo, da so čikleri in drvarji nehali zahajati na to območje že pred več desetletji, še preden je plenilska dejavnost zaradi naraščajočih potreb črnega trga dobila večje razsežnosti.

Urbano jedro Oxpemula leži na dokaj izrazitem hribu, na sorazmerno ravni, a gotovo tudi umetno izravnani planoti, katere robovi povsod prehajajo v strma pobočja, obenem pa so ojačani s strmo kamnito škarpjo, ki obkroža celoten kompleks in katere del smo videli že prejšnji dan. Tako naravna lega kot umetne terase s strmimi pobočji dajejo mestu izrazito obramben značaj, saj so onemogočale dostop z vseh strani razen z južne, kjer gornja ploščad prehaja v ozek jezik manj

strmo spuščajočega se terena; tu je bil najbrž vhod v nekdanje mesto. Piramidaste in podolgovate strukture različnih velikosti – gotovo templji ter rezidenčne in upravne stavbe – so razporejene okoli dveh glavnih trgov in nekaj manjših dvorišč.

Čeprav najdišče ni posebno veliko, o njegovem posebnem pomenu pričajo kamniti spomeniki. Odprava Karla Rupperta je našla v glavni skupini kar 17 stel in 16 okroglih in pravokotnih oltarjev, v Južnem Oxpemulu pa še dve steli s pripadajočima oltarjema. V glavnem kompleksu sem našel vse spomenike razen Stele 15; ta je bila najmanjša in so jo očitno odnesli roparji. Vsi ostali spomeniki so bili na mestih, ki jih je označil Ruppert na načrtu. Stelo 9 so plenilci precej poškodovali, ko so hoteli odstraniti relief, toda čelni relief s podobo vladarja je ostal – z izjemo vodoravnega reza čez gornji del – nedotaknjen, v bližini pa so kdove zakaj pustili tudi kamnite fragmente, s katerimi bo mogoče ponovno sestaviti večji del stranskega hieroglifskega napisa. Večina stel, pa tudi nekaj oltarjev, ima presenetljivo dobro ohranjene reliefne podobe in napise. Kot je ugotovil že Ruppertov epigrafik John Denison, vsi datumi ustrezajo času od 731 do 830 n. št., torej poznemu klasičnemu obdobju. Mogočni Calakmul, ki leži 24 km daleč v južni smeri, je zaradi porazov, ki mu jih je zadal večni tekmeč Tikal konec sedmega in v prvi polovici osmega stoletja, izgubil nekdanjo prevlado nad obsežnim ozemljem. Je bil razcvet Oxpemula povezan prav s padcem Calakmula in z razbitjem njegove mreže vazalov? Obrambne značilnosti Oxpemula, njegov omejen obseg in čas, v katerem je doživel svoj kratkotrajni vzpon, se vsekar skladajo z nemirno pozno klasično dobo, ko so večje države izgubljale moč in ozemlja, nastajalo pa je vse več manjših, med katerimi so bile vojne vse pogostejše in vse bolj uničujoče.

Sredi popoldneva, ko sem svoje delo skoraj že opravil, se je vrnil tudi Ciriaco. Južni kompleks je našel; povedal je, da ni posebno velik in da ima poleg manjših ruševin eno veliko piramido.

»Si videl kakšno stelo?« sem ga vprašal.

»Dve stojita pred največjo stavbo, vsaka s svojim oltarjem. Steli sta dobro ohranjeni, s figuro spredaj in napisi na vseh drugih straneh.«

Torej sta tudi v Južnem Oxpemulu še vedno obe steli in oba oltarja, o katerih poroča Ruppert. In nobenega roparskega izkopa, je še podaril Ciriaco. Ker pa je imel čas, je šel še na sosednji hrib, ki ga je bil opazil, in tudi tam videl več manjših ruševin.

Zaenkrat sva videla, kar sva hotela. Da je Oxpemul pomemben, smo vedeli, zdaj pa je bilo jasno tudi to, da je skoraj nepoškodovan – če izvzamemo razdiralno delo narave – in da ima še vedno skoraj vse kamnite spomenike, na katerih so gotovo pomembni zgodovinski podatki.

Stela 9 v Oxpemulu, katere gornji del so poškodovali plenilci, prikazuje na prednji strani vladarja, ki stoji na kači, v desni roki drži sekiro, obraz pa mu pokriva maska z obličjem Chaca, boga dežja. Na stranskih površinah je besedilo z datumom, ki ustreza 5. maju 751.

Oltar 15 v Oxpemulu prikazuje sedeče božanstvo z dvignjenimi rokami.

Vladar, upodobljen na Steli 12 v Oxpemulu, nosi velike uhane, razkošno pokrivalo in nenavaden nosni okras.

Karl Ruppert je objavil fotografije in risbe samo nekaterih stel in oltarjev, epigrafik Denison pa je sicer opisal vse, toda njegove transkripcije napisov so omejene na koledarske podatke, saj so bili v tistem času razvozlani samo številski in koledarski glifi, pa še ti ne docela. Ker so kamniti spomeniki s podobami in besedili privlačen plen roparjev, ki lahko pridejo kadarkoli, je bilo nujno, da jih čimprej natančno dokumentiramo.

S Ciriacom sva se vrnila v tabor, kjer naju je čakal Andrés. Naslednje jutro smo pospravili vse in se odpravili v tabor ob cesti, v katerem je dežural Gonzalo. Odpeljal sem jih domov v Constitución in se s Ciriacom dogovoril, da ga obvestim, ko bo vse nared za nadaljevanje del. V Xpujilu in Chetumalu sem imel namreč poleg standardnih opravkov – pralnica, avtomehanik, banka, nakup bencina in živeža – še kup drugih.

O odkritju je bilo treba seznaniti več posameznikov in ustanov. Na INAH, *National Geographic Society* in ZRC SAZU sem naslovil prošnje za dodatno financiranje, potrebno za primerno dokumentacijo oxpemulskih stel in oltarjev. Naš epigrafik Nikolai Grube mi je iz Bonna sporočil, da trenutno ne more priti, ker da ima pedagoške obveznosti, zato sem zaprosil za posredovanje Williama Follana, Raymundovega šefa in vodjo arheološkega oddelka na Avtonomni univerzi v Campecheju; obljubil mi je, da bo našel nekoga in da bo skušal dobiti tudi podporo za odprtje kolo voza proti Oxpemulu, kjer naj bi postavili čuvaje. Ker je tudi mene najprej zaskrbelo, da se od naših delavcev glas o odkritju utegne razširiti tudi do kakšnih plenilcev, sem se oglasil pri komandantu vojaške enote v Xpujilu. Še vedno je bil to stari znanec, podpolkovnik García Melgar. Razložil sem mu situacijo in ga vprašal, če lahko v okviru svojih možnosti ojača patroljiranje vzdolž ceste proti Calakmulu. Zagotovil mi je, da bo to vsekakor storil in da bo o zadevi obvestil tudi svojega generala, komandanta 33. vojaške cone v Campecheju. Kot bomo videli kasneje, je obljubo izpolnil s presenetljivo učinkovitostjo.

Razno

Vsa ta organizacija del je terjala dobra dva tedna. Nekaj sem opravil v Xpujilu in Chetumalu, največ časa pa sem prebil na terenu, daleč od civilizacije, s katero sem sicer lahko komuniciral preko satelitskega telefona, vendar so bile težave s signalom pogosto nepremostljive. Ne da bi naleteli na kaj presunljivo zanimivega, smo se te dni spopadali s težavami vseh vrst, ki jih nemara najbolje ilustrira povzetek terenskega dnevnika:

28. april

Vaquero mi je sporočil v Xpujil, da so našli El Tintal, da je najdišče edinstveno – ima stelo in celo izpostavljene arhitektonske elemente – in da ga moramo kasneje natančno pregledati in kartirati. Ciriaco je prišel v Xpujil in mi sporočil, da ima neke nujne opravke in trenutno ne more z menoj. Odpeljal sem se sam. Na poti proti Villahermosi mi je nasproti pripeljal znani črni džip; Vaquero je peljal delavca Teodora, ki si je z mačeto tako močno porezal roko, da je bilo potrebno šivanje. Ostale sem našel v Villahermosi, kamor so se že vrnili iz Tintala. Don Guadalupe je nataknen, ker že dva dni nimajo moke za tortilje; zdaj sem jo pripeljal in se je pomiril.

29. april

Guadalupe je omenil, da pozna blizu Yaxnohcaha še eno piramido. Odšli smo tja in jo našli samo nekaj sto metrov južno od kompleksa, ki sta ga Atasta in Vaquero že pregledala. Visoka je skoraj 30 m, tudi ta ima triadno skupino in spada k istemu naselju.

30. april

Odprli smo kolovoz iz Villahermose proti jugu. V vetrobran sive kamionete, ki jo je vozil Atasta, je udarila veja, po vsej levi strani je razpokal in se upognil navznoter; z izolirnim trakom smo ga za silo utrdili. Prišli smo do aguade Dos Caobas, ki leži 1 km severno od meje z Gvatemalo; v bližini naj bi bile ruševine, ki jih omenjajo Ruppert in arhivske listine mejne komisije [na te ruševine so naleteli pri meritvah meje v tridesetih letih 20. stoletja]. Ugotovili smo, da je v aguadi dovolj vode, zato se bomo jutri preselili v Dos Caobas. Vaqueru sem sporočil koordinate in mu naročil, naj najde delavca, ki bo nadomestil poškodovanega Teodora.

Guadalupe in Bacho
v taboru Dos Caobas.

Svetoval sem mu Baltazarja Gutiérreza, ki je vsem bolj znan kot Bacho; najbolj zanesljivo ga bo našel v kantini Rosita v Xpujilu.

1. maj

Preselili smo tabor v Dos Caobas in pregledali okolico, našli pa sa-

*mo nekaj manjših grobelj z roparskimi izkopi in keramiko. Zvečer sta se pripeljala Vaquero in Bacho s svežimi zalogami hrane. [Bacho je delal z nami že leta 2002. Spoznal sem ga v Xpujilu, kjer so mi omenili, da je čiklero in da dobro pozna ruševine v biosferi. Kadarkoli sem ga srečal, je bil tako neznosno pijan, da se nisva mogla ničesar dogovoriti. Ker pa mi je njegov prijatelj rekel, da je v vasi vedno tak, da pa v gozdu pride k sebi, smo ga nekega dne kar naložili na kamioneto in odpeljali v Villahermoso, ker naj bi tam blizu poznal velik *reinado*. Res je prišel k sebi, našel ruševine in izkazalo se je, da je odličen delavec, kot človek pa prava dobričina. Tudi tokrat ga je Vaquero pobral kar v kantini, brez obotavljanja se je odzval povabilu, na dolgi poti pa se je tudi že streznil.]*

2. maj

Nadaljujemo preglede, nič posebnega. Na območju koordinat, kjer naj bi bile glede na arhivske dokumente ruševine Ruina Alta, so samo manjše groblje. Popoldne nas preseneti naliv, vrnemo se v tabor. Vse je premočeno, ker mrež nismo zaščitili s polivinilom. Še dobro, da mi je komandant posodil šotor. Ne moremo zakuriti ognja. Končno najdemo kup posušene trave; nedavno so jo pri čiščenju tabora nagrmdili delavci, ki vsako leto čistijo državno mejo. Pod gornjo, povsem mokro plastjo najdemo dovolj suhe trave, da zakurimo ogenj; razcepimo mokra polena, iz suhega notranjega lesa naredimo treske in jih položimo na ogenj. Močno se je ohladilo, mi pa smo edino steklenico viskija izpraznili že včeraj zvečer.

3. maj

Vaquero je ostal v taboru, zagnal generator, napolnil baterije in posušil opremo. Ostali smo nadaljevali iskanje v okolici. Ruppert omenja Maabal in daje približne koordinate, a tam ni ničesar.

4. maj

Podrli smo tabor in se odpeljali proti vzhodu po kolovozu, ki so ga pred kratkim očistili delavci na meji. Na prvem križišču smo zavili na levo proti severu, mimo odcepa proti aguadi Jeruzalem. Kolovoz je dober,

občasno ga uporablja vojska. Na prehodu čez potok Blengio obstanemo v blatu. Štirikolesni pogon na sivi kamioneti ne dela; to že vemo, ampak zdaj se je pokvaril tudi na beli. Še dobro, da je don Martín pred nekaj dnevi popravil winch*. Izvlečemo se iz blata in se utaborimo na kolovozu na mestu blizu hriba s koničastim vrhom, ki sem ga leta 2002 videl s piramide v Balakbalu. Ponoči spet dežuje, ampak mreže so pod polivinilnimi folijami.

5. maj

Prebili smo se do hriba in ga pregledali. Kar je bilo iz Balakbala videti kot večja piramida, je samo precej zašiljen vrh hriba iz sadre. Zgoraj samo skupina manjših grobelj. Popoldne nadaljevali pot. Siva kamioneta se je že vso pot pregrevala in malo pred Altamiro zakuhala in obtičala v blatu; snel se je jermen za ventilator hladilnika. Nataknili smo rezervni jermen, a je preohlapen. Vlečenje ne pride v poštev, ker je tudi bela kamioneta v blatu, pa še brez 4WD**. Prenesemo najvažnejšo opremo iz sive v belo in v džip in do večera pridemo v Xpujil, usrani od nog do las.

6. maj

Poiskal sem komandanta v vojašnici in ga prosil za pomoč. Ta me vedno preseneti: da je mehanik na dopustu, mi je rekel, a je takoj dodal, da se vrne že naslednji dan in da ga lahko z nekaj vojaki pošlje, da popravijo in izvlečejo sivo kamioneto. »Bo to v redu?« je še vprašal. Ostal sem brez besed: kako ne bi bilo v redu?! Sploh nisem vedel, kako naj se mu zahvalim: vojska nas bo izvlekla iz dreka! Belo kamioneto sem odpeljal k mehaniku Martínu v Zoh Laguno, da popravi štirikolesni pogon. Vaquero je odpeljal džipa k vulkanizerju in pomagal Atasti pri urejanju opreme in nakupih. Na internetu skušam videti, kaj je z denarjem, ki naj bi ga namenil INAH za Oxpemul. Nacionalni koordinator za arheologijo mi sporoča, naj se povežem z direktorjem regionalnega centra v Campecheju, tega pa ni.

7. maj

Vaquero odšel z vojaki na hummerju po sivo kamioneto. Klical sem National Geographic in INAH Campeche glede denarja za Oxpemul, odgovornih nisem našel. Folan v Campecheju pravi, da bo univerza dala nekaj denarja. Z Atasto sva odšla v Chetumal po nakupih; naročil sem rezervni del, ki ga potrebuje don Martín za popravilo štirikolesnega pogona. Vaquero se je vrnil s sivo kamioneto in z vojaki, ki so jo privlekli s

*Vitel za vleko, pritrjen na prednji del vozila.

**Four-wheel drive, 'štirikolesni pogon'.

hammerjem; najnujnejše je popravil vojaški mehanik, po blatnem kolo-vozu pa so jo kljub temu morali šlepati.

Pa naj bo tega telegrafskega naštevanja dovolj. V Xpujilu smo morali ostati še nekaj dni, tako zaradi popravila bele kamionete kot zaradi urejanja finančnih zadev in priprav za dokumentacijo kamnitih spomenikov v Oxpemulu. Willy Folan je sporočil, da je našel človeka, ki je pripravljen priti in jih narisati, dodaten denar pa so končno prispevali vsi zaprošeni: INAH, *National Geographic Society*, *Universidad Autónoma de Campeche* in ZRC SAZU.

Raymundo je z vozilom univerze prišel v Xpujil 12. maja zvečer. Z njim je bil Hubert Robichaux, ameriški arheolog, ki je delal že marsikje, med drugim z Richardom Adamsom na velikem najdišču Río Azul v Gvatemali. Čeprav je bil že precej v letih, ga je ponovno odkritje Oxpemula tako navdušilo, da se je na Folanovo vabilo takoj odzval. Naslednji dan smo pobrali Ciriaca in ostale delavce ter odšli do 27. kilometra ceste proti Calakmulu. V taboru ob aguadi sta ostala Raymundo in en delavec, ostali smo z vso opremo odšli v tabor pri najdišču Dos Aguadas, prenočili in naslednje jutro prispeli v Oxpemul.

Dokumentacija oxpemulskih spomenikov je terjala zahtevno organizacijo. En satelitski telefon je imel Raymundo, ki je v taboru ob cesti vodil celotno logistiko, drugega pa mi v Oxpemulu. Od delavcev sta z nami ostala Ciriaco in Moisés, ostalih osem pa je bilo naslednje dni zadolženih za oskrbo. Vsak dan so nam morali prinesiti poleg hrane še vsaj dve 20-litrski plastenki z vodo. Ozka in vijugasta pot, izsekana od ceste do Oxpemula, je bila dolga čez 10 km in polna posekanih štrcljev,

ob katerih so se spotikali, ter nizko ležečih vej in debel, ki se jim je bilo treba izogibati ali se pripogibati pod njimi. Tudi za najbolj žilavega domačina je bilo preveč, da bi moral vsak dan s tovorom prehoditi to razdaljo, zato je bilo treba delo razdeliti: ena skupina je bila pri Raymundu in je prinašala hrano in vodo do kolegov, utaborjenih blizu najdišča Dos Aguadas, ti pa so jo zatem prinašali v Oxpemul. Vsak dan smo Raymundu pošiljali sporočila glede potreb, Raymundo pa je priskrbel vse potrebno, organiziral

Hugh prerisuje hieroglife na Steli 10 v Oxpemulu.

transport, semtertja pripravil celo zrezke, jih nasolil, začinil in prekadil; ko so prišli do nas, jih je bilo treba samo še vreči v ponev.

Organizacija je bila dobra, satelitski telefon je deloval. Raymundo je na cesti lahko dobil satelitski signal, mi pa na najvišji piramidi v Oxpemulu prav tako. Utaborili smo se na največjem trgu, ob vznožju glavne piramide. S seboj smo imeli viseče mreže in šotorsko platno, ki ga je priskrbel Raymundo, ampak že prvo noč smo ob močnem naluvi ugotovili, da zamaka. Poleg tega se je v kotanji na razpeti šotorki nabralo toliko vode, da se je celotna konstrukcija sesula. Popravili smo jo samo za silo, tako da je bila vsaj najpomembnejša oprema na suhem, spali pa nismo nič. Hugh in Vaquero sta bila v lastnih šotorih, a tudi Vaquero je zamakal. Ko se je zjutraj dež polegel, je Vaquero prilezel iz šotora in vprašal Ciriaca:

»Katera žival je to?« Pokazal je na dobre tri centimetre dolgo žuželko v šotoru.

»Uuu, Vaquero, te pa ne smeš ubiti.«

»Zakaj?«

»Ta je zdaj tvoja krvna sestra,« se je namuznil Ciriaco.

»Kako?«

Ciriaco jo je vzel iz šotora in pohodil; razlilo se je toliko krvi, da je Vaquero odskočil in izstrelil rafal ne najbolj spodobnih besed.

»To je vrsta stenice,« je pojasnil Ciriaco, »ki sesa kri; ko te piči, ne čutiš ničesar, pa tudi kasneje ne, prenaša pa Chagasovo bolezen. Če je stenica* okužena, se lahko bolezen pojavi šele čez leta; napade srce, črevesje, včasih je smrtna. Ampak ne skrbi, tega je več v Gvatemali. Tu še nisem slišal, da bi kdo zbolel.«

Zaenkrat je Vaquero še vedno živ in zdrav. Upajmo, da je imel Ciriaco prav.

V naslednjih dneh je Hugh čez dan risal spomenike, ostali smo pomagali, kjer je bilo potrebno, ponoči pa smo jih fotografirali z bliskavico;

Atasta in Vaquero si ogledujeta fragment Stele 3 v Oxpemulu, na kateri je omenjen obisk treh gospodov iz Tikala.

* *Triatoma* sp.

reliefno izdelane podobe in hieroglifske napise smo osvetljevali s strani, kajti kontrastni obrisi, dobljeni s takšnim fotografiranjem, lahko razkrijejo mnoge podrobnosti, ki jih podnevi ni mogoče opaziti. Poleg komarjev, ki jih je bilo tisto leto povsod nenavadno veliko, so te nočne napore popestrile ogromne vešče, ki so besno obletavale vse vire svetlobe in se pri tem neusmiljeno zaletavale tudi v naše obraze s svetilkami na čelih. Res tečne živali.

To delo je bilo nekako zasilno, vendar nujno, ker takrat nismo vedeli, kdaj bo lahko prišel naš epigrafik Nikolai Grube. K sreči je obiskal Oxpemul že avgusta 2004 in vse spomenike izčrpno dokumentiral. Hieroglifski napisi so potrdili domnevo o vlogi Oxpemula v nemirnem poznoklasičnem času. Besedila navajajo imena posameznih vladarjev, pomembne dogodke in datume, razkrivajo pa tudi, da je Oxpemul v regionalni politični hierarhiji prevzel mesto Calakmula, katerega moč je prav v tistem času močno opešala: poleg tega, da je uporabljal toponim Calakmula (*Uxtetun*), je imel tudi neposredne zveze s Tikalom, ki je po zmagah nad Calakmulom ostal edina velesila v majevskih nižavjih. Zanimivo je tudi, da so vladarji na več stelah zelo očitno predstavljeni kot božanstva: groteskne maske in drugi simboli, vključeni v njihovo razkošno opravo, pa tudi njihova imena razodevajo, da so poosebljali predvsem boga sonca in boga dežja.

Drevo na hiši

Po treh dneh sem ekipo, ki je nadaljevala dela v Oxpemulu, zapustil. Najprej sem moral v Chetumal, da pobere našega geodeta Tomaža Podobnikarja, sodelavca na ZRC SAZU. Siva kamioneta je znova potrebovala avtomehanika, s Tomažem pa sva morala tudi po nakupih. Raymundo sem na satelitski telefon poslal sporočilo, da prideva 21. maja dopoldne in da naj nas takrat v njegovem taboru ob cesti čakajo Atasta, Ciriaco in še trije delavci, ker bomo začeli kartiranje Yaxnohcaha, delo v Oxpemulu pa naj dokončajo Vaquero, Hugh in ostali.

Na dogovorjeni dan smo odrinili proti Villahermosi, malo pred ciljem pa je siva kamioneta začela pokašljevati in končno obstala. Pustili smo jo, se zapeljali do Villahermose z belo in šele naslednjega dne nekako spravili tja tudi sivo, ampak jasno je bilo, da brez popravila ne bo šlo. Začeli smo z meritvami v Yaxnohcahu, medtem pa so tudi v Oxpemulu zaključili delo; Raymundo je Huberta odpeljal v Campeche, Vaqueru pa sem sporočil, naj pripelje mehanika Martina. Ta je kamioneto res popravil, Vaquero ga je spet odpeljal, vrnil pa se je šele čez tri dni, ker je imel tudi s svojim džipom težave.

Medtem smo preselili tabor v Yaxnohcah, da bi si prihranili vsakodnevno pot iz Villahermose. Kartiranje je vodil Atasta; risal je skico in izbiral točke, na katere so sodelavci postavljali prizme, Tomaž pa je upravljal totalno postajo. Medtem sva s Ciriacom zopet iskala Pared de los Reyes; okoli aguade, do katere smo prišli že na začetku te sezone, sva pregledala vse zaplate terena, ki jih še nismo prehodili; iskala sva tudi drugo aguado, za katero sva domnevala, da je nekje v bližini. Ampak vse je bilo zaman. Poraz je bil grenak, toda nadaljevati iskanje, ki je bilo vse bolj podobno tipanju v popolni temi, bi bilo nesmiselno. Morala sva odnehati.

Dela v Yaxnohcahu so trajala že deset dni. Vode je bilo v aguadi pri Villahermosi dovolj, zmanjkovati pa je začelo hrane. Z Vaquerom sva se zato odpeljala v Xpujil; nakupi so terjali svoj čas, tako da sva odrinila nazaj šele zvečer. V Villahermoso sva prispela šele okoli tretje ure zjutraj in ugotovila, da je kraj medtem, ko sva bila v Xpujilu, dobil nove obiskovalce: na jasi z visoko travo, preko katere je vodila pot proti aguadi in naprej proti Yaxnohcahu, so bili postavljeni šotori. Vaquero je utišal glasbo, ki se je tako kot običajno tudi tokrat razlegala iz džipa, in

Tabor v Yaxnohcahu.

medtem ko sva izstopala, se je tudi iz šotorov, osvetljenih z žarometi, izkobacalo nekaj mladeničev in mladenk.

»Dober večer,« sva pozdravila. »Pravzaprav – dobro jutro.«

Odzdravili so, povedali, da so prišli opraviti botanične raziskave v okolici, in naju povprašali, kaj je naju prineslo sem.

»Arheološko rekognosciranje tega območja opravljamo. Ura res ni najbolj primerna, ampak ali vas lahko prosiva, če malenkost premaknete šotore, da lahko greva naprej?«

»Kako, vidva gresta še naprej? Kam naprej?«

»Tu po kolovozu, še okoli 6 km proti zahodu.«

Očitno še niso bili opazili, da od aguade vodi pot naprej skozi gozd. Začudeni so odmaknili šotore, midva pa sva se zahvalila in se odpeljala naprej. Vaquero se je neizmerno zabaval:

»Si videl njihove obraze? Samo predstavljam si, da si študent biologije in te pošljejo na terenske raziskave v Villahermoso. Navdušen prideš sem, postaviš šotor in si domišljaš, da si na koncu sveta. Potem pa te ob treh zjutraj zbudi muzika, navita do konca, zaslepijo te žarometi in prigunca se džip z dvema tipoma, ki ti rečeta: 'Bi se lahko malo umaknili? Midva greva še naprej.'«

Vaquerova domišljija je vzbudila tudi mojo.

»Ja, že razmišljaš, kako boš prijateljem pripovedoval o tej divjini bogu za hrptom, kako si hodil po terenu, 'kamor človeška noga še ni stopila', pri tem zaspiš, potem ti pa lepe sanje prekine nekdo, ki ti pove, da mu je tvoj šotor napoti, ker si ga postavil ravno na kolovoz. Najbrž sva jim res pokvarila veselje.«

Meritve v Yaxnohcahu so bile kmalu zaključene, zdaj je bilo treba samo še pregledati najdišče blizu nekdanjega tabora El Tintal, kamor je bil čiklero Guadalupe pripeljal Vaquera, Atasto in ostale že pred tedni. Takrat so odprli kolovoz, najdišča pa niso podrobno dokumentirali.

Pot od Yaxnohcaha do tja je kak kilometer vodila po kolovozu proti severozahodu, zatem pa okoli 10 km po tistem, ki se je odcepil proti jugozahodu in vodil mimo nekdanjega tabora ob aguadi La Fama. Čeprav je bilo v aguadi nekaj vode, smo naš tabor pustili v Yaxnohcahu.

Aguado La Fama so namreč divji prašiči in tapirji tako razrili, da je bila spremenjena v blatno močvaro; zajeti kolikor toliko bistro vodo bi bilo nemogoče. Poleg tega so se zaradi množice živali, ki so se zgrinjale do aguade – očitno edine daleč naokoli, ki je še zadrževala nekaj vode – močno namnožili klopi. Ti so že itak povsod prisotna nadlega in ni imelo smisla, da si še bolj zagrenimo življenje. Sreča je le, da v teh krajih klopi niso okuženi in ne prenašajo bolezni, kakršni sta borelijoza in klopni meningoencefalitis.

Začuda so don Guadalupe in njegovi pri čiščenju kolovoza proti El Tintalu sekali tako nizko, da je na štrcljih Vaquero že takrat predrl dve gumi, tokrat pa smo še eno. Ni bilo druge rešitve: morali smo do tal posekati vse nevarne lesene konice, kar nam je vzelo dva dni.

Trud se je izplačal. Najdišče je bilo res edinstveno, kot sta bila pripovedovala Vaquero in Atasta. Glavna stavba z izpostavljenimi zidovi in dokaj dobro ohranjenimi notranjimi prostori je bila ovita v množico korenin drevesa *álamo*, ki je raslo na njej. Najprimernejše ime za najdišče je bilo na dlani: *Cheyokolnah* ali 'Drevo na hiši'.

Prednja fasada stavbe, ki je gledala čez trg proti zahodu, je bila porušena, tako da je bilo videti notranjost obokanih prostorov. Ti so bili postavljeni v dveh nadstropjih, kar je redkost na majevskih najdiščih: prostori so marsikje v več nivojih, toda običajno so gornji zamaknjeni v notranjost stavbe in zgrajeni nad zapolnjenim jedrom, ne pa drug nad drugim kot v tem primeru. Prav tako edinstvene so bile pravokotne niše, s katerimi je bila opremljena notranja stena gornjega osrednjega prostora, na kateri je bil še vedno ohranjen bel omet. Na pobočju bližnje, manjše ruševine sta ležala dva fragmenta stele z ohranjenim delom hieroglifskega napisa, ki govori – kot je kasneje ugotovil naš epigrafik Nikolai – o pokopu nekega vladarja, najverjetneje leta 420 n. št. Verjetno so stelo tja zvelkli roparji, ki so izkopal rov v stavbo in naleteli na sobo z zanimivim obokom v obliki triperesne deteljice, kakršni so bili dotlej znani le na znamenitem najdišču Palenque v mehiški državi Chiapas. Na ometanem oboku so bili vidni ostanki rdeče barve.

Cheyokolnah je precej veliko najdišče, saj je okoli trga pred glavno stavbo še vrsta drugih, razporejenih okoli večjih in manjših dvorišč. Ker je delo v zadnjih dneh vse

Atasta preverja načrt Yaxnohcaha, ki ga Tomaž s podatki vsakodnevnih meritev sproti izdeluje na računalniku.

pogosteje prekinjal dež, smo se odločili, da se natančnemu geodetskemu posnetku, ki bi nam vzel precej časa, odrečemo; deževna doba je bila pred vrati, in če se deževje okrepi, lahko razmočeni kolovozi resno ogrozijo našo vrnitev. O vozilih, ki so ostala v blatu in jih je bilo mogoče izvleči šele v naslednji sušni dobi, smo že večkrat slišali.

Naredili smo samo skico najdišča, ga fotografsko dokumentirali in zrisali arhitektonske detajle glavne stavbe. Medtem smo še vedno taborili v Yaxnohcahu, deževje pa res ni ponehalo. Komarjev je bilo že vse dni toliko, da so grenili celo večerje ob tabornem ognju. Nanj smo nalagali termitnjake, ki zaradi mešanice lesa in zemlje, ki jo zlepijo termiti, dajejo veliko dima. Komarjev je tako bilo res manj, zato pa so se nam oči tako solzile, da nam niti do pogovora ni bilo. Najraje smo se čimprej zavlekli v šotore in viseče mreže, obdane z zaščitnimi mrežami proti komarjem in prekrite s polivinilastimi folijami, ki so ščitile pred dežjem.

Zadnjo noč je bil naliv tako močan in dolgotrajen, da mi je skrb vzela spanec. Začutil sem težo odgovornosti za vse ljudi, ki sem jih pravzaprav jaz pripeljal sem, nisem pa poskrbel za pravočasen umik. Največjo nevarnost je predstavljal več kilometrov široki Bajo El Laberinto, ki ga je bilo treba prečkati takoj severno od Villahermose. Če se tam ugrez-

Vaquero in Atasterita glavno stavbo v Cheyokolnahu.

nemo v blato, si tudi z vitlom ne bomo mogli dosti pomagati, ker nikjer ni velikih dreves, na katera bi lahko zatakneli kabel. Da bi poklical komandanta v Xpujil? Malo verjetno; zaradi gostih oblakov, ki so prekrivali vse nebo, je bil satelitski telefon mrtev. Džungla pa se je prebujala v novo življenje, ki ga je prinašala voda: rastlinje je začelo bujno poganjati, množil se je mrčes, iz zemlje bodo prilezle kače ...

Nekaj čez polnoč so nebo razparali bliski, grmenje je bilo vse bolj oglušujoče in zapihal je silovit veter. Mogočno, a že precej suho drevo v bližini tabora je začelo grozeče hreščati. Panično smo se skobalili iz visečih mrež in se umaknili na varno razdaljo. Drevo se je nagibalo, pokalo in ječalo, dokler se ni prelomilo in z velikim truščem padlo na tla le nekaj metrov od tabora.

Zjutraj – bil je že 13. junij – smo pospravili tabor, naložili vse stvari na vozila in se podali na pot. Dež je ponehal, kolovoz pa je bil že dodobra razmočen. Zapeljali smo čez Villahermoso in se,

preden se je dvignjen teren spustil v Bajo El Laberinto, ustavili. Izmenjali smo si še zadnje nasvete, vklopili štirikolesni pogon in si zaželeli srečo: tu se je začel najtežji del.

Z dovolj zaleta sem pognal belo kamioneto v blatno morje. Neusmiljeno sem pritiskal na plin, da bi ohranil zadostno hitrost, a so kolesa pogosto tako močno spodrsavala, da je bilo treba pritisk na pedal za plin primerno uravnavati in nenehno preklapljati prestave. Motor je rohnel, kamioneta je poplesavala sem ter tja, blatne kepe

so frčale izpod koles na vse strani. V vzratnem ogledalu se je občasno pojavil Vaquerov džip, ki je za mano bil podobno bitko. K sreči kamnov v teh mokriščih ni. No ja, skoraj ni. Na več odsekih ostajajo sledovi muk tistih, ki so jim nekoč, bogve kdaj, vozila obtičala v blatu: vrste velikih kamnov, ki so jih morali prinesiti z najbližjega dvignjenega terena in z njimi vsaj nekoliko utrditi ugrezajočo se podlago. Z divjim sukanjem volana sem se jim skušal izogniti in obenem ohraniti pravo smer. Tu in tam je kamioneta ob kakšnem kamnu odskočila, vendar je blato bolj ali manj ublažilo udarce. Sploh pa na to nismo mogli preveč paziti; udarci gor ali dol, prenizka hitrost bi lahko bila usodna; ustaviti se nikakor nismo smeli.

Po dolgih minutah znojenja so kolesa končno zagrabila trden teren. Ustavili smo se na prvem blagem klancu, izstopili in se od veselja kar objemali. Če smo premagali Bajo El Laberinto, naprej ne bi smelo biti večjih težav. Pregledali smo vozila. Barvo bele kamionete bi težko uganili, tudi Vaquerov džip ni bil več videti črn, ogromne kepe blata pa je tovoril tudi na platneni strehi. Gume so bile vse do visokih blatnikov obložene z debelimi plastmi sprijetega blata, ki smo ga odstranili, sicer pa kakšne druge škode ni bilo videti.

V primerjavi s tem, kar je bilo za nami, je bil preostali del poti veliko lažji. Na nekem odseku je moja kamioneta tako zrila in poglobila teren, da je Vaquero za mano nasedel in obtičal. Ampak jaz sem bil že na trdnem, onstran blatne luknje: obrnil sem kamioneto, izvlekel kabel iz vitla in džipa smo brez večjih težav izvlekli. V Buenfil, na cesto Calakmul-Conhuás, smo prispeli šele v mraku, a to ni bilo pomembno. Zmagali smo!

»Ne gre več naprej,«
pravi Atasta.

Že po nekaj kilometrih nas je čakalo še zadnje presenečenje. Na cesti, ki je ob teh urah sicer opustela, saj tudi redkih obiskovalcev Calakmula zvečer ni več, so se pred nami zasvetili žarometi in pot nam je zaprl vojaški hummer. Iz njega so poskakali vojaki, repetirali avtomatske puške in nas obstopili. Eden od delavcev, ki je sedel z mano v kabini, me je zaskrbljeno pogledal:

»Kaj pa je zdaj to?«

»Ne skrbi, z vojsko še nikoli ni bilo težav.«

Pristopil je poročnik, salutiral in me vprašal, od kod prihajamo in kam smo namenjeni. Razložil sem mu in mu pomolil uradni dopis, ki smo ga vedno imeli pri roki: na papirju z glavo Nacionalnega inštituta za antropologijo in zgodovino je bila kratka predstavitev našega dela z naslovom: *A las autoridades civiles, judiciales y militares del estado de Campeche*. Oficir je prižgal svojo svetilko, jo usmeril v dokument in ga pazljivo prebral. Potem mi ga je vrnil in rekel:

»Torej ste vi tisti, ki ste odkrili neko arheološko najdišče v bližini?«

»Res je.«

»Poslali so nas, da zaradi morebitnih plenilcev patroljiramo po cestah tu okoli.«

Poročnik mi ni bil znan. Očitno ni prihajal iz Xpujila.

»Od kod pa prihajate, če smem vprašati?«

»Iz Escárcege, po ukazu generala.«

Seveda, podpolkovnik Alfonso Cristóbal García Melgar, komandant pehotne enote v Xpujilu, je izpolnil obljubo: o odkritju Oxpemula je obvestil svojega generala Héctorja Sáncheza Gutiérreza, komandanta 33. vojaške cone v Campecheju.

Na poročnikov ukaz so vojaki spet skočili na hummer in nam sprostili pot. Podobno srečanje smo imeli tudi malo kasneje, ob prihodu v Conhuás. Vojaki, ki so tam ustavljali vozila, so bili iz Xpujila, neposredno pod poveljstvom podpolkovnika Garcíe Melgarja.

Po uspešni vrnitvi iz džungle smo bili nagrajani še z enim prijetnim občutkom: tako podpolkovnik kot general sta naša prizadevanja in skrbi vzela zelo resno.

Dolga pot

Jeseni leta 2004 sem izvedel, da je podpolkovnik García Melgar poleti utrpel hude poškodbe ob nesreči z džipom in da so ga zato iz Xpujila poslali v México. Tam sva se pred začetkom sezone 2005 srečala. Kot je povedal, so njihovo enoto obvestili, da se je na travnati pisti, ki so jo nekoč uporabljali čikleri ob jezeru Chumpich, na jugozahodnem obrobju Calakmulske biosfere, razbilo manjše letalo tihotapcev z drogo, ki so skušali tam pristati. Posadka je očitno preživela in pobegnila, avioneto pa je morala vojska po kosih odpeljati. Na enem od kasnejših obhodov, ki jih je moral opraviti podpolkovnik na tistem območju, je vozil po skalnatih vzpetinah po meji med Gvatemalo in Mehiko, njegovemu džipu so odpovedale zavore in vozilo se je prevrnilo. Takrat si je hudo poškodoval prsni koš, a je zdaj že dobro okreval in bil optimist kot vedno. O novem komandantu v Xpujilu ni vedel kaj dosti, svetoval pa mi je, da se oglasim pri generalu v Campecheju.

Na podlagi izkušenj smo vsako novo sezono začeli bolje opremljeni, čeprav smo bili omejeni z razpoložljivimi financami. Leta 2005 smo uvedli kar nekaj novosti.

V prejšnji sezoni sta nas Ciriaco in Guadalupe že peljala do najdišč, ki sta jih poznala, drugih poznavalcev pa nismo našli. Postalo je jasno, da so ljudje, ki so kdaj delali v biosferi in bi utegnili poznati ruševine, večinoma že pokojni ali pa tako stari, da nas ne morejo spremljati. Na njihov spomin se nismo mogli zanašati, pa tudi indikacije niso bile v posebno pomoč. Pogovori so se odvijali približno takole:

»Tam od Villahermose dol greš po kolovozu in prideš do razpotja.«

Iz Villahermose vodi več kolovozov. »Po katerem?«

»Po tistem, ki gre proti aguadi Jeruzalem.«

Danes noben kolovoz iz Villahermose ne gre proti aguadi Jeruzalem. Eden vodi proti taboru Dos Caobas, mogoče je kje križišče. Bomo poskušali najti.

»In potem prideš do tabora, kako se že imenuje ...?«

Tudi če bi vedel ime, nam nič ne pomaga. Tam že davno ni nobenega tabora več.

»Ne spomnim se, ampak tam je aguada. Greš okoli in na tej strani [kaže z levo roko] je velik *zapote* ...«

Kam okoli? Na kateri strani? Drevo *zapote* poznam, ampak povsod jih je veliko. Sploh pa – ali še stoji? In kje točno?

»Tam greš naprej po gošči, pustiš *bajo* na tej strani [spet kaže z roko] in prideš na višji teren. Prečkaš kolovoz, ki gre v El Tigrito [le kje je spet to?] in tam na tej strani [spet roka], tam je zid, visok, ne moreš zgrešiti.«

Pa še kako lahko. S takimi navodili nismo še nikoli ničesar našli. Še ljudje sami, ki so pred leti hodili po teh krajih, se ne znajdejo več; nekoč so bile reference poti, tabori, tudi kakšno drevo, ki je izstopalo na sicer očiščenem prostoru, danes pa je vse drugače, zaraščeno, povsod bolj ali manj enaka džungla. Še naš vrli vodnik Guadalupe, dober čiklero, izkušen gozdovnik, se je izgubil. Ko so z Vaquerom in Atasto iskali tabor El Tintal, so na nekem križišču starih kolovozov južno od La Fame ubrali napačnega; odpirali so ga tri dni, prišli do neke aguade in šele tam je Guadalupe spoznal napako; ni bila aguada El Tintal, temveč Puerto México. Morali so se vrniti do razpotja; trije dnevi sekanja so bili zaman.

Če nismo mogli več upati, da bi našli poznavalce, je bilo treba uporabiti druge metode. Kolega Krištof Oštir, sodelavec na našem Inštitutu za antropološke in prostorske študije ZRC SAZU, je specialist za tehnike daljinskega zaznavanja, ki so se v arheologiji obnesle že marsikje. S sodelavcem Žigo Kokaljcem sta pregledala satelitske posnetke Landsat, Radarsat in Spot. Na njih smo lahko razbrali lastnosti vegetacije, ki so nam pomagale pri načrtovanju obhodov, ampak sumljivih točk ali območij, ki bi namigovala na prisotnost ruševin pod tropsko vegetacijo, nismo odkrili. Tako kot v prejšnji sezoni smo imeli v prenosnem računalniku kartografske podatke mehiške *Comisión Nacional para el Conocimiento y Uso de la Biodiversidad*, za to sezono pa smo si priskrbeli še letalske fotografije v merilu 1 : 20.000, ki jih je pred nekaj leti dala posneti ista mehiška nacionalna komisija, in jih stereoskopsko pregledali. Zdaj so se odprli novi upi: na fotografijah je bilo mogoče odkriti izbokline, ki so, čeprav preraščene, dajale slutiti, da so pod gozdom večje predšpanske stavbe. Določil sem njihove koordinate in naredil načrt za to sezono. Prvi cilj je bil Uxul, ki ga je leta 1934 odkril Karl Ruppert. Njegove koordinate padejo v *bajo*, toda v bližini je bilo na letalski fotografiji mogoče opaziti vzvišen teren s pomenljivimi izboklinami.

Poleg letalskih fotografij smo premogli še eno pomembno novost, zelo praktično in za vsakdanje potrebe še kako pomembno: imeli smo kuharico. Sam nisem nikoli pomislil, da bi bila kakšna ženska pripravljena iti z nami. Pa me je Ciriaco spomnil, da so v taborih čiklerov vedno imeli kuharice in da bo gotovo kakšno našel. In jo je res, nagovoril je kar svojo ženo Lauro. Po nekaj dneh smo se na redno in sorazmerno raznoliko prehrano tako navadili, da se nam je zdelo nerazumljivo, kako smo mogli prej shajati kar sami. Kot da ne bi bilo dovolj napornega dela že čez dan, je moral nekdo od delavcev zvečer vedno zamesiti še testo

za tortilje in pripraviti, kar se je pač dalo. Ni čudno, da je bilo prehranjevanje bolj nujno zlo kot pa kakršenkoli povod za zadovoljstvo. Zdaj je bilo vse drugače: doña Laura se je posvečala izključno kuhinji in redu v taboru. Moška ekipa je morala le nabrati suhljad, razžagati kako padlo drevo in pripraviti drva.

Razširil se je tudi naš vozni park. Poleg naše bele kamionete in Vaquerovega džipa je zdaj še Ciriaco pripeljal svojo novo pridobitev: ker je drvarjenje ena od njegovih pomembnih dejavnosti, je pred kratkim kupil tritonski tovornjak znamke Ford, letnik 1954, hudo zdelan, a še vedno močan in učinkovit, vsaj Ciriaco je tako zatrjeval. Da mu je manjkal del prednje šipe in vrsta drugih podrobnosti, pač ni bilo pomembno.

Tako opremljen se je naš konvoj iz vasi Constitución podal proti Escárcegi. Od komandanta 33. vojaške cone v Campecheju – še vedno je bil to general Héctor Sánchez Gutiérrez – sem izvedel, da je vojska po neuspelem pristanku tihotapske avionete, o katerem mi je govoril že podpolkovnik García Melgar, onesposobila kolovoz, ki pelje od vasi Constitución proti jugu vse do gvatemalske meje in po katerem smo se nameravali približati Uxulu. Zato smo se odločili, da napravimo velik ovinek in se prebijemo do meje po cestah, ki vodijo proti jugu iz mesta Escárcega. Ko pridemo do meje, naj ne bi bilo težav, saj vzdolž nje vodi kolovoz, po katerem se vozijo delavci, ki vsako leto čistijo mejno izseko. To je t. i. CILA, o kateri sem že slišal: s kratico Mednarodne komisije za meje in vode (*Comisión Internacional de Límites y Aguas*), ki je po dogovoru med Mehiko in Gvatemalo zadolžena za vzdrževanje meje, ljudje običajno označujejo tudi brigado delavcev, ki jo komisija zaposli, da enkrat letno poseka grmovje in po potrebi popravi in prepleska betonske spomenike v obliki obeliskov, postavljene na vsakih nekaj kilometrov vzdolž mejne črte; odsek meje, ki loči Gvatemalo od mehiške države Campeche, teče v ravni črti po vzporedniku 17°49' severne širine.

Bil je ravno veliki petek, 25. marec leta 2005, ko smo se odpravili na pot, najprej po glavni cesti proti zahodu do Escárcege. Edini vzrok za razcvet mesta, ki je na hitro zrastle šele v zadnjih desetletjih, je pomembno cestno križišče: tu se od glavne ceste, ki vodi iz osrednje Mehike

Ciriacov 'novi' ford.

proti mestu Campeche na zahodni obali polotoka Jukatana, odcepi cesta proti Chetumalu. Kakšno zanimivost bi za povprečnega obiskovalca v tem mestu težko našli. Res je, da se turisti v tem kraju praviloma ustavijo, ampak zgolj zato, ker tu napravi postanek vsak avtobus. Za nas pa je bila Escárcega posebnega pomena: turističnih atrakcij res ni, zato pa ne manjka avtomehaničnih delavnic, vulkanizerjev, trgovin z rezervnimi deli in najrazličnejšim orodjem, da o prehrabnih izdelkih ne govorimo. Tokrat smo si v Escárcegi privoščili še zadnje kosilo v civilizaciji, zatem pa krenili naprej proti jugu.

Pa nismo prišli daleč. Za mano, ki sem vozil prvi v naši karavani, se je gugal Ciriacov svetlomodri (kolikor mu je še ostalo barve) ford, zadnji pa je bil Vaquero s svojim džipom. Ne da bi posebej gledal v vzvratno ogledalo, sem vendar nenadoma opazil, da je iz Ciriacovega motorja puhnil oblak dima, ki je bil videti skoraj kot posledica eksplozije, in njegov tovornjak se je ustavil. Seveda sem se tudi jaz. Izkazalo se je, da je pregorela vsa električna napeljava. Očitno je prišlo do kratkega stika. Escárcega je bila še blizu, Ciriaco pa je tam poznal avtoelektričarja.

Vaquero je dobil napotke, se odpeljal v mesto in se že čez pol ure vrnil z mojstrom. Mehika je ena najbolj katoliških dežel na svetu, ampak našemu avtoelektričarju veliki petek očitno ni predstavljal ovire: iz džipa se je skobacal nekoliko debelušen možak v primerno umazanem delovnem kombinezonu in z veliko škatlo orodja v rokah; tudi čez lakte zamaščene roke so razodevale, da tistega dne nikakor nismo bili njegova prva stranka. Ročno se je lotil posla: odkril je vzrok kratkega stika, odstranil vse požgane kable, izvlekel šope novih iz svojega zaboja in jih drugega za drugim priključil, kamor je bilo treba. Valjal se je po kabini in se gnetel v prostoru za motor, vročina je bila neizprosna, toda v slabi uri je delo opravil. Račun? 300 pesov, slabih 30 dolarjev. Dal sem mu 400 pesov, se mu najlepše zahvalil in pripomnil:

»Tole je bilo videti grozno. Res lepa hvala. Nisem si mislil, da bo mogoča tako hitra rešitev. Pa na veliki petek popoldne!«

»Za vse je rešitev, razen za smrt,« mi je odgovoril dobrovoljno in preprosto, kot da vse skupaj ni bilo nič posebnega. *»Todo tiene solución,*

Takšni spomeniki z oznakami so postavljeni vzdolž meje med Mehiko in Gvatemalo.

menos la muerte.« Kako preproste in kako resnične besede! Bile so kot nekakšna popotnica za vse, kar nas še čaka. In res sem se jih velikokrat spomnil; mnoge težave so se zdele nepremostljive, ampak doslej smo se še vedno izvlekli. Optimizem lahko dela čudeže.

Zdaj smo zelo konkretno videli, zakaj moderna in zapleteno sestavljena vozila niso za džunglo: popravila so vse preveč komplicirana. Pod havbo Ciriacovega forda je bilo veliko več praznega prostora kot tistega, ki ga je zasedal motor, in večino okvar je lahko odpravil kar sam. Težav še zdaleč ni bilo konec, ampak usodno obstali nismo nikjer.

Ker je bilo že pozno, smo se vrnili v Escárcego, tam prespali in se naslednji dan ponovno podali na pot. Peljali smo skozi več vasi, najprej proti jugozahodu in potem proti jugovzhodu. Pozno popoldne smo prispeli v El Desengaño, ki leži blizu meje z Gvatemalo. Tu se asfaltirana cesta konča, utaborili pa smo se v bližnji vasi Santa Rosa, le slab kilometer severno od meje. Nismo si predstavljali, kako dolga bo še pot do Uxula.

Naslednje jutro je prišel mimo deček iz Gvatemale. V rokah je nosil petelina, ki ga je želel prodati v vasi. Kmalu se je z njim tudi vrnil; ker ni našel kupca, smo ga odkupili mi. Da meja tu ne predstavlja prepreke, sva z Vaquerom ugotovila, ko sva želela najti pot naprej. Kolovoz naju je pripeljal do kočje, ki je stala takoj čez mejo; pravzaprav je deloma segala v Mehiko. Gospodar nama je povedal, da pot naprej proti vzhodu teče po meji, a kmalu zavije na desno v Gvatemalo. Podala sva se po njej in srečala kamion, katerega voznik nama je pojasnil: moramo nazaj v El Desengaño in od tam po makadamu proti vzhodu skozi naselji Solidaridad in Julubal do vasi San Dimas. Tam se začne kolovoz, ki ga uporablja CILA: najprej vodi čez zapuščen zaselek Balamkax, po nekaj kilometrih doseže mejo in se zatem nadaljuje proti vzhodu, večidel po sami mejni poseki.

Vrnili smo se v El Desengaño. Ciriacov kamion je spet imel težave. Pri zadnjih kolesih je izteklo toliko zavrnega olja, da zavore skoraj niso več prijele. Medtem ko je mehanik poskušal odpraviti napako, sva z Vaquerom izkoristila čas, se z džipom zapeljala do vasi San Dimas in preverila, da bo to res prava pot. Ob vrnitvi naju je čakala novica, da zavor ni bilo mogoče popraviti. Ali si potemtakem sploh upamo naprej? Vračati se nima smisla, je menil Ciriaco, ker olje najbolj izteka prav pri pritiskanju na zavore, te pa na cesti uporablja veliko več kot po kolovozih. Situacija je bila zaskrbljujoča: pred nami je bila zelo dolga pot čez biosfero, kjer ne bo žive duše, kaj šele mehanika. Odločitev ni bila lahka, ampak brez tveganja naših podvigov itak ne bi bilo. Preverili bomo, če tista stara latinska misel *fortes fortuna adiuvat* še vedno drži. Kupili

smo deset litrov zavornega olja, se odpravili na pot in se utaborili ob aguadi med vasema Solidaridad in Julubal, kjer nas je ujela noč. Vasica San Dimas, kamor smo prispeli naslednji dan, leži nekako na koncu sveta: od tu proti vzhodu se razteza samo še neposeljen gozd; no ja, tu in tam je še moč naleteti na kakšno izgubljeno dušo, ampak to smo ugotovili šele kasneje.

V vasi je bilo samo nekaj preprostih, iz kolov zgrajenih in s palmovim listjem kritih koč, v katerih so bivale štiri družine. Ljudje so nas z radovednostjo sprejeli in nam dovolili, da se utaborimo ob potoku, ki teče ob vasi proti jugu. V teh predelih na vzhodnem obrobju porečja reke Candelaria, ki se izliva v Mehiški zaliv, je tu in tam še mogoče najti kak površinski vodni tok. Naprej proti vzhodu jih ni več. Ciriaco teh koncev ni poznal; vedel je, da se jezero Paixbán, mimo katerega nas bo bržkone vodila pot, saj leži prav na meji med Gvatemalo in Mehiko, nikoli ne izsuši, ampak do tja nas je ločilo še 25 km v ravni črti.

Po okusni večerji, ki jo je pripravila doña Laura in jo oplemenitila z nedavno kupljenim petelinom, smo se pogovorili o načrtu za naslednje dni in zaspali, že zgodaj zjutraj pa so nas zbudili petelini v vasi, ki so v divji tekmi skušali preglasiti drug drugega. Jutro je bilo krasno, ob taboru je žuborel potoček, ki nas je osvežil in nas poleg zajtrka navdal z optimizmom, ki ga je nekoliko skalila le ena podrobnost: guma na beli kamioneti je bila prazna. Pa kaj, bila ni ne prva ne zadnja; imeli smo še dve rezervni kolesi – na Ciriacov kamion je bilo mogoče naložiti marsikaj.

V naslednjih dneh smo odpirali kolovoz z belo kamioneto in džipom ter se vsak večer vračali v San Dimas, kjer je doña Laura skrbela za našo prehrano in za tabor: dokler ne najdemo naslednjega vira vode, nima smisla, da ga premikamo. A vse to je trajalo veliko dlje, kot smo bili predvidevali.

Prvi del poti je bil dokaj lahek. Že prvi dan nas je kolovoz, ki je vijugal preko obdelovalnih zemljišč vasi San Dimas in zatem skozi gozd, pripeljal do nekdanjega zaselka Balamkax – nekaj zapuščenih koč na griču, prekritem z visoko travo. Od tu naprej je pot vodila samo še skozi gozd; zaraščenih predelov, ki jih je bilo treba očistiti, je bilo več, toda pravo delo nas je čakalo šele, ko smo naslednji dan prišli do meje. Zdaj je kolovoz vodil kar po poseki, ki loči Mehiko od Gvatemale, bil pa je naravnost zoprno zaraščen. Seveda, izseka je široka 10 m, brez drevja, ki bi sončnim žarkom preprečevalo prodiranje do tal, pa se nizko rastlinje razbohoti v zelo kratkem času. CILA čisti mejo vsako leto nekje aprila; to leto je tod še ni bilo. Prišli smo do izsušene aguade, ob kateri je bil teren preraščen z visoko, posušeno travo, sledilo pa je gosto grmičevje. Če so bile prej kolesnice kolikor toliko opazne, jih zdaj Ciriaco, naj se

je še tako trudil, ni našel. Pot naprej ne gre po meji, je zaključil. Nekaj sto metrov nazaj smo bili opazili pot, ki je vodila z mejne poseke proti severu. Zapeljali smo se po njej: vodila je čez zapuščen zaselek, v katerem očitno že nekaj let ni bilo ljudi, toda tu in tam so bili dokaj sveži konjski iztrebki in videti je bilo, da je pot nekdo še nedavno uporabljal. Najprej je vodila proti severu, zatem pa se je spodbudno obrnila proti severovzhodu.

Polni upanja, da smo na pravi poti, ki se bo bržkone nekje znova obrnila proti meji, smo ji naslednji dan sledili in prišli do ograde, v kateri je bilo nekaj krav, kmalu pa se je izza ovinka prikazal tudi konj, na katerem je sedel bradat možak. Čeprav je rekel, da mu je ime Mateo, se asociaciji, ki jo je vzbujal njegov videz, ni bilo mogoče upreti: za nas je bil Osama bin Laden. Zanimale so ga vse mogoče podrobnosti našega početja, z vsemi podatki smo mu postregli, sam pa ni bil tako zgovoren. Nikakor nismo mogli dobiti jasnega odgovora, ali tu mimo res hodi CILA ali ne. Večkrat pa je poudaril, da je kolovoz, ki vodi od njegovega ranča proti vzhodu do jezera Los Manguitos, prevozen, ker da so ga lani očistili vojaki, in da nam najbolj ustreza, če se podamo tja in se od tam spustimo proti meji. Ciriaco je poznal Los Manguitos, ki leži okoli 8 km severno od meje, ni pa vedel, če je od tam dandanes res mogoče brez težav priti do meje, predvsem pa nas je do jezera ločilo še dobrih 17 km v ravni črti.

Šli smo si ogledat kolovoz, ki pa nikakor ni deloval spodbudno. Ne le, da je bil zaraščen; povsod so poganjala mlada drevesa s precej debelimi stebli. Ko je 'bin Laden' v nekem trenutku nekoliko zaostal, sem se obrnil k Ciriacu:

»Poslušaj, če kaj vem, tu že pet ali deset let nihče ni vozil.«

»Ravno to sem ti hotel reči,« je pokimal Ciriaco. »Tale tip bi rad, da mu odpremo pot do jezera Los Manguitos.«

»Ampak kje za vruga se vozi CILA?«

Nič nam ni bilo jasno, ampak morali smo se vrniti. Preden smo se poslovili, nam je bradač pokazal še ruševino blizu svoje hiše; manjša piramida, nič posebnega, sploh pa smo imeli večjo skrb: le kje vodi pot naprej proti vzhodu?

Običajne ovire na opuščenem kolovozu.

Za vrnitev smo uporabili kolovoz, ki ga je za povezavo s civilizacijo uporabljal lastnik ranča in ki nas je pripeljal v El Desengaño. Pot je bila zvožena; ko bi le prej vedeli zanjo! V trgovini, kjer smo si pogasili žejo, smo naleteli na moža, ki nam je postregel z novimi podatki: zagotovil je, da pot, ki jo uporablja CILA, vodi skoraj v celoti po meji: po aguadi, do katere smo prišli prejšnji dan, zavije na mehiško ozemlje, a se kmalu vrne na mejno izseko.

Vaquero se je slabo počutil in naslednje jutro se je zbudil še z vročino; očitno se je nalezel gripe od Ciriaca, ki jo je prebolel v prejšnjih dneh. Ostal je v taboru, ostali pa smo se z novim upanjem ponovno lotili iskanja na meji, tam, kjer se nam je zdelo, da poti naprej ni. Po gozdu ob meji smo obšli odsek, ki ga je preraščalo gosto in težko prehodno grmičevje, se po 200 ali 300 m vrnili na mejo, na nekoliko manj zaraščen teren, in – tu so bile kolesnice! V travi smo jih zlahka videli in jim zdaj sledili nazaj. V gostem grmovju smo jih znova izgubili, ampak ne levo ne desno ni bilo nobene poti skozi gozd, torej je bilo jasno, da gre po meji, a se je v enem letu tako zarasla, da je ni bilo več videti.

Izsekali smo koridor za vozila in se peljali naprej. Tako kot smo izvedeli prejšnji dan, je kolovoz kmalu zavil na mehiško ozemlje in se zatem vrnil na mejo. Pozno popoldne, ko je bil čas za vrnitev, sem izmeril koordinate. Do jezera Paixbán je manjkalo še 8 km, vrnitev v San Dimas pa je trajala skoraj tri ure. Zato smo se odločili, da naslednji dan podremo tabor v San Dimasu in vsi skupaj skušamo doseči Paixbán.

Od Paixbána do Uxula

Sreča je bila na naši strani. Napredovali smo dokaj hitro, okoli četrte ure popoldne je kolovoz zavil na desno, torej v Gvatemalo (še vedno nas ni nihče vprašal za potne liste), in nas čez čas pripeljal do prostora, ki so ga čistilci meje očitno uporabljali kot tabor – tu so bili ostanki ognjišča in iz kolov zgrajenih podstavkov za posodje in opremo. Proti severu se je širila odprta površina, preraščena z visoko travo, med katero se je le nekaj metrov naprej svetlikala voda: *Laguna El Paixbán*.

Ko smo postavili tabor, je začel škropiti dež, ki je ponehal šele proti jutru. Nebo se je razjasnilo in ob zori se nam je odprl skoraj romantičen prizor: obsežna čistina, ki se je razprostirala proti severu, je bila skoraj docela prekrita s travo in le deloma zapolnjena z vodo, saj smo bili sredi sušne dobe; skozi megleno kopreno, ki je visela nizko nad jezersko gladino, je bilo mogoče v daljavi razbrati obrise drevja na obrežju; sinja barva jasnega in od dežja očiščenega neba je proti vzhodu prehajala v živo rdečo, ki je postajala vedno svetlejša, dokler se niso izza temnih drevesnih krošenj, ki so se ostro zarisovale na vzhodnem nebu, razlili na pokrajino prvi sončni žarki.

Jutranje meglice nad jezerom Paixbán.

Nobenega kopanja, nobene peščene plaže, veliko komarjev, ampak za nas je bil Paixbán odrešitev. Da bi prišli do vode, je bilo tudi tu treba posekati šavje in čez blatno obrežje položiti hlode. Ampak bilo je je dovolj, in dokler med prodiranjem naprej proti vzhodu ne najdemo drugega vira, je bilo to mesto za tabor več kot primerno.

Sploh pa je bil Paixbán skoraj legendaren kraj. Danes se daleč naokoli razprostira samo divjina, nekoč pa je bilo nekje ob jezeru naselje, ki se je imenovalo tako kot današnje jezero in na katero so naleteli prvi Španci, ki so v 17. stoletju prodirali v te kraje. Čeprav je po propadu klasične kulture Majev prebivalstvo močno upadlo, ozemlje ni ostalo povsem izpraznjeno. Zapisi o prvih poskusih Špancev, da pokristjanijo in si podvržejo odročna območja v osrednjem delu Jukatana, omenjajo več naselbin, ki pa so morale biti zelo preproste in z maloštevilnim prebivalstvom, saj njihovih ostankov na površini ni videti; nikjer na obsežnem ozemlju, na katerem smo opravili terenske preglede, nismo našli na ostanke stavb, ki bi jih bilo mogoče datirati v poklasično obdobje. Med naselji, skozi katera so šle odprave, ki so v drugi polovici 17. stoletja prihajale iz Méride, torej s severa Jukatana, in katerih poglavitni cilj je bil še vedno neodvisno kraljestvo Itzájev v pokrajini Petén v današnji severovzhodni Gvatemali, sta omenjena tudi Chumpich in Paixbán. Iz opisov posameznih krajev in poti, po katerih so prodirale te misijonarske in osvajalske ekspedicije, je mogoče sklepati, da sta bili obe naselji nekje ob jezerih, ki sta ohranili ti imeni do danes: jezero Chumpich leži 12 km severno od Paixbána. Glede na to, da so španski vpadi prispevali k zmanjšanju že tako redkega prebivalstva in k propadu mnogih vasi, je seveda zanimivo, da sta se oba toponima tudi potem, ko je bilo območje zapuščeno, ohranila med čikleri in drvarji, ki so le občasno prihajali sem ter ob aguadah in jezerih postavljali svoje začasne tabore.

Celo potek poti, po kateri so prodirale španske odprave mimo Chumpicha in Paixbána, se do današnjih dni ni bistveno spremenil: opisujejo jo nekateri popotniki konec 19. stoletja, med drugimi znameniti Teobert Maler, ki je leta 1895 potoval iz Yucatána v Petén in omenil nekaj indijanskih vasi ob poti. Maler je bil eden prvih raziskovalcev, ki so se v drugi polovici 19. stoletja lotili resnega preučevanja in dokumentacije majevskih arheoloških najdišč. Rojen v Italiji nemškemu staršem se je kot mladenič preselil na Dunaj, tam sprejel avstrijsko državljanstvo in se, željan potovanja in tujine, priključil vojski habsburškega nadvojvode Maksimilijana, ki se je leta 1864 kot žrtev političnih iger svojega brata, cesarja Franca Jožefa, in francoskega cesarja Napoleona III. dal okronati za cesarja Mehike. Ker je mehiški predsednik Benito Juárez zaradi finančne krize odredil dveletni moratorij v odplačevanju dolgov Franciji,

Angliji in Španiji, je vojska treh dežel na iniciativo Napoleona III. leta 1862 napadla Mehiko. Angleška in španska vojska sta se kmalu umaknili, Francozi pa so z okrepljenimi silami nadaljevali osvajalski podvig in po prvih uspehih s podporo mehiških monarhistov oklicali katoliško cesarstvo. Na Napoleonovo pobudo so ponudili krono Maksimilijanu, ki jo je sprejel, a ga je kljub prosvetljenim idejam o vladanju čakala žalostna usoda. Francoze je Juárezova vojska s podporo ZDA končno premagala in so se umaknili, Maksimilijan, ki tega ni hotel pravočasno storiti, pa je bil leta 1867 usmrčen. V mehiški avanturi habsburške dinastije so sodelovali tudi slovenski vojaki, znani kot 'meksikajnarji', in zanimivo je, da se je tudi mladi Teobert Maler pridružil rekrutom prav v Ljubljani, kjer se je pod poveljstvom generala Thun-Hohensteina oblikoval cesarski mehiški korpus prostovoljcev. Mnogi so se po porazu vrnil, Maler pa je izkoristil splošno amnestijo, ki jo je Juárez podelil sodelavcem okupatorja, in ostal v Mehiki, kjer ga je vneto raziskovalno delo zaneslo tudi v osrčje polotoka Jukatana.

Po poti, ki jo opisuje Maler, je leta 1934 hodila tudi tretja ekspedicija Karla Rupperta, sledi pa ji tudi kasneje speljani drvarski kolovoz, ki od vasi Constitución, ležeči ob glavni cesti Escárcega–Chetumal, vodi proti jugu; ta je danes bolj ali manj prevozen do nekdanjega tabora čiklerov La Esperanza, kjer je nadzorna postaja Calakmulske biosfere, ki proti jugozahodu sega prav do jezera Paixbán, zatem pa pelje mimo jezera Chumpich proti jugu. Po tem kolovozu smo nameravali do meje tudi mi, a smo namero opustili in se odločili za ovinek, ker mi je general v Campecheju omenil, da ga je vojska onesposobila.

Mnoge sledove burne zgodovine je džungla že davno prekrila. Danes je brez izkopavanj mogoče videti samo ruševine mogočnih stavb iz kamna, zgrajenih že v davnem času klasičnega razcveta Majev, nihče pa ne ve, kje in kakšna so bila kasnejša naselja obubožanih in maloštevilnih skupnosti, omenjenih v zgodovinskih virih. Še improvizirani tabori čiklerov so zapustili več sledov: ostanke železnih kotlov, steklenih posod, tu in tam celo kakšno travnato pristajalno stezo, ki jo občasno skušajo uporabiti tihotapci mamil. Ob misli na ljudi, ki so nekoč tod živeli in hodili, a se je za njimi izgubila vsaka sled, je imelo jezero Paixbán za nas mističen pridih. Danes ni daleč naokoli žive duše; bujni tropski gozd, ki se razteza v vse smeri, je tu edini zmagovalec nad časom. Edini redni obiskovalci so delavci, ki vzdržujejo državno mejo, pa še ti pridejo mimo le enkrat letno, postavijo tabor, očistijo bližnji odsek meje in odidejo naprej.

Jutranjo idilo v gozdu ob jezeru je skazil hrup generatorja, ki smo ga morali zagnati, da napolnimo baterije satelitskih telefonov, fotografskih aparatov in računalnika, na katerem smo si ogledali kartografijo in

satelitske posnetke območja ter ocenili svoj položaj. Do cilja – torej do točke, kjer naj bi bil Uxul – je manjkalo še 15 km. Po kolovozu, ki je obšel jezero Paixbán z južne strani in se kmalu vrnil na mejno izseko, smo ta dan najprej dosegli naslednji tabor ekipe čistilcev; kot je razodeval napis, vrezan v skorjo nekega drevesa, se je tabor, kdove zakaj, imenoval La Güera ('Svetlolaska'). V bližini je bila suha aguada, ob njej pa se je od poti po meji odcepil še en kolovoz, ki je vodil proti severozahodu: je bila to pot proti jezeru Chumpich in naprej proti severu?

Nadaljevali smo pot in prišli do naslednjega tabora: na nekem drevesu so bile vrezane črke »Chumbec«. Odločili smo se, da podremo tabor ob jezeru Paixbán in se preselimo sem: poleg primerne prostora je bilo tu tudi pravnje izhodišče za iskanje Uxula, ki naj bi bil glede na koordinate slabih 5 km proti severu, če nam zmanjka vode, pa se lahko ponjo vrnemo do jezera Paixbán.

Naslednjega dne smo bili torej zopet vsi na poti. Na tem odseku je bilo nekaj strmih klancev z grozljivo štrlečimi skalami. Prav tu nekje se je ponesrečil nekdanji komandant enote v Xpujilu, podpolkovnik García Melgar. Bela kamioneta in Vaquerov džip sta s pomočjo štirikolesnega pogona in reduktorja polagoma in brez večjih težav plezala čez kamenje, Ciriacov kamion pa je vzbujal več skrbi. Pregreval se je, pa še zavore niso bile ravno zanesljive. Na najhujšem vzponu sem obrnil belo kamioneto, tako da sem lahko iz spredaj pritrjenega vitla izvlekel 50-metrski kabel, ga zataknil na Ciriacov kamion in ga počasi potegnil po klancu.

Delavci, ki čistijo mejno izseko, jo ponekod uporabijo tudi kot nogometno igrišče. Vsaka tekma se torej odvija hkrati v Mehiki in Gvatemali, navijačev pa gotovo ni.

Pri taboru La Güera smo zadovoljni ugotovili, da nam bo odpiranje poti naprej po meji prihranjeno. Pričakovali smo, da bomo prej ali slej naleteli na skupino, ki vsako leto nekje aprila očisti ta del meje med Gvatemalo in Mehiko. Zdaj so bili tu: petdeset sekačev z mačetami, pred katerimi je rohnel težak kamion. Ko sem izstopil iz kamionete in se približal, me je voznik pozdravil, nič manj presenečen kot jaz:

»Don Iván!«

»Don Alfredo!«

Bil je Alfredo Díaz Torres, ki nas je v prejšnjih letih vodil do najdišč Champerico in El Gallinero. Pri komisiji, zadolženi za vzdrževanje meje, je že drugič dobil delo kot voznik kamiona, ki prevažata opremo, vodo in hrano. Povedal je, da kolovoz proti severovzhodu res vodi proti jezeru Chumpich, poznal pa ga je samo prvih 6 km, kolikor je oddaljena manjša aguada, ki se nikoli ne izsuši. Tu je bil torej še en bližnji vir vode, če nam je zmanjka.

Utaborili smo se v Chumbecu, od koder proti cilju ni bilo kolovoza, tako da se bomo morali prebiti peš. Popoldne smo odprli prve kilometre steze proti severu, naslednjega dne pa smo že pred poldnevom naleteli na prve manjše ruševine. Teren se je polagoma vzpenjal in sprejemnik GPS nas je kmalu pripeljal do visoke piramidalne stavbe. To je bila torej izstopajoča točka, ki sem jo videl na letalski fotografiji. Nekaj deset metrov naprej je pred manjšo podolgovato ruševino stala stela z dokaj dobro ohranjenim reliefom na prednji strani. Brž smo pregledali fotokopijo poglavja o Uxulu v knjigi Karla Ruperta in njegovega epigrafika Johna Denisona; objavila sta samo fotografije in risbe boljše ohranjenih spomenikov, a med njimi je bil tudi ta, pred katerim smo stali: bili smo pred Stelo 8 v Uxulu!

Pregledali smo najdišče in našli veliko roparskih izkopov, vseh

Stela 8 v Uxulu je po dolgem času spet dobila obiskovalce.

15 stel, ki jih je registrirala Ruppertova odprava leta 1934, pa je bilo še vedno na svojih mestih. Ugotovili smo, da je Ruppertov načrt Uxula kot ponavadi točen, da pa manjka nekaj velikih stavb. Razlog je bil gotovo v tem, da se jim je mudilo: Ruppert se v terenskem dnevniku pritožuje, da jih je pri delu na tem najdišču, ki je bilo zadnje v sezoni 1934 (prav zato so ga poimenovali *Uxul*, 'Konec'), priganjal čas, obenem pa kar naprej oviral dež.

Rezultati naše predhodne sezone, zlasti odkritje Oxpemula, so vzbudili pri družbi *National Geographic Society* tolikšno zanimanje, da je financirala tudi tokratno in se dogovorila s svojim fotografom, da dokumentira naše delo. Ker sem menil, da bo gotovo hotel priti tudi v Uxul in da bo verjetno v istem času z nami tudi naš epigrafik Nikolai Grube, smo podrobno dokumentacijo najdišča odložili in se naslednjega dne iz Chumbeca odpravili naprej proti vzhodu. Nameravali smo se vrniti skozi Villahermoso in spotoma pregledati še nekaj točk, opaženih na letalskih fotografijah.

Štiri stele

V prijetni aguadi, o kateri nam je govoril don Alfredo, smo našli svežo vodo in v naslednjih dneh pregledali dva kompleksa ruševin; na enega smo naleteli slučajno, drugi pa je potrdil naša pričakovanja, ki so temeljila na letalskih fotografijah, zato smo ga poimenovali *Chicaanticaanal* ('Viden od zgoraj').

Kolovoz, ki je vodil deloma po meji, deloma ob njej po mehiškem ozemlju, nas je 7. aprila pripeljal do križišča, kjer je bil nekoč tabor čiklerov Tres Marías. Tu smo zavili na levo proti Villahermosi in se utaborili na točki, od koder smo se po kosilu odpravili peš skozi gozd proti zahodu: tam je bilo na letalskih fotografijah videti vzpetino s koničastim izrastkom; piramida?

Po slabih dveh kilometrih izsekavanja steze smo se povzpeli na iskani hrib. Na vrhu je strmina prehajala v piramidalno ruševino, na katero smo takoj splezali. Visoka je bila le nekaj čez 10 m, toda na njenem vrhu je bila v roparskem izkopu tudi stela. Relief in napis sta bila slabo ohranjena, za presenečenje pa je poskrbel Pascual, eden od naših pomagačev, ki se je prvi spustil na drugo stran piramide.

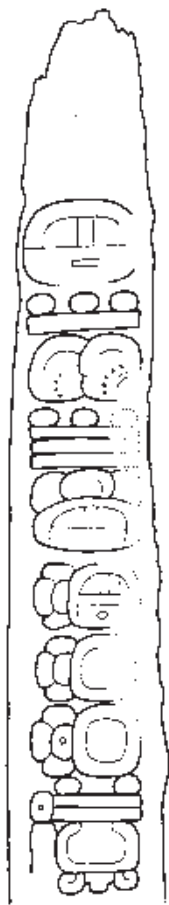
»Tu so še tri stele!« nam je zaklical.

Še tri?! Na letalski fotografiji ni bilo videti večjih stavb. Da ima takšno, očitno ne posebno veliko najdišče kar štiri kamnite spomenike?

Jadrno smo se spustili proti Pascualu in ob severnem vznožju piramide zagledali tri nekoliko nagnjene, a vendar še vedno pokonci stoječe stele. Stale so v vrsti in s svojimi čelnimi površinami gledale proti severu čez trg, ki sta ga z vzhoda in zahoda omejevali dve manjši strukturi, naprej proti severu pa je goščava zastirala pogled. Najprej nas je radovednost gnala seveda k samim stelam. Ali na njih kaj piše?

Na prvi pogled so bile vse tri močno zlizane, pozornost pa je vzbudila zahodna stran najbolj vzhodne: tu je bil jasno viden datum, zapisan v majevskem koledarskem sistemu: 8.18.0.0.0 12 Ahau.

Maji so – tako kot druga mezoameriška ljudstva – uporabljali dva osnovna koledarska cikla. Koledarsko leto je imelo 365 dni; sestavljeno je bilo iz 18 obdobij po 20 dni ali 'mesecev', tem pa je sledilo 5 dodatnih dni, ki so veljali za nesrečne. To 365-dnevno leto, ki mu niso nikoli dodajali dni, da bi ga obdržali v skladu s tropskim letom (kot to počnemo ob prestopnih letih v našem koledarju), se je v jukateškem jeziku imenovalo

Na desni strani Stele 2
v Candzibaantúnu
je vklesan datum
8.18.0.0.0 12 Ahau
(risba: Nikolai Grube).

haab ('leto'). Drugi pomembni cikel, ki je trajal 260 dni, se običajno označuje z jukateškim imenom *tzolkin* ('štetje dni'), včasih pa mu pravimo tudi sveti cikel ali posvečeni almanah, ker je imel pomembno vlogo v verskem življenju in astrologiji. Vsak dan je imel ime, ki ga je sestavljalo eno izmed števil od 1 do 13 in eno od 20 znamenj, ki so se v času osvojitve na severu polotoka Jukatana imenovala *Imix, Ik, Akbal, Kan, Chicchán, Cimí, Manik, Lamat, Muluc, Oc, Chuen, Eb, Ben, Ix, Men, Cib, Cabán, Edznab, Cauac* in *Ahau*. Ker so si števila in znamenja nepretrgano sledila v vselej istem zaporedju, je bilo potrebnih 260 dni, da so se zvrstile vse možne kombinacije 13 števnikov in 20 znamenj. Sveti cikli so si sledili brez presledkov in neodvisno od 365-dnevnega leta, podobno kot se v našem koledarju nepretrgoma izmenjavajo datumi 7-dnevnega tedna. Zato je določeni dan 260-dnevnega cikla v različnih letih padel na mnoge različne datume, pogosto pa se je pojavil dvakrat v enem 365-dnevnem letu.

Vsak dan je imel torej ime iz svetega cikla, poleg tega pa je bil označen kot dan v mesecu 365-dnevnega leta. Kot pokaže preprost račun, je mehanizem prepletanja obeh ciklov tak, da so se iste kombinacije

datumov enega in drugega ponavljale vsakih 18.980 dni ali 52 let po 365 dni. Oba cikla sta bila po vsej Mezoameriki v rabi gotovo že od zadnjih stoletij pr. n. št. Povsod je bil znan tudi 52-letni cikel, ki ga danes imenujemo koledarski krog. Ker so se datumi ponavljali v 52-letnih intervalih in ker posamezni koledarski krogi niso bili posebej označeni, je v tem sistemu mogoče natančno datirati vsak dogodek le znotraj enega 52-letnega cikla. Večina mezoameriških ljudstev je poznala samo opisani ciklični koledar, na jugovzhodu Mezoamerike pa je še pred začetkom našega štetja nastal tudi sistem, ki je dopuščal nedvoumno absolutno datiranje dogodkov in ki ga danes imenujemo dolgo štetje. Uvedli so ga Olmeki, ki so v predklasični dobi vzdolž južne obale Mehškega zaliva ustvarili prvo veliko mezoameriško civilizacijo. V kasnejših obdobjih pa so sistem dolgega štetja uporabljali samo Maji.

Osnova dolgega štetja je način zapisovanja števil z mestnimi vrednostmi. V takšnem sistemu zapisovanja števil je vrednost vsake številke ali cifre v številu določena z njenim mestom, kar omogoča zapisovanje velikih števil s sorazmerno malo števki in močno olajšuje računske operacije. Tak sistem seveda poznamo, le da je naš desetiški, Maji – in že pred njimi Olmeki – pa so uporabljali dvajsetiškega: imeli so 20 cifer, od 0 do 19, mestne vrednosti pa so bile potence števila 20. Natančneje rečeno, v vseh besedilih, ki so tako ali drugače povezana s koledarjem in z astronomijo, so uporabljali modificirani dvajsetiški sistem z naslednjimi mestnimi vrednostmi: 1, 20, 360 ($= 20 \times 18$), 7200 ($= 20^2 \times 18$), 144.000 ($= 20^3 \times 18$), 2.880.000 ($= 20^4 \times 18$) itd. Tako spremenjen dvajsetiški sistem brez dvoma kaže na koledarsko rabo, saj je vrednost tretjega mesta (360) blizu dolžini tropskega leta v dnevih.

Podobno kot naš koledar ima sistem dolgega štetja svojo začetno točko, ki v gregorijanskem koledarju – če ga rekonstruiramo za preteklost pred dejansko uvedbo – ustreza 13. avgustu leta 3114 pr. n. št. Ta datum se seveda ne nanaša na noben resnični zgodovinski dogodek, saj je kar tri tisočletja zgodnejši od prvih začetkov koledarja in pisave v Mezoameriki. Nedvomno je bil izračunan retrospektivno, na osnovi mitoloških in numeroloških, morda pa tudi astronomskih kriterijev. Datumi dolgega štetja izražajo število dni, ki so pretekli od začetka štetja, v prirejenem dvajsetiškem sistemu, hkrati pa nam tudi povedo, koliko posameznih ciklov je preteklo; mestne vrednosti namreč ustrezajo dolžini različnih časovnih obdobj: *kin* (dan), *uinal* (20-dnevni mesec), *tun* (18 uinalov, 360 dni), *katun* (20 tunov, 7200 dni) in *baktun* (20 katunov, 144.000 dni). Najstarejši znani (olmeški) datumi so iz 1. stoletja pr. n. št., ko je tekkel baktun 7, najkasnejši pa iz 10. stoletja in pripadajo baktunu 10. Tu gre seveda samo za datume, ki se nanašajo na dogodke, bolj ali

manj sočasne z napisi, ki jih navajajo. Poleg teh pa pogosto najdemo tudi datume, ki s sodobnimi dogodki nimajo realne zveze, saj segajo v daljno preteklost in tudi prihodnost. Za takšna preračunavanja, ki obsegajo milijone let in se nanašajo na razne mitološke dogodke, so se uporabljale višje mestne vrednosti števil oziroma daljši cikli.

Maji so praviloma pisali v stolpcih, od zgoraj navzdol ter od leve proti desni. Mnoga besedila na stelah in drugih spomenikih se začenjajo prav s serijo koledarskih podatkov: značilnemu uvodnemu glifu sledijo datum v sistemu dolgega štetja, datuma v 260-dnevnem in 365-dnevnem ciklu, neredko pa še drugi koledarski in astronomski podatki, ki se nanašajo na dan dogodka, opisanega v nadaljevanju. En način zapisovanja je bil ezoteričen in dokaj težko berljiv: posamezne cifre so bile predstavljene z glavami božanstev, upodobljenimi v profilu. Poleg tega pa je bil v rabi tudi preprostejši sistem, v katerem je pika ali krožec predstavljal enoto, črta je imela vrednost pet, ničlo pa so zapisali s simbolom prerezane školjke ali z znakom, podobnim štiriperesni deteljici.

In prav v tem sistemu je bil datum na naši steli. Zgoraj je bil uvodni glif, sledile so številke 8, 18 in tri ničle v obliki deteljic, spodaj pa je bil še datum v 260-dnevnem ciklu, 12 Ahau. Tri ničle so razodevale, da gre za konec katuna, torej za 'okrogel' datum, kakršne so Maji radi slavili z obredi in te dogodke ovekovečali na spomenikih. V kalkulatorju sem imel spravljen program za pretvarjanje majevskih datumov v naš koledar: dobil sem 7. julij leta 396 n. št.

Kdo in kako je proslavil tisti dan, nismo mogli vedeti: vse ostalo na tej steli je bilo tako zabrisano, da verjetno tudi Nikolai ne bo mogel kaj prida razbrati. Zanimiv pa je bil že datum sam po sebi. Na Steli 5 v Balakbalu – torej na Ruppertovem najdišču, ki smo ga ponovno odkrili pred nekaj leti – je zapisan datum, ki ustreza letu 406 in je dotlej veljal za najzgodnejšega med majevskimi datumi, znanimi v Mehiki. Naša stela pa je 'potolkla ta rekord' za deset let. Najstarejši od vsej doslej znanih datumov na majevskih spomenikih ustreza sicer letu 292 n. št.; zapisan je na Steli 29 v Tikalu v Gvatemali. Toda stela, ki smo jo našli tistega 7. aprila 2005, ima najzgodnejši doslej znan datum na majevskih najdiščih v Mehiki.

Najdišče ni bilo posebno veliko: od trga s stelami pred glavno piramido je proti severu vodil nekakšen nasip, verjetno obredna pot, proti severozahodu je bila še ena skupina stavb, bržkone rezidenc lokalne elite, več manjših skupin stavb in nekaj kamnolomov pa smo našli še na okoliških vzpetinah, ki smo jih pregledali v naslednjih dneh.

Odločitev o imenu, s katerim naj bi krstili novoodkrita najdišča, ni bila pretežka: *Candzibaantún* ali 'Štirje popisani kamni'.

Veliko truda in malo nagrade

Z vrnitvijo v civilizacijo nismo mogli več dolgo odlašati. V motorju bele kamionete je bilo slišati čuden hrup, podrast na zaraščenih poteh se je že toliko časa navijala na pogonske gredi, da je načela tesnila ob diferencialnih kamionete in Vaquerovega džipa, Ciriacov kamion je poleg zavnega tudi motorno olje trošil kot za stavo, pa še hrane nam je začelo zmanjkovati. V Villahermosi smo se oskrbeli z vodo, nadaljevali pot proti severu in se utaborili v nekdanjem taboru čiklerov Central Buenfil, torej pri križišču s cesto, ki povezuje Conhuás s Calakmulom. Od tod smo hoteli pogledati še dve točki, opaženi na letalskih fotografijah.

Ko smo prejšnje leto obiskali Calakmul, sem z vrha najvišje piramide opazil koničast izrastek na hribu, oddaljenem kakih deset kilometrov proti severu. Tudi z daljnogledom ni bilo mogoče predreti goščave in videti kaj več, ampak zdelo se je, da gre za piramido. Izmeril sem azimut s kompasom, našel hrib na zemljevidu in si ga kasneje ogledal na letalskih fotografijah; tudi na teh je bilo videti, da je na vrhu hriba piramidalna struktura. Zapeljali smo se do najbližje točke na cesti in se s koordinatami hriba, vstavljenimi v GPS, podali v gozd proti zahodu.

Po kakem kilometru prodiranja sem na sprejemniku GPS pritisnil kdove kaj in zgrožen ugotovil, da sem zbrisal vse posnete in vstavljene točke. Večino dotlej posnetih v tej sezoni smo že prenesli na računalnik, ampak trenutni problem je bil, da tudi točke, ki smo jo nameravali najti zdaj, ni bilo več. Kakorkoli sem že bentil, seveda ni pomagalo; treba je bilo najti rešitev. Bili smo na vzpetini in Pascual je ravno skušal splezati na drevo, da se razgleda, pa sem mu podal kompas in mu, ko je zagledal hrib z izboklino, od spodaj dajal navodila, kako naj odčita azimut. Nikdar prej ni imel te priprave v rokah, naloga pa tudi zaradi položaja ni bila lahka: medtem ko se je z eno roko držal za vejo visoko v krošnji, je z drugo držal kompas, s pogledom pa skušal predreti gostolistje in določiti smer proti hribu.

»Hrib je v smeri nekje med številčkama 220 in 240,« je zatulil.

Nadaljevali smo pot v tej smeri in prišli do povsem zaraščenega, že davno opuščenega kolovoza. Iz nahrbtnika sem izvlekel letalske fotografije tega območja in stereoskop. Zadovoljen sem res opazil kolovoz, ki je vodil od vzhoda proti iskanemu hribu in pred njim zavil proti jugu. Če mu torej sledimo, nas bo pripeljal do vzhodnega vznožja hriba, od

koder se bomo povzpeli. Na fotografiji sem tudi ponovno poskusil določiti koordinate iskanega hriba, kar pa sredi gozda in nadležnega mrčesa, pa brez mize in ustreznih priprav, ni bila preprosta naloga. Številke, ki sem jih dobil, sem vstavil v GPS, ampak naprava me je pošiljala v smer, povsem drugačno od tiste, ki jo je bil določil Pascual. Zaradi problemov pri določevanju koordinat sem rajši kot navigatorju verjel Pascualu.

Sledili smo kolovozu, do katerega smo ravnokar prišli. Zavijal je v smeri, ki se je zdela prava, bil pa je hudo zaraščen in napredovali smo počasi. Potem ko smo hodili celo večnost in naleteli na dokaj obsežno območje srednje velikih ruševin, smo se nenadoma spustili v *bajo*, ki mu ni bilo videti konca. Kolikor je bilo mogoče razbrati, nikjer ni bilo nobenega hriba, na letalski fotografiji pa je bil najbližji *bajo* dobra dva kilometra jugozahodno od iskanega hriba. Očitno smo povsem zgrešili pot.

Začeli smo se vračati in prišli do vznožja hriba, ki se je dvigal proti severu. Pascual se je ponudil, da ga pregleda. Še enkrat sem pogledal GPS in ugotovil, da koordinate, ki sem jih bil določil na letalski fotografiji, a jim nisem verjel, res ležijo proti severu, komaj 600 m daleč. Bilo je že pozno in le jaz sem imel s seboj svetilko, zato sem ostale poslal naprej, s Pascualom pa sva se povzpela na hrib. Trma in jeza zaradi celodnevne brezplodnega tavanja sta mi pomagali premagati utrujenost, sploh pa nisem mogel zavrniti Pascualove pobude.

Hrib je bil pravi, najdišče na njem pa dokaj skromno: tu je bila le piramida, visoka okoli deset metrov, proti zahodu je gledala čez izravnani teren, gotovo nekdanji trg, okoli njega pa je bilo le nekaj nizkih grobelj. S piramide se je Pascual skušal razgledati. Prepoznal je vzpetino, s katere je dopoldne določil smer, in mi jo pokazal.

»Si prepričan, da je to tisti hrib?«

»Seveda, prišli smo od tam,« je iztegoval roko, »potem se je teren dvigal in nekje na tistem hribu sem splezal na drevo.«

Ni bilo razloga, da mu ne bi verjel. Že večkrat je dokazal, da ima zelo dober občutek za orientacijo v gozdu. Vzel sem kompas, viziral hrib in – vzrok našega blodenja je postal jasen.

»Moj dragi Pascual, že vem, zakaj smo se izgubili.«

Nejeverno me je pogledal.

»Tisti hrib leži v smeri 144 stopinj. To pomeni, da je od tam smer proti temu hribu, na katerem sva zdaj, okoli 324 stopinj. Ti si mi rekel, da vidiš ta hrib nekje v smeri med 220 in 240 stopinj, v resnici pa je bil nekje med 320 in 340!«

Podatek mu ni kaj dosti povedal, a ga ni bilo težko pojasniti.

»Namesto proti severozahodu smo hodili proti jugozahodu,« sem mu nemajhno napako v smeri nazorno prikazal tudi z rokami.

Snel je kapo in se v zadregi počohal.

»No ja, saj veš, ubogi kmet ne pozna teh stvari ...«

»Ne skrbi. Oba sva kriva. Najprej sem jaz napravil bedarijo in izbrisal vse točke iz naprave, potem pa si ti narobe odčital smer. Pa kaj, midva sva zagrešila napake in midva sva jih tudi popravila. Jutri nam ne bo treba še enkrat sem.«

»Ampak ko smo dopoldne šli tod mimo, sem ti rekel, da pogledamo ta hrib.«

Res mi je rekel, a se mi ni zdelo smiselno, ker je ležal v povsem drugi smeri od tiste, ki jo je prej odčital. Namesto njegovim številkam bi bil moral verjeti njegovemu naravnemu občutku za orientacijo, pa tudi koordinatam, ki sem jih določil na letalski fotografiji.

Zadovoljna, čeprav izčrpana, sva se v trdi temi vrnila na cesto, kjer so naju čakali ostali. Dan ni bil izgubljen, napori niso bili zaman.

Drugače pa je bilo naslednji dan. Tokrat sem ostal v taboru, da uredim dnevnik in opravim več pogovorov po satelitskem telefonu: poklicati sem moral avtomehnika, da se dogovorim za popravila, in ljudi, ki se nam bodo pridružili v naslednjih dneh: fotograf National Geographica, epigrafik Nikolai in geodet Tomaž. Ostali so šli pogledat še eno točko severno od našega tabora. Odpeljal sem jih po cesti na najprimernejše mesto in se dogovoril, da jih tam popoldne pričakam.

Vrnili so se okoli šestih popoldne, povsem izčrpani. Najprej so si seveda pogasili žejo s svežo pijačo, ki sem jo pripeljal; Vaquero je na dušek zlil vase kake pol litra tekočine, se zasopihan ulegel na asfalt in dobrih deset minut ostal praktično negiben, z vsemi štirimi od sebe, zaprtih oči in brez besed, ostali pa so polagoma spregovorili. Prehodili so kakih 12 kilometrov čez pretežno zoprno vegetacijo, našli pa niso tako rekoč ničesar. Na nekaj grobelj, ostankov preprostih hiš, so naleteli spotoma in slučajno, tisto, kar je bilo na letalski fotografiji videti kot ogromna piramida, pa je bil samo naraven hrib iz sadre. Takšne vzpetine so precej strme, zaradi pretiranega globinskega efekta pri stereoskopskem gledanju parov letalskih fotografij pa se zdijo veliko višje in bolj zašiljene, kot so v resnici. Že prejšnje leto nas je prevaral podoben hrib blizu potoka Blengio. Toda vedno je tako: če zadeve ne preverimo na terenu, se morदा nikoli ne bomo znebili dvoma – kaj pa, če je tam vendarle kaj?

Kam nas vodi Ruppertov dnevnik?

V civilizaciji nas je kot ponavadi čakal cel kup opravkov. Poleg raznovrstnih popravil vozil je bilo treba znova opraviti nakupe, celo nekatere zdravstvene težave smo morali odpraviti. Oglasili smo se na kliniki v Xpujilu, katere direktor je bil dr. Ricardo Silva Alcántara. Spoznali smo ga bili že pred leti, ko je bil še zdravnik v vasi Ley de Fomento Agropecuario; vedno je bil pripravljen pomagati na vse možne načine, in kot smo videli, ne samo nam. Govoril sem tudi s fotografom, ki naj bi se nam pridružil. Prihajal je sam Kenneth Garret, eden najboljših fotografov National Geographica, spremljala pa ga bosta še njegov mehiški asistent Jesús López, prav tako fotograf, in Virginia Morell, ki naj bi o našem delu napisala zgodbo. Do njihovega prihoda pa je manjkalo še precej dni, tako da bomo v tem času opravili še nekaj terenskega dela. Epigrafik Nikolai mi je sporočil, da lahko pride šele v prvi polovici maja.

Oglasil sem se tudi v vojašnici. Komandanta ni bilo, govoril pa sem z enim od višjih častnikov, ki me je presenetil s podatkom, da je pot iz vasi Constitución proti jugu, mimo tabora La Esperanza do jezera Chumpich, vozna; po incidentu s tihotapsko avioneto je vojska onespobila samo pristajalno stezo v Chumpichu. Lepa reč, torej general v Campecheju ni bil dobro obveščen in je bil naš veliki ovinek preko Escárcege odveč; lahko bi se bili izognili dolgotrajnemu prodiranju vzdolž meje, da o zavoju v slepo ulico in 'bin Ladnu' ne govorimo. No, jezera Paixbán pa tudi ne bi bili videli. Res je sicer, da nihče ni vedel, kakšen je kolovoz od Chumpicha naprej, ampak od tam do meje ni bilo tako daleč. Za naslednji obisk Uxula bomo vsekakor ubrali tisto pot.

Tokrat pa smo odšli v Villahermoso. Najprej smo pregledali še nekaj točk v okolici najdišča Candzibaantún. Ko smo bili tam prvič, smo namreč z najvišje piramide opazili v jugozahodni smeri nekaj, kar je bilo videti kot piramida. Pa so bila očitno samo nenavadno visoka drevesa: prečesali smo obsežno območje v tisti smeri, našli pa nismo ničesar večjega. Smo pa na bližnjem hribu odkrili še eno večjo skupino stavb in kamnolom z dobro ohranjenimi rezi v apnenčasto kamnito podlago.

Ker sem sam moral oditi po ekipo National Geographica, sem nekega večera Atasti, Vaqueru in ostalim razložil načrt za naslednje dni. Treba je pripraviti pot v Cheyokolnah, kamor bo fotograf Ken Garrett gotovo hotel iti. Kolovoz smo odprli že pred letom dni, ampak v tem času se je

bržkone precej zarasel, pa tudi kakšno drevo je najbrž padlo čezenj; ko bo fotograf tu, ne bo primerno, da bi izgubljali čas s čiščenjem. Poleg tega sem jim naročil, da preverijo še nekaj točk v okolici Yaxnohcaha. Pokazal sem jim letalske fotografije, na katerih sem že doma opazil, da sta severovzhodno in jugovzhodno od urbanega jedra, ki smo ga pregledali in kartirali že prejšnje leto, najbrž še dve skupini večjih arhitektonskih objektov: kak kilometer jugovzhodno je s stereoskopom mogoče videti dva koničasta izrastka, še ena taka izboklina pa štrli iz hriba, ki leži v podobni razdalji proti severovzhodu, skoraj že na robu nižavja, imenovanega Bajo El Laberinto; če gre za piramide, so verjetno v okolici še druge stavbe.

Ko smo se tako pogovarjali, me je Atasta, obotavlja in zadržan, kakršen je vedno bil, vprašal:

»Kaj pa ... Pared de los Reyes? Ga ne bomo več iskali?«

To skrivnostno najdišče, ki smo ga prejšnje leto tako uporno, a brez uspeha iskali, je v vseh pustilo nemir. Takoj se je oglasil še Ciriaco:

»Ja, Pared de los Reyes. Vprašal sem še nekaj ljudi, ki so nekaj hodili tod in poznajo te kraje. Nihče ni slišal za te ruševine; niti za aguado z imenom Unión. Ampak če Ruppert pravi to, kar si rekel, Pared de los Reyes mora biti nekje tu, od La Fame proti La Esperanzi, kamor je šla njegova odprava. Ni mogoče, da bi se ta stavba kar vdrla v zemljo. Lahko je bolj porušena, ampak nekaj je gotovo ostalo.«

»Tudi jaz tako mislim,« sem odvrnil. »Če si res želite najti Pared de los Reyes, me zelo veseli, ker se tudi sam še nisem vdal.«

Prinesel sem računalnik in jim pokazal satelitski posnetek območja. Obnovil sem podatke, ki so jih že poznali. Ruppert pravi, da so od aguade La Fama šli z mulami po stezi proti severozahodu in po dveh urah prispeli do aguade Unión; štirikotnik stavb, med katerimi je zahodna imela v štukaturah upodobljene človeške figure z naglavnim okrasjem, pa so našli 10 do 15 minut hoda severozahodno od te aguade. Prejšnje leto smo našli aguado, za katero smo mislili, da je aguada Unión, ker glede na La Fama leži v primerni razdalji in smeri. Prečesali smo obsežno območje v okolici, našli veliko ruševin, stavbe, ki jo opisuje Ruppert, pa ne. Tudi na nobeno drugo aguado nismo naleteli.

»Ampak letos imam nove podatke. Letalske fotografije ste že videli. Doslej so nam kar dobro pomagale, no ja, če izvzamemo tisti hrib iz sadre ...«

Vaquero je zavil z očmi in iztresel nekaj besed, ki jih raje ne bom zapisal.

»Na letalskih posnetkih sem pregledal okolico aguade, ki smo jo našli lani, in jugozahodno od nje našel še eno. Vsaj videti je, da gre za

aguado. Če je, je zelo majhna, ampak to ne pomeni, da nekoč ni bila pomembna.«

»Ne ne,« se je strinjal Ciriaco. »Včasih so majhne aguade bolj zanesljive kot velike, lahko imajo več vode ali pa boljšo. Mnogi tabori čiklerov so bili ob majhnih aguadah.«

»Se spomniš, Ciriaco? Ko sva lani hodila blizu tiste suhe aguade, si rekel, da mora biti v bližini še kakšna – videl si sledove mulovodske steze, po kateri sva šla in jo potem izgubila ...«

»Ja, in rekel sem ti, da ima gotovo vodo – slišala sva ptice, *oropéndolas*, te pa nikoli niso daleč od vode.«

»Točno. Imam pa še nekaj,« sem nadaljeval. »V muzeju Peabody Harvardske univerze hranijo Ruppertove terenske dnevnike. Poslali so mi fotokopije in – to je neverjetno, Ruppertov dnevnik je tako natančen in izčrpen ... Saj res, Atasta, si ti kdaj videl Ruppertov dnevnik?«

»Ne, zakaj?«

»Tvoj dnevnik je skoraj kopija Ruppertovega – enako natančen, lepo napisan, poln skic ... Če bi kdo hotel videti mojega ... rajši ne, samo jaz se znajdem v njem.«

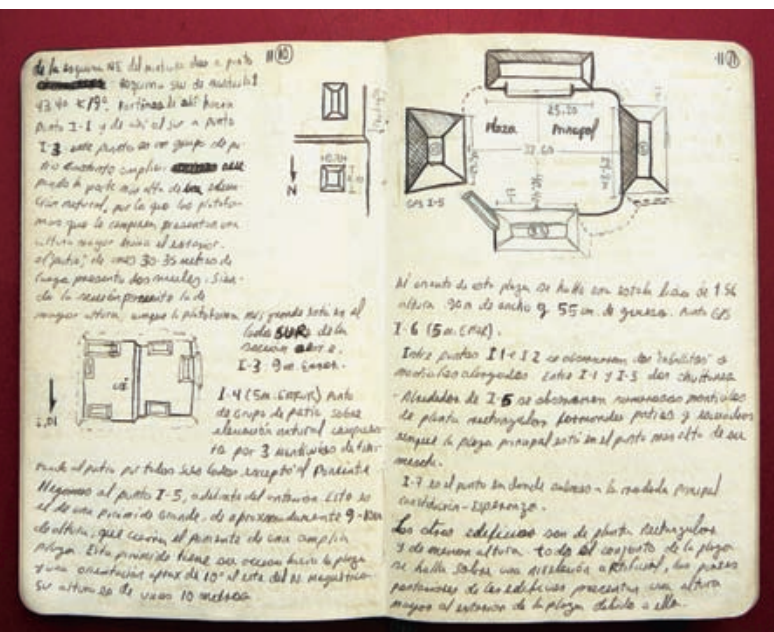
Atasta se je v zadregi nasmehnil in pogledal v tla. Vedno je bil zadržan, redkobeseden, včasih skoraj nepriljuden, govoril je potihem, samo med kartiranjem se je potrudil, da je manipulantom dovolj glasno vpil, kam postaviti prizme. Sicer pa je živel za arheologijo in Maje. Njegov terenski dnevnik je bil naravnost zgleden: podrobni opisi, celi stavki, čitljiva pisava, risbe; vsako priložnost je izkoristil, da nariše skico tlorisa kakšne stavbe, pa če je bila še tako majhna ali nezanimiva. Večkrat je še zvečer ob soju ognja v dnevnik dodajal podatke, ki jih ni utegnil vnesti čez dan.

Atastov terenski dnevnik.

»Torej,« sem nadaljeval, »Ruppertov dnevnik je osupljivo natančen. Zapisoval je celo, ob kateri uri so vstali, ob kateri pozajtrkovali, šli na delo in podobno; in kar je v našem primeru posebno pomembno, podrobno opisuje poti, po katerih so hodili.«

Pokazal sem jim kopijo Ruppertovega dnevnika iz leta 1934.

»V tem dnevniku opisuje, kako so prišli do aguade Unión. Pravi, da so se 4. aprila 1934 ob 8:20 iz La Fame odpravili z mulami

proti severozahodu. Najprej so šli mimo majhnega pokopališča, kjer so bili pokopani trije Mehičani, ki so bili ubiti v spopadu med gvatemalskimi in mehiškimi čikleri pred nekaj leti; tudi Lundell omenja ta spor, ki je nastal zaradi vprašanja, kdo sme nabirati čikle na gvatemalski in kdo na mehiški strani.«

»Slišal sem o tem,« je pripomnil Ciriaco.

»Otožen prizor, pravi Ruppert: grobovi z vegastimi križi so bili že čez in čez preraščeni z grmičjem. In potem nadaljuje, da so ob 9:15 šli čez *tintal* ...«

»Torej so prečkali neki *bajo*,« me je spet prekinil Ciriaco, »samo tam raste drevo *tinto**.«

»... ja, in da je tam pot zavila proti severu. Ob 9:20 so videli na desni strani poti kamnolom, ob 9:35 so šli spet čez neki *tintal*, ob 9:50 so prečkali manjšo skupino ruševin in še vedno hodili proti severu, ob 10:10 pa so prišli do aguade Unión. Torej so hodili približno eno uro proti severozahodu in prav toliko proti severu. To pot sem zarisal na satelitski posnetek območja in pri tem predpostavil, da so hodili s povprečno hitrostjo okoli štiri in pol kilometra na uro.«

»Bolj ali manj toliko prehodiš na uro,« je potrdil Ciriaco, »če upoštevaš, da je pot vijugasta in da so se za hip najbrž ustavili pri kamnolomu ...«

»Seveda, celo majhna skica profila kamnoloma je v dnevniku. Da so povprečno res hodili s to hitrostjo, sem sklepal tudi iz drugih primerov, ko Ruppert omenja, ob kateri uri so od nekod odšli in ob kateri uri so nekam prišli: za več taborov vemo, kje so bili, npr. Altamira, Villahermosa, Jeruzalem, in je mogoče na karti izmeriti razdalje.«

Pokazal sem jim zarisano pot na računalniku.

»Tu vidite črto, ki sem jo narisal: najprej vodi od La Fame proti severozahodu – tu sem vzel kar srednji severozahod, torej azimut 315 stopinj – preden pa zavije proti severu, res prečka manjši *bajo*; torej je tu najbrž bil *tintal*, ki ga omenja Ruppert. Potem gre črta proti severu in prečka še en *bajo*, kar se zopet sklada z Ruppertovo omembo. Če so torej njegovi podatki točni in so res hodili s hitrostjo okoli 4,5 km na uro, so proti severozahodu prehodili okoli 4,1 km, zatem pa približno enako razdaljo proti severu. In ko sem zarisal to pot, me je pripeljala do točke, ki je komaj 500 m oddaljena od aguade, ki sem jo bil odkril na letalski fotografiji, medtem ko je aguada, okoli katere smo iskali lani, skoraj dva in pol kilometra daleč proti vzhodu.«

* *Haematoxylum campechianum*.

»Super!« je zaklical Vaquero. »Treba je najti to aguado. Gotovo je to aguada Unión.«

»Upam. Če je – no, če je to, kar se vidi na fotografiji, sploh aguada – potem bi bilo treba samo še pregledati območje proti severozahodu. Do tja lani nismo prišli. Najprej pa bi bilo pametno odpreti še nekaj kilometrov kolovoza proti La Esperanzi. Tako se lahko tej točki bolj približamo z vozilom in ne bo treba pešačiti vseh osem ali še več kilometrov od križišča za La Famo.«

Pokazal sem jim opuščeni kolovoz, ki se na letalski fotografiji dobro vidi: od Villahermose do križišča za La Famo, do koder smo ga očistili že prejšnje leto, in še naprej vodi ves čas proti severozahodu in se domnevni aguadi Unión približa na slab kilometer.

»Zapišita si koordinate te aguade,« sem rekel Atasti in Vaqueru, »ali pa jih kar vstavita v GPS, pa še koordinate tistih točk v okolici Yaxnohcaha, ki bi se jih izplačalo pregledati. Jutri zvečer poberem ekipo National Geographica na letališču v Chetumalu; medtem ko bom z njimi, se bomo o poteku del in načrtih sproti obveščali preko satelitskega telefona.«

Stena kraljev

Virginia Morell, Ken Garrett in Jesús López so prišli v Chetumal 23. aprila zvečer. Nastanili smo se v skromnih kočah hotela El Mirador Maya v Xpujilu in se pogovorili. Virginia je imela samo en teden časa; ko bo odšla, bosta Ken in Jesús odpotovala v Palenque, da posnameta še en arheološki projekt, potem pa naj bi se še za nekaj dni vrnila k nam.

Osrednja tema zgodbe, ki naj bi jo napisala Virginia, je bilo naše ponovno odkritje Oxpemula prejšnje leto. Nekdanji kolovoz, ki vodi od ceste prav do vznožja hriba, na katerem je Oxpemul, je že takrat, kmalu po zaključku naših del, odprla ekipa Avtonomne univerze v Campecheju, ki je tam postavila tudi leseno hišo za čuvaje. Dostop je bil torej preprost in skoraj si ni bilo več mogoče predstavljati težav, ki smo jih imeli pred letom dni, da smo do tja sploh prišli in da smo kasneje dokumentirali kamnite spomenike. Ken je v dveh dneh posnel stotine fotografij, Jesús mu je vneto asistiral, Virginia pa me je spraševala in si zapisovala vse mogoče podrobnosti o našem odkritju, Ruppertu, Majih ... Medtem mi je Vaquero sporočil, da so že očistili kolovoz proti Cheyokolnahu, pa tudi del tistega proti La Esperanzi; našli so tudi že iskano aguado – res je bila aguada – in iskali Pared de los Reyes, a brez uspeha.

Zatem smo se z ekipo National Geographica pridružili ostalim v Villahermosi in v naslednjih dneh obiskali Cheyokolnah in Candzibaantún. Po opravljenem delu sem jih odpeljal v Chetumal; Virginio na letališče, Ken in Jesús pa sta za prevoz v Palenque najela avto. Vrnili smo se v Xpujil in zvečer na računalniku pregledovali fotografije. Ken je bil zelo zadovoljen, mene pa je posebej razveselilo kratko, a pomenljivo sporočilo, ki mi ga je preko satelitskega telefona poslal Vaquero: »Danes smo pregledali točke v okolici Yaxnohcaha; na vseh točkah, ki si jih označil, so velike piramide. Jutri ponovno iščemo Pared de los Reyes.«

Preden sta Ken in Jesús naslednjega dne, 30. aprila, odšla, smo se dogovorili, da se vrneta 8. maja, ko naj bi prišel tudi naš epigrafik Nikolai Grube. Nakupil sem manjkajoči živež, natočil bencin in se odpeljal v Villahermoso.

Prispel sem pozno popoldne. Raztovoril sem kamioneto in doña Laura mi je postregla z večerjo. Ko se je znočilo, so se vrnili tudi fantje s terena, preznojeni in utrujeni kot vedno, skoraj brez besed. Pozdravili smo se, na moje vprašanje, kako jim je šlo, pa je Vaquero odkimal in rekel:

»Mislim, da na tem koncu nima več smisla iskati. Ampak Atasta je nekaj našel in mogoče ne bi bilo narobe, da greš pogledat.«

Iz nahrbtnika je vzel digitalno kamero in mi pokazal fotografijo: zaraščeni zid z napuščem se mi je zdel znan.

»Čakaj ... kaj ni to Pared de los Reyes?«

»*JE* Pared de los Reyes!!« mi je počasi, zelo poudarjeno in s sijočim obrazom odgovoril Vaquero.

Zakričal sem od veselja, jim čestital in objemanju ni bilo konca. Boljšega trenutka za slavje pač niso mogli najti: ravnokar sem iz civilizacije pripeljal hladno pivo, rum in še kaj. In potem so mi povedali zgodbo.

Pred dnevi so s pomočjo koordinat, ki sem jim jih dal, brez težav našli aguado, za katero smo upali, da je aguada Unión; prehodili so tudi nekaj terena proti severozahodu, a brez uspeha. Takrat jim je za temeljito iskanje zmanjkalo časa, pred naslednjim poskusom pa je Atasta natančno preučil karto. Označil je položaj aguade na specialki – v merilu 1 : 50.000, kajti natančnejših za to odročno območje ni – in poskušal najti kakršenkoli namig v izoblikovanosti terena. Opazil je, da se proti severozahodu – onstran že prehojenega območja, še vedno pa znotraj razdalje okoli enega kilometra, ki približno ustreza Ruppertovemu podatku o 15 minutah hoda – razteza lahno vzvišen teren. Glede na znano graditeljsko prakso Majev je sklepal, da mora biti Pared de los Reyes, če je v bližini, prav nekje na tej nizki vzpetini, ki je, sodeč po plastnicah, razvlečena nekako v obliki črke L. Napravil je genialen načrt: vzdolž vijugaste zaplate dvignjenega terena je označil tri točke, ki naj bi jim služile kot vodilo, določil njihove koordinate in jih vstavil v GPS; točke je razporedil tako, da bodo, če bodo šli od ene do druge,

prehodili ves greben vzpetine, tako da najdišča, če je kje tam, ne bi smeli zgrešiti.

Do tega trenutka sta govorila bolj ali manj samo Vaquero in Atasta. Zdaj pa so se začeli razvneti tudi ostali.

»In tako smo danes znova šli do aguade,« je nadaljeval Vaquero. »Tam je Ciriaco opazil sled divjih prašičev in rekel, da ji bo sledil ...«

»Ker sem hotel videti, če mogoče pelje še do kakšne druge aguade,« je vskočil Ciriaco.

Izsušena aguada Unión.

»... ostali pa smo se podali proti prvi referenčni točki. Atasta je vodil, prišli smo do te točke, se razgledali, ampak tam ni bilo ničesar. Pascual je šel po svoje ...«

»Hja, zdelo se mi je, da nima smisla, da hodimo vsi skupaj,« se je oglasil Pascual.

»... Atasta, Gerardo in jaz pa smo nadaljevali pot proti drugi točki. Gerardo je spredaj z mačeto odpiral pot, Atasta pa je za njim z GPS-om v roki pazil na smer. Jaz sem malo zaostal, kar naenkrat pa zaslišim vpitje: 'Tam je zid ...!«

»Ravno sem gledal na GPS in videl, da manjka do druge točke manj kot 100 m,« se je končno spet vključil Atasta. »Takrat pa zaslišim Gerarda pred sabo: 'Tam je neki zid!' Z roko mi je kazal nekam v levo naprej ...«

»Kako je bilo to?« sem se obrnil k Gerardu, da slišim še njegovo plat zgodbe.

Gerardo, 25-letni Ciriakov sin, je podedoval mnoge gozdovniške vrline svojega očeta: imel je izredno sposobnost za orientacijo, bil je delaven, preudaren, zanesljiv in pošten od nog do glave. Nekoč sem mu izplačal 2500 pesov preveč; vsota ni bila zanemarljiva in marsikdo bi jo molče obdržal, Gerardo pa me je na napako takoj opozoril. Bil sem tako presunjen, da sem mu z veseljem pustil 500 pesov nagrade. Običajno je bil dokaj zadržan, tokrat pa se je vznemirjenja in navdušenja močno nalezal tudi on. Široko se je nasmejaval in povzel:

»Jaz sem pač odpiral pot v smeri, ki mi jo je pokazal Atasta. Še preden smo prišli do druge točke, sem zagledal ruševino pred sabo in zavpil: 'Tam je neki zid!' In tedaj se je Atasta, ki je hodil za mano, divje pognal naprej, me prehitel in, ne da bi karkoli posekal, zalomastil skozi šavje kot tapir; v nekaj sekundah je prišel do stene in začel kričati: *'Encontramos Pared de los Reyes, encontramos Pared de los Reyes!!!'*«

»Takoj ko sem prišel bliže, sem prepoznal stavbo z masko, ki jo je objavil Ruppert,« je dodal Atasta, Vaquero pa je nadaljeval:

»In takrat sem ju tudi jaz že dohitel. Tega prizora si ne moreš predstavljati. Saj veš, kakšen je Atasta, umirjen, hladnokrven, takrat pa je širil roke in tulil proti

Vaquero, Atasta in Gerardo ob odkritju Stene kraljev.

nebu kot obseden: 'Našli smo Pared de los Reyes, našli smo Pared de los Reyes ...!' Pa še peti je začel. Tako je vpil, da sta tudi Ciriaco in Pascual kmalu pritekla.«

Po tako dolgotrajnem in napornem iskanju je dogodek vrgel iz tira celo vedno uravnovešenega Atasto. Seveda sem bil neizmerno navdušen tudi jaz. Vsi smo nazdravljali, Atasti pa smo lahko ustregli celo z glasbeno željo. Vaquero je imel poleg vsemogočega orodja in druge opreme, ki jo je prevažal v svojem džipu, s seboj tudi kasetofon, MP3 in še kaj. Razpoložljiv repertoar je bil znan in Atasta se je brez oklevanja odločil: Pink Floyd. Bil je to eden tistih večerov, ki jih je težko pozabiti. Nad jaso v Villahermosi se je daleč od kakršnekoli umetne razsvetljave bočilo jasno, z zvezdami posuto nebo, čez pokrajino se je razlegalo cvrčanje čričkov, iz razpadajoče hiše sredi džungle pa je bilo slišati *Shine on you crazy diamonds ...*; vedno tako molčeči Atasta je celo pripeval. Opusteli kraj, ki je nekoč davno bil priča živahnim trgovskim transakcijam in rohnenju motorjev letal, ki so prevažala dragoceno drevesno smolo, je spet imel obiskovalce; tudi ti so, tako kot nekoč čikleri, ob večernem ognju obnavljali prigode minulega dne, le da bi se razlog za njihov smeh

Od štukatur, ki so nekoč krasile zahodno fasado stavbe, po kateri je najdišče Pared de los Reyes dobilo svoje ime, je ostal samo del božanske maske na skrajnem severnem koncu strešnega grebena (levo zgoraj).

in veselje moral zdeti opazovalcu, ki bi ga pot po naključju prinesla tam mimo, močno nenavaden: proslavljali so odkritje davno pozabljenih ruševin, ostankov sorazmerno majhnega in nepomembnega naselja, v katerem je življenje zamrlo že pred najmanj tisoč leti.

V naslednjih dneh smo Pared de los Reyes natančno pregledali in dokumentirali vse podrobnosti. Karl Ruppert, ki ga je obiskal leta 1934, je zapisal, da sestoji iz enega samega četverkotnika stavb, ki obdajajo pravokotno dvorišče. Tudi mi v neposredni okolici nismo našli drugih stavb, vendar je bilo očitno, da so mnoge ruševine, na katere smo med pregledovanjem obsežnega terena proti vzhodu naleteli že prejšnje leto, pripadale istemu naselju, ki je, sodeč po keramiki, najdeni na površju, živelo v klasični dobi. Najbolje ohranjena stavba četverkotnika je tista, ki omejuje dvorišče z zahodne strani. Botanik Cyrus Lundell, ki je Pared de los Reyes obiskal 9. januarja 1932, jo je opisal kot zid, dolg okoli 30 m in okrašen na vsaki strani s frizom štukatur, katerega spodnji del je sestavljalo pet groteskni mask, nad vsako pa je iz zidu štrlel kamen, ki je podpiral človeško figuro, sedečo po turško, s prekrižanimi nogami. Na prsih vsake od teh figur je bila naprsna plošča v obliki človeškega obraza, na glavi pa kroni podoben turban, zaradi česar so čikleri ta spomenik poimenovali 'Stena kraljev'. Po ostankih rdeče barve je Lundell sklepal, da sta bila friza prvotno pobarvana.

Kot je čez dve leti pravilno ugotovil Karl Ruppert, je zid s štukaturami pravzaprav le okrasni strešni greben podolgovate stavbe. Zahodna fasada iz fino obdelanih kamnitih kvadrov in z okrasnim vodoravnim napuščem je še vedno dokaj dobro ohranjena, obokane sobe, ki so imele vhode z dvorišča, torej z vzhodne strani, pa so skoraj povsem porušene. Lundellov opis in Ruppertove fotografije razodevajo, da so bile štukature že v njunem času močno poškodovane – Ruppert je v svojem terenskem dnevniku celo zapisal, da je bil nekako razočaran – mi pa smo videli še precej manj. Samo na severnem ekstremu strešnega grebena so na vzhodni in zahodni strani ohranjeni fragmenti dveh groteskni mask zemeljskega ali deževnega božanstva, nad masko na vzhodni strani pa še deli perjanice, ki je nekoč krasila človeško figuro. Danes je torej ostalo le malo tistega, zaradi česar je Lundell Pared de los Reyes označil kot eno najbolj impresivnih majevskih ruševin.

Kljub temu in kljub dejstvu, da smo doslej našli že vrsto velikih centrov z mnogo bolj mogočnimi stavbami, skulpturami in celo hieroglifskimi napisi, je bilo za nas ponovno odkritje tega najdišča povod za posebno zmagoslavje in navdušenje. Po tolikih dnevih in tednih brezuspešnega iskanja je Pared de los Reyes postal svojevrsten, skoraj oseben izziv; ne le za nas, 'obremenjene' z arheologijo, temveč tudi za naše zveste

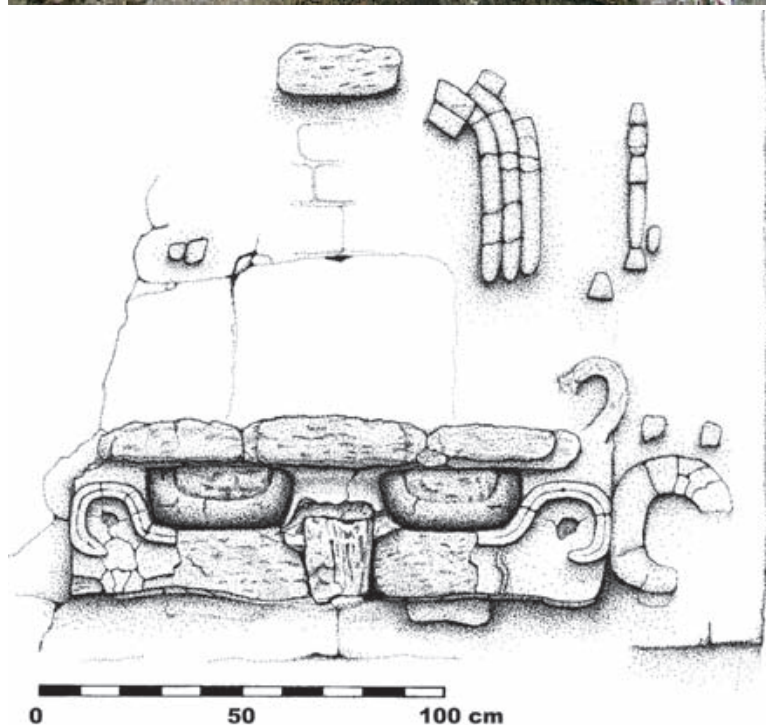
delavce: tudi oni so se nalezli nemira in trmaste želje, da najdejo ta izmikajoči se kraj. Zdaj, ko smo ga našli, smo imeli zadoščenje, da se vendarle nismo potili zaman. Ko smo pred letom dni prečesavali obsežno območje v okolici jezerca, za katero smo zmotno menili, da je aguada Unión, smo prišli tudi do koordinat, ki jih za Pared de los Reyes daje Karl Ruppert; v bližini nismo našli ničesar posebnega, nismo pa slutili, da je znamenita stavba komaj slab kilometer proti zahodu. Sicer pa to ni bila prva izkušnja te vrste. Že nekajkrat se je zgodilo, da smo tavalili po džungli, pa se nam ni niti sanjalo, da smo v neposredni bližini monumentalnega jedra nekdanjega mesta. Ker majevska naselja niso bila strnjena, temveč sestavljena iz gruč stavb, med katerimi so bili večji ali manjši prazni prostori, in ker so tudi velikosti stavb lahko zelo različne in neodvisne od oddaljenosti od urbanega centra, je sredi gozda skoraj nemogoče ugotoviti, ali so ostanki preprostih hiš, mimo katerih hodimo, obrobje velikega mesta ali pa le del majhne naselbine, kakršnih je bilo povsod veliko.

Fragmenti štukatur so ohranjeni tudi na vzhodnem pročelju znamenite stavbe.

Po opravljenem delu na najdišču Pared de los Reyes so me Atasta, Vaquero in ostali peljali še do točk, ki so jih bili pregledali v okolici Yaxnohcaha. Resnica je v tem primeru presegla pričakovanja. Izkazalo

se je, da sta dva koničasta izrastka, opazna na letalskih fotografijah približno kilometer jugovzhodno od urbanega jedra, dve mogočni piramidi, ki obvladujeta dve skupini stavb, zgrajenih na obsežnih ploščadih. Še večje presenečenje je bila izstopajoča točka severovzhodno od centra mesta. Na letalskih fotografijah je bilo videti, da gre za piramidalno strukturo, zgrajeno na hribu, v resnici pa je bila vzpetina, ki je dajala videz naravnega hriba, ogromna akropola približno pravokotnega florisa. Masivna ploščad, na kateri stojijo piramidalno svetišče in več manjših stavb, meri v dolžino skoraj 200 m, visoka pa je okoli 7 m. Po značilnostih keramičnih fragmentov, najdenih na površini, je bilo mogoče sklepati, da so bile prve gradbene faze tega arhitektonskega kompleksa zgrajene že v srednji predklasični dobi, okoli leta 500 pr. n. št. Ko smo opravili geodetske meritve, pa je postalo jasno tudi, da je celoten kompleks orientiran astronomsko, namreč proti Sončevemu vzhodu ob zimskem solsticiju (22. december) in Sončevemu zahodu ob poletnem solsticiju (22. junij). Takšna orientiranost sovpada z zgodnjim časom, ki ga nakazuje keramika: najzgodnejše astronomske orientacije v Mezoameriki so prav solsticijske, gotovo zato, ker so Sončevi obrati ali solsticiji pojavi, ki vzbujajo pozornost sami po sebi. Kdor dan za dnem opazuje sončni vzhod, zlahka opazi, da se Sončevo vzhajališče premika po obzorju, v nekem trenutku doseže skrajno severno točko, se zatem začne vračati in čez pol leta doseže skrajno južno točko (enako gibanje je mogoče opazovati seveda tudi na zahodnem horizontu). Solsticiji so bili prav zaradi tega najbolj elementarne reference za časovno orientacijo v tropskem letu, ne le v Mezoameriki, temveč tudi povsod drugod, kjer je nastanek poljedelstva zahteval primerne načrtovanje opravil, vezanih na posamezne letne čase.

Maska božanstva na severnem delu vzhodne fasade (risba: Atasta Flores Esquivel).

Na dogovorjeni dan smo se v Xpujilu srečali s Kenom in Jesúsom, ki sta se vrnila iz Palenqueja. Tam je bil že naš geodet Tomaž, prišla pa sta tudi Nikolai in njegov švicarski prijatelj Marco Gross, ki že dolga leta živi v mestu Melchor de Mencos v Gvatemali, skoraj na meji z Belizeom, in ki je pripeljal tudi svoje terensko vozilo. Odpravili smo se proti Uxulu, tokrat po kolovozu iz vasi Constitución proti jugu. Ciriaco se je z ostalimi delavci podal naprej že zgodaj zjutraj, da očisti pot. Do nekdanjega tabora čiklerov La Esperanza, kjer je danes nadzorna postaja Calakmulske biosfere, ni bilo večjih težav, preostali del kolovoza pa je bil precej zaraščen, tako da so prišli samo do jezera Chumpich, kjer smo jih dohiteli in se utaborili, naslednji dan pa smo pri taboru La Güera dosegli mejo in zatem tabor Chumbec, od koder je bilo treba peš v Uxul.

Ko sta Ken in Jesús opravila svoje fotografsko delo, sem ju odpeljal na letališče v Chetumal in se vrnil v Uxul, kjer je Nikolai zrisal vse kamnite spomenike in imel že vrsto zanimivih podatkov; med drugim je v nekem hieroglifskem besedilu prebral, da je obredom, ki jih je lokalni vladar opravljal ob zaključku koledarskega cikla leta 662, prisostvoval sam Yuknoom Ch'een II., mogočni kralj dinastije Kaan, ki je tedaj vladala v Calakmulu. Za njegovega vazala, vladarja Uxula, je moral obisk biti silno pomemben, saj je ovekovečen na kar dveh stelah.

Potem ko je Nikolai dokumentiral še stele v Candzibaantúnu, sta se z Marcom odpeljala, nas pa je čakalo še nekaj dni geodetskega dela, za katero sta bila odgovorna Tomaž in Atasta: kartirali smo Candzibaantún in obe tega leta odkriti okoliški skupini v Yaxnohcahu.

Daleč od poti

Vedno je vroče; tako kot je danes, pa že dolgo ni bilo. Razlogov za posebno zadovoljstvo pa tudi nimamo. Najdišče še zdaleč ni tako veliko, kot se je zdelo na letalski fotografiji. Poleg tega je že pozno popoldne, mi pa smo se šele začeli vračati. Pot je sicer že izsekana, toda tabor se zdi neskončno daleč in hoja je na moč utrujajoča. Nabadamo se na trnaste rastline in spotikamo ob najrazličnejših ovijalkah, koreninah dreves in štrcljih posekanega grmovja. Popoldne je posebno soparno in ubijajoče vročine ne blaži niti najmanjši piš vetra. Kopljemo se v znoju in voda, ki nam še ostaja, je pretopla, da bi zmanjšala žejo in pregretost teles. V roparskem izkopu neke manjše ruševine na pol poti smo dopoldne pustili nekaj vode, ki je ostala sorazmerno sveža in nam da nekaj novih moči, toda pred nami sta še dobri dve uri hoje. Vročina ne popušča, čeprav je sonce že nizko; ko zaide, se gozd v pičle pol ure zavije v temo, mi pa smo še skoraj tri kilometre od cilja. V soju svetilk se mukoma prebijamo po poti, ki se sprevrže v nočno moro. Oči so uprte v tla, ogibamo se oviram in upamo, da ne bomo spregledali kakšne strupenjače. Nihče ne izusti besede, sliši se samo pokanje suhih vej in šelestenje listja pod nogami. Potem ko docela izčrpani kdove koliko časa hodimo kot otopeli, nenadoma nastopi odrešenje: med drevjem se zasvita ogenj našega tabora, kjer nas pričakuje doña Laura.

Še preden povečerjamo in si opomoremo, nebo razparajo bliski in oglušujočemu grmenju sledi tropska nevihta. V naglici pospravimo vso opremo, ki se ne sme zmočiti, in se ponovno zberemo pod plastično folijo, razprostrto nad prostorom, ki nam služi kot kuhinja in jedilnica. Čeprav močan naliv ne poneha, se vzdušje popravlja: vrnilo smo se živi in zdravi, tudi najedli smo se, pa še rezervo piva in ruma imamo. Utrujenost se poleže, in ko se nam polagoma povrne dar govora, mi Ciriaco nazdravi ter z vso resnostjo reče:

»Glede Saše pa – moje spoštovanje!«

Saša se mu, z vidnim olajšanjem, nasmehne in dvigne kozarec:

»O, hvala lepa. Na zdravje!«

Bili smo 14. aprila 2007, skoraj na začetku sedme sezone naših terenskih del. Z nami je bila Saša Čaval, ki je pred nekaj leti diplomirala iz arheologije in je zdaj bila sodelavka na ZRC SAZU. Že vsaj dvakrat je bila izrazila željo, da bi šla z nami, a si je nisem upal vzeti: skrbelo

me je, kako bo ženska prestala vse napore, pa tudi izkušeno ekipo sem že imel. Tokrat pa je Vaquero zaradi materine boleznii zadnji hip odpo-vedal sodelovanje in odločil sem se, da za njegovo delo – predvsem fotografsko dokumentacijo – zadolžim Sašo. V zadnjih dveh tednih, kolikor smo že bili na terenu, ne da bi naleteli na večje težave, je Ciriaco nekajkrat izrazil skrb glede nje in me vprašal, če mislim, da bo zdržala. »Upam, da bo; vem, da ima veliko terenskih izkušenj,« sem skušal prikriti lastno zaskrbljenost. Ta dan je prestala ognjeni krst, ki je očitno prepričal tudi Ciriaca.

»Saj sem ti rekel. Jaz že vem, koga vzamem na teren,« sem skušal biti domišljjav. Tudi meni je odleglo.

»Že že,« je odvrnil Ciriaco. »Ampak sam si videl. Še Elías ni zdržal, pa je moški, iz naše vasi, navajen na delo.«

Res – Elías, eden od delavcev, ki jih je pripeljal Ciriaco, je že pred tremi dnevi povedal, da ne more več. Ker sem moral ravno obnoviti zaloge, sem ga prejšnji dan odpeljal nazaj v Constitución in namesto njega pripeljal Ciriacovega sina Erica.

»Elíasa poznam,« je nadaljeval Ciriaco, »in vem, da se ne brani nobenega dela. Ampak v gozdu očitno nima prakse. Ni znal varčevati z energijo; saj si ga videl: sekal je več, kot je bilo treba.«

Ciriaco je imel spet prav. V tropskem okolju je zelo očitno, da je treba intenzivnost in ritem dela prilagoditi specifičnim razmeram. Sredi dneva je vročina takšna, da se izčrpanost močno poveča, učinek dela pa zmanjša. Pri našem delu ni ustaljenega urnika; delamo cele dneve in si počitek privoščimo sem in tja po potrebi, zaradi česar učinkovitost dela precej niha. Kmetje pa vstajajo zgodaj zjutraj, tako da so že ob zori na polju in najtrše delo opravijo dopoldne, ko so temperature še kolikor toliko znosne, popoldne pa je posvečeno lažjim opravilom in počitku. Poležavanje v senci, počasne kretnje in podobne značilnosti obnašanja v tropskih deželah, ki jih priložnostni obiskovalci iz zmernih podnebnih območij radi označijo kot lenobo, so pretežno le posledica razmer. Delo v tropskem okolju človeka izčrpa veliko bolj kot drugod; da organizem ne 'pregori', je potrebno več počitka, zelo pomembno pa je tudi varčevanje z energijo pri samem delu. Ciriaco je bil tudi v tem mojster. Vse je delal s premislekom, brez odvečnih gibov, a učinkovito. Pri kar-tiranju, na primer, ki ga je sicer dolgočasilo in se je rajši ponudil za kakr-šnokoli drugo delo, smo ga večkrat uporabili zato, ker je najhitreje od-stranil prav tisto, kar je oviralo meritve; manj spretni delavci so posekali ogromno šavja med teodolitom in prizmo, vizirane točke pa še vedno ni bilo mogoče videti; Ciriaco pa si je najprej ogledal situacijo, s pogledom sledil črti od aparata do prizme, stopil naprej in odsekal samo vejo, ki

je ovirala vizuro. Nedvomno so Ciriaca največ naučile izkušnje, treba pa je reči, da v teh sposobnostih tudi Gerardo, njegov sin, in Pascual nista dosti zaostajala.

Elías pa je bil pretirano zagnan; po nepotrebem je izsekaval preširoke steze in se tako precej bolj utrudil kot ostali. V prejšnjih dneh sta Atasta in Saša z dvema delavcema pregledala nekaj manjših ruševin v okolici, s Ciriacom in z Elíasom pa smo odpirali pot proti najdišču, za katero sem po letalski fotografiji sodil, da mora biti precej veliko. Ležalo je daleč od kolovoza, ob katerem smo bili utaborjeni, in ko smo po dveh dneh izsekavanja steze prišli do točke, kjer nam je do cilja manjkalo še 800 m, je Elías, ki so ga medtem zagrabile še želodčne težave, izrazil željo, da se vrne domov.

»*El monte es difícil*,« je z resnim poudarkom nadaljeval Ciriaco. *El monte* je med domačini najbolj običajen izraz za kakršnokoli goščavo, tudi za pravi tropski gozd, ki se v bolj knjižni španščini imenuje *selva*. »In danes smo se utrudili vsi, pa smo vajeni tega dela. Ti si gledal na karto: koliko smo prehodili?«

V dlančniku z vgrajenim sprejemnikom GPS sem imel spravljene kartografske podatke in sem lahko sproti sledil našim premikom:

»Steza, ki smo jo izsekali skozi gozd do najdišča, je dolga okoli 12 km. Potem smo tam prehodili še en kilometer, do tiste najbolj oddaljene skupine, in se vrnili ... Skupaj smo prehodili najmanj 25 km.«

»Samo predstavljaš si! 25 km po cesti ali udobno izhojeni stezi ni nič posebnega. Tu pa se kar naprej spotikaš in pripogibaš pod vejami, ki jih nismo posekali. Jaz se običajno spotikam, a ne padem; danes si videl, da sem padel celo jaz, Saša pa niti enkrat.«

»Oja, dvakrat,« je priznala Saša.

»Pa kaj! Ti si se zložil kakih trikrat,« me je, ne brez kančka porogljivosti, pogledal Ciriaco.

»Najmanj,« sem nejevoljen pokimal.

Seveda, ker naše steze niso namenjene dolgotrajni uporabi, temeljito čiščenje ne bi imelo smisla; zahtevalo bi preveč časa in naporov. Grmičja ne posekamo do tal, debelejših vej tudi ne, torej se jim je treba umikati. Zato je po provizorno izsekani poti skozi tropski gozd komaj mogoče napredovati kaj hitreje kot 3 km na uro. Razdalja je bila res velika, pravzaprav največja doslej, tako da pri poimenovanju najdišča ni bila potrebna pretirana domišljija: *Unachililbé*, 'Najdlje od poti'.

Glede na to, kar je bilo videti na letalski fotografiji, smo sicer pričakovali več, pa tudi naporen dostop nekako ni bil v sorazmerju z 'nagrado', ki smo jo dobili. Ampak zdaj, po treznem premisleku in bolj ali manj spočiti, smo lahko zaključili, da najdišče konec koncev sploh ni

tako nepomembno. Nobenih stel nima, prav velikih stavb tudi ne, toda dva arhitektonska kompleksa sta precej obsežna, najvišji piramidalni tempelj pa meri nezanemarljivih 15 metrov v višino. Tu in tam je celo izpostavljen kak zid, ki razkriva tehniko gradnje iz grobo obdelanih kamnov. Medtem ko smo ostali pregledovali okolico, je imel Atasta dovolj časa, da napravi skico glavne arhitektonske skupine, Saša pa je našla nekaj fragmentov keramike, ki razodeva, da je naselje živelo predvsem v klasični dobi.

Še preden smo se prebili do tega najdišča, ki leži dobrih 15 km severovzhodno od La Esperanze, smo v prvih dveh tednih te sezone s pomočjo letalske fotografije odkrili nekaj drugih. Največje leži kakih 30 km južno od vasi Constitución in okoli 5 km vzhodno od kolovoza, ki vodi od omenjene vasi proti jugu. Mestno jedro sestavljajo do 20 m visoka piramidalna svetišča in podolgovate, gotovo rezidenčne in upravne stavbe, razporejene okoli trgov in postavljene na masivnih ploščadih, zgrajenih iz grobo obdelanih kamnitih blokov. Skoraj 200 m dolg in 15 m širok *sacbé*, ki se ponekod dviguje nad okoliškim terenom do višine enega metra, povezuje osrednji arhitektonski kompleks z velikim templjem proti zahodu. Severno od te avenije leži skupina manjših stanovanjskih stavb, na južni strani pa je nekoliko udrt prostor, ki v deževni dobi – kot je mogoče sklepati po posebnostih vegetacije – ohranja vodo; bržkone gre za ostanke rezervoarja, s kakršnimi so bila opremljena mnoga majevska mesta. Znatne količine na površini najdene keramike pričajo, da je naselje živelo od zadnjih stoletij pr. n. št. do konca klasične dobe. Strnjeno mestno jedro leži na vzpetini, ki jo z vseh strani, razen z vzhodne, obdaja obsežen *bajo*. Čeprav *bajos* sami po sebi niso primerni za poselitev, ker se v deževni dobi zamočvirijo, že dolgo vemo, da so Maji večino mest v nižavjih polotoka Jukatana postavili v neposredni bližini teh nizko ležečih in s sedimenti zapolnjenih kotlin, gotovo zato, ker

Uitzilná, pogled proti jugozahodu (digitalni model: Aleš Marsetič).

ohranjajo vlago tudi v sušnem obdobju in so zato primerne za intenzivno poljedelstvo; ponekod so v njih ohranjeni kanali, ki so bržkone odvajali odvečno vodo, tako da so zaradi znižanega nivoja talne vode vmesna zemljišča – morda deloma nasuta – postala primernejša za obdelovanje. Na jugovzhodu Campecheja takšnih modifikacij terena, običajno imenovanih 'dvignjena polja', nismo zasledili, skoraj vsi večji urbani centri pa ležijo na obrobjih teh mokrišč.

Takšna lega našega najdišča torej ni presenetljiva, je pa zanimivo, da ima 'polotok' vzvišenega terena, na katerem leži mestno jedro, zelo strma pobočja, ki se spuščajo v *bajo*, od dvignjenega terena, ki se nadaljuje proti vzhodu in kamor se razširjajo ruševine manjših tempelj in hiš, pa je oddeljen s hudourniško strugo; poleg tega so vzdolž vzhodnega in severnega roba mestnega jedra ohranjeni ostanki obrambnega zidu, ki ga je nekoč – kot je mogoče soditi na podlagi drugih podobnih primerov – dopolnjevala palisada. Te posebnosti, zaradi katerih smo najdišču nadeli ime *Uitzilná*, kar pomeni 'trdnjava' ali 'grad', kažejo, da je bil obrambni vidik zelo pomemben dejavnik pri načrtovanju lege in arhitektonske konfiguracije mesta; nič čudnega, če se spomnimo, da so Maji živeli v bolj ali manj neodvisnih mestnih državah, ki so se med seboj pogosto vojskovali. Čeprav so še nedavno raziskovalci menili drugače, danes vemo, da obzidja niso bila redkost v majevskih mestih, res pa je, da jih je bilo veliko tudi neutrjenih. Gotovo je bil pomen obrambe v vsakem konkretnem primeru odvisen od središčnega ali obrobnege položaja mesta znotraj posamezne države.

Na vrhu ene od stavb v Uitzilnáju smo naleteli na dokaj dobro ohranjen obokan prostor.

Zadnja uganka

Ko se je sezona 2007 prevesila v drugo polovico, smo bili zopet daleč na jugu biosfere, kjer sta nam ostajala še dva cilja, ki sta nas navdajala z velikimi upi. Naš tabor je bil pri aguadi, ki se je po Ciriacovem spominu imenovala Los Hornos, dobrih 25 km severozahodno od Villahermose, ob kolovozu, ki vodi proti La Esperanzi in ki smo ga od točke, do koder smo ga odprli leta 2005, ko smo našli Pared de los Reyes, čistili že dober teden. Potem ko smo našli več kompleksov ruševin vzdolž ceste od Conhuása proti Calakmulu, smo na nekaj manjših naleteli tudi v zadnjih dneh, pri odpiranju kolovoza proti aguadi Los Hornos. Čeprav vsa najdišča niso izpolnila pričakovanj – eno smo poimenovali kar Desilusión, 'Razočaranje' – smo lahko bili z dosedanjimi dosežki zadovoljni. Uitzilná je bil nedvomno izredno zanimiv center; Atasta je narisal veliko skic stavbnih kompleksov, Saša je posnela ogromno fotografij, poleg tega pa smo zaradi njenega izurjenega arheološkega vida imeli letos več vreč keramike kot kdajkoli prej. Samo to leto smo registrirali in dokumentirali že 13 prej neznanih lokalitet; število vseh, ki so bile odkrite v sedmih sezonah naših terenskih pregledov, smo tako povečali na približno 80 in s tem pomembno izpopolnili arheološko podobo osrednjih majevskih nižavij.

Še pred desetletjem je bilo območje naših raziskav tako rekoč neznano z arheološkega vidika, danes pa lahko zatrdimo, da je bilo v času klasičnega razcveta kulture Majev zelo gosto poseljeno in posejano z več pomembnimi središči nekdanje politične hierarhije. Značilnosti arhitekture in urbanih tras razodevajo stike s sosednjimi regijami na severu današnje Gvatemale in severozahodu Belizea, s čimer omogočajo razumevanje trgovskih in drugih povezav v posameznih obdobjih, razporeditev večjih centrov pa odseva pogojenost njihove lokacije z naravnim okoljem, deloma pa tudi politično ureditev, o kateri so mnoge nove podatke prispevala hieroglifska besedila. Zanimiva nova spoznanja so prinesla tudi naša odkritja zgodnjih, predklasičnih najdišč: medtem ko so v veliko bolje raziskanih severnih nižavjih Gvatemale že dolgo znana velika mesta iz prvega tisočletja pr. n. št., npr. El Mirador in Nakbé, ki so s svojo monumentalno arhitekturo veljala za najzgodnejši odraz državne organiziranosti Majev, je zdaj jasno, da je podoben razvoj potekal vzporedno tudi v sosednjih predelih proti severu, torej na jugovzhodu

današnje mehiške države Campeche, saj so tudi tam v istem zgodnjem času zrasla velika mestna središča, kakršni sta bili denimo Mucaancah in Yaxnohcah.

Čeprav so k tem spoznanjem prispevali tudi rezultati sezone 2007, se nas je v tistih majskih dneh, ko smo se približevali aguadi Los Hornos, občasno lotevala utrujenost in naveličanost. Že dva meseca smo bili skoraj neprestano v gozdu. Pri odpiranju kolovoza nas je napadel roj divjih čebel, ki ga je razburil hrup motorne žage; vsi smo urno zbežali, le Saša je kljub našim krikom »Teci!« ostala na mestu in ne vem, kako bi se bilo končalo, če bi se prisebni Ciriaco ne bil obrnil, je zagrabil za roko in z njo oddirjal v bližnje grmovje. Pa ravno pred nekaj dnevi jo je bil pičil ogromen sršen; sreča je bila le v tem, da je izbral manj delikatno mesto kot tisti, ki je pičil Gerarda pod oko: oteklina mu je tako zastrla pogled in deformirala obraz, da smo mu dodelili dva dni bolniške. Atasta je bil pretežno stoičen, občasno pa odljuden in kar čemereren. Ker je kolovoz prečkal že prenekateri *bajo*, najljubši biotop drevesa *cheché**, katerega smola povzroča opeklino, je bil Eric, eden od Ciriacovih sinov, že zelo zaskrbljen; dotik smole s kožo prizadene vsakogar, Eric pa se zaradi posebne alergičnosti temu drevesu še približati ne sme. Končno ga je popadlo takšno malodušje, da se je hotel kar peš vrniti v svojo vas. Eden od razlogov, ki jih je navedel, je bil, da ga plačujem manj kot ostale, še manj kot kuharico, čeprav se je takrat, ko sem ga pripeljal namesto Elíasa, strinjal s takšnim plačilom, ker je bil brez izkušenj in ker sem toliko plačeval vsakomur, ki je bil z nami prvič. Skušal sem mu dopovedati, da ga potrebujemo – res smo ga – in da vendar ne more kar sam pešačiti 70 km skozi gozd; seveda sem ga prepričal predvsem z zagotovilom, da se je s svojim delom že izkazal in da mu bom odslej zvišal plačilo. Še Pascual, ki je med delom rad prepeval, je bil manj glasbeno navdahnjen in zgovoren kot sicer.

Za kartiranje je bil tokrat zadolžen geodet Aleš Marsetič, sodelavec na ZRC SAZU. Najdišče Uitzilná je bilo že določeno za natančen geodetski posnetek, a smo ga pustili za konec sezone, ker so medtem, ko sem šel ponj na letališče v Chetumal, ostali že začeli z odpiranjem kolovoza proti La Esperanzi; upali smo, da bosta najdišči, do katerih smo želeli priti, dovolj veliki in vredni kartiranja s totalno postajo. Toda Aleš je bil z nami že skoraj deset dni, odpiranju kolovoza skozi gosto in trnasto vegetacijo pa ni bilo konca. Vsi smo neutrudno vihteli mačete, in ker pri tem tudi Aleš ni zaostajal, so ga naši delavci takoj vzeli za svojega. Upali smo le, da po večdnevnem drvarskem delu, ki ga je vse

**Metopium brownei*.

bolje obvladal, vendarle še ni pozabil, čemu je prišel in kako ravnati s teodolitom in stativom.

Ko smo končno prišli do aguade Los Hornos, smo se sporazumno odločili, da imamo čiščenja kolovoza dovolj in da se do obeh najdišč, ki smo ju želeli preveriti, prebijemo peš. Eno sem opazil na letalski fotografiji, okoli 3 km zahodno od aguade Los Hornos v ravni črti, o drugem pa je imel podatke Ciriaco; od kolega je izvedel, da je ob kolovozu proti La Esperanzi blizu aguade Clarín velik kompleks ruševin z izpostavljenimi zidovi in stelami.

V aguadi Los Hornos ni bilo vode; ponjo smo se že vso pot do sem morali občasno vračati v Villahermoso. Gozd je bil sorazmerno nizek in ni nudil dobre sence za tabor, ki je tudi sicer postregel z nekaj presenečenji. Ob mraku smo prej ali slej zaslišali zamolklo brnenje, kot da neke visoko nad nami kroži letalo, v resnici pa so ga povzročali milijoni neke vrste stenic zelene barve, ki so se ravno v času večerje spustile do tal in obsedeno obletavale naše svetilne naprave. Tu in tam se je katera sicer scvrkla v plamenih improviziranih oljenk – steklenih kozarcev z ekonomičnim dizelskim gorivom – še več pa jih je pristalo v naših krožnikih. Ravno čez tabor so rade hodile tudi trume mravelj, ki jih niti polivanje z bencinom ni kaj dosti odvrnilo od njihovih namer. Človeško nogo, ki jim je stopila na pot, so tako hitro preplavile in zasule z ugrizi, da smo imeli ves čas na sporedu plesne predstave z divjim topotanjem. Klopi pa so, kot vedno, poskrbeli za vsakovečerni obred, ki ga je vsakdo opravil v intimnem okolju svoje mreže ali šotora in ki bi ga lahko označili tudi kot posebne vrste trening: osvetljevanje in preiskovanje vseh mest, kamor bi se utegnili zalesti nepovabljeni gostje, so spremljale nadvse zanimive, neredko naravnost akrobatske poze.

No, optimizma in humorja kljub vsemu ni povsem zmanjkalo. Ko je nekega večera Aleš zagrabil že drugi puding, mu je doña Laura zaklicala:

»No, Aleš, *esto es para todos!*« (»Ne, Aleš, to je za vse!«)

Ko pa ji je Aleš brez obotavljanja in z vso resnostjo odvrnil »*Pues sí, yo me llamo 'todos'*« (»Saj, jaz se imenujem 'vsi'«), je bil to povod za smeh in komentarje, ki so občutno popestrili sicer dolgočasen večer.

Od aguade Los Hornos smo pri odpiranju steze sledili kolovozu, ki je vodil proti severozahodu, in po skoraj dveh kilometrih prišli do križišča. Tu je kolovoz proti La Esperanzi zavil proti severu, mi pa smo nadaljevali pot po tistem, ki je vodil proti jugozahodu. Nedaleč od križišča je bila na vzpetini dokaj velika piramida, v bližini pa še nekaj manjših stavb. Po dveh dneh utiranja poti naprej po kolovozu smo z najprimernejšega mesta zavili proti severozahodu skozi gozd in dosegli iskane ruševine.

Izkazalo se je, da je najdišče sestavljeno iz dveh arhitektonskih skupin in da je dovolj veliko in pomembno, da se bo Aleš končno lahko lotil dela, zaradi katerega je prišel. Južni kompleks je bil v celoti obdan z obrambnim zidom, ruševine stavb, večinoma elitnih rezidenc, pa so bile razporejene okoli manjših trgov in dvorišč. Na severni strani je bila okoli 7 m visoka piramidalna stavba z roparskim izkopom, v katerem je bilo videti zidove iz fino obdelanih kamnov, na manjšo stavbo v bližini pa se je naslanjala stela, žal brez reliefov. V ruševinah ene od stavb smo našli

Saša in Aleš med geodetskimi meritvami.

tudi kamnite bloke z reliefno izdelanimi geometričnimi ornamenti, očitno fragmente nekdanje fasade. Severni kompleks, od južnega oddaljen manj kot pol kilometra, je bil večji in očitno pomembnejši; stavbe različnih velikosti in oblik, nekatere visoke čez 10 m, so bile razporejene okoli več trgov, ponekod je bilo videti ostanke obokanih sob. Med obema arhitektonskima skupinama smo našli dve majhni, verjetno umetni aguadi; okoli vzpetine, na kateri leži najdišče, ki smo ga poimenovali kar Los Hornos, pa se v vse smeri razen proti jugozahodu razteza obsežen *bajo*.

Potem ko smo natančno pregledali območje ruševin, pobrali keramiko in dokumentirali arhitektonske detajle, so se Atasta, Aleš in trije delavci posvetili geodetskim meritvam, ostali pa smo hoteli poiskati najdišče, o katerem je bil slišal Ciriaco. Zatrdil je, da je aguada Clarín prva, ki vzdolž kolovoza proti La Esperanzi sledi aguadi Los Hornos. Dobre štiri kilometre severozahodno od te smo na letalski fotografiji res našli še eno aguado. Da bi prišli do nje, smo se na križišču zahodno od aguade Los Hornos ločili od skupine za kartiranje, ki je zavila levo, in sledili kolovozu, ki je vodil pretežno skozi lep visoki gozd in bil za spremembo manj zaraščen kot običajno. Prišli smo do aguade, kjer pa je bilo tudi križišče kolovozov: eden je vodil naprej proti severu, drugi pa proti zahodu. Najdišče naj bi bilo ob kolovozu proti La Esperanzi, toda kateri od obeh je pravi? Po tolikih letih se tudi Ciriaco ni več spominjal.

Ko smo se tistega dne proti večeru vračali v tabor, smo se ustavili na križišču zahodno od aguade Los Hornos. Med kratkim počitkom je Ciriaco pripomnil:

»Aleš, Atasta in ostali se še niso vrnili z dela.«

»Kako veš?« sem ga vprašal.

»Niso še šli tod mimo. Poglej te dolge bilke trave, ki segajo na stezo. Če bi se že bili vrnili, bi bile obrnjene tja, proti taboru, ampak še vedno vse gledajo v nasprotno smer, tako kot so jih upognili, ko so zjutraj šli na delo.«

Podatek v tem primeru ni bil kdove kako pomemben, ampak Ciriaco je še enkrat dokazal svoje stezosledske sposobnosti. Ko smo prišli v tabor, kolegov res še ni bilo tam.

Redki so poznavalci, ki znajo na tleh in rastlinju razbrati sledove in po njih celo najti izgubljeno osebo. Ko je leta 2005 Ken Garrett fotografiral Cheyokolnah, se je izgubil njegov asistent Jesús, ko se je zaradi najbolj običajne vsakodnevne potrebe odmaknil predaleč v gozd. Ko smo ga pogrešili, se je nekdo spomnil, v katero smer je odšel, Ciriaco je poiskal njegove sledove in končno našel Jesúsa, ki je na srečo ob spoznanju, da se je izgubil, obstal in počakal (njegovi klici so pomagali šele, ko je bil Ciriaco dovolj blizu). Po visokem gozdu, kakršen obkroža Cheyokolnah, je zelo prijetno hoditi, a se je tudi zelo lahko izgubiti: podrasti je sorazmerno malo in je za utiranje poti skoraj ni treba sekati, zato lahko ob vrnitvi zelo hitro zavijemo v popolnoma napačno smer. Da bi se temu izognili, poznavalci gozda vedno, tudi če za samo hojo ni potrebe, v primernih intervalih sekajo poganjke mladih dreves in si tako označijo pot, po kateri se bodo vrnili. A tudi sledenje takih potk, imenovanih *picados*, zahteva pozornost in izkušnje.

V naslednjih dneh smo pregledali okolico aguade, ki smo jo našli prejšnji dan. Najprej smo nekaj kilometrov daleč sledili kolovozu proti zahodu ter pregledovali teren levo in desno, našli pa smo samo redke majhne groblje. Poleg tega je bil kolovoz močno zaraščen, kolesnice pa komaj zaznavne, zaradi česar je Ciriaco zaključil, da to ne more biti glavna pot proti La Esperanzi, po kateri je živahen promet ponehal šele pred dvema desetletjema. Kolovoz, ob katerem naj bi bile ruševine, je torej moral biti tisti, ki je od aguade vodil proti severu. Tudi ta je bil precej zaraščen, ker je prečkal obsežen *bajo*; v bližini torej nismo mogli pričakovati nobenega najdišča.

Ciriaco ni bil več prepričan, da je aguada, pri kateri smo bili, res aguada Clarín:

»Kako daleč pa je naslednja aguada?«

»Ne vem. Kolovoz proti severu lahko na letalskih fotografijah sledim samo čez *bajo*, potem pa se izgubi v visokem gozdu in ne vem, katera od poti, ki se pojavljajo naprej proti severu in severozahodu, je kolovoz proti La Esperanzi.«

»In nikjer ni videti, da bi bile kakšne ruševine?«

»Vse sem že pregledal, ampak nikjer na tem območju ni videti ničesar večjega. To seveda ne pomeni, da res ni ničesar. Saj veš, včasih se tudi precej velike ruševine ne vidijo. Se spomniš Olvidada? Glavni stavbi sta visoki okoli 10 m, točno vemo, kje sta na letalski fotografiji, ampak tam vidiš samo drevje, ne da bi karkoli izstopalo.«

»Treba je slediti kolovozu proti severu,« je menil Ciriaco.

»Lahko bi šli, ampak bi morali najprej prestaviti tabor sem; od aguade Los Hornos smo že zdaj oddaljeni več kot 5 km, in če gremo naprej peš, bomo vsak dan izgubili veliko časa samo za hojo. Da pa bi tabor prestavili, bi morali kolovoz do sem najprej odpreti za vozila. Ampak vode tudi v tej aguadi ni; ponjo bi se morali voziti vse do Villahermose. Težava je v tem, da nam zmanjkuje časa, bolje rečeno, denar gre h koncu; upam, da bosta Atasta in Aleš kmalu gotova.«

Vse to je Ciriaco vedel, a se ni hotel vdati:

»Veš kaj, jutri grem kar sam peš po tem kolovozu naprej, dokler ne najdem naslednje aguade. Če aguada Clarín ni tale, mora biti naslednja.«

Ciriaco je mislil zelo resno. Njegov ponos je bil ranjen; redkokdaj se je v čem zmotil. Izziv je bil podoben kot takrat, ko smo iskali Pared de los Reyes, vendar v podvig, ki ga je predlagal, nisem mogel privoliti.

»Kje pa, ne boš kar sam hodil. Kdove kako daleč je naslednja aguada, ne moreš vzeti s seboj toliko hrane in vode, pa še mreže, lahko se ti kaj zgodi ...«

Komaj sem ga prepričal. Počutil se je krivega. Prej je trdil, da med aguadama Los Hornos in Clarín ni nobene druge, zdaj pa je moral podvomiti v svoj spomin.

»Tisti tip mi je rekel, da so ruševine takoj zraven kolovoza in blizu aguade Clarín. Ampak tu smo pregledali teren ob kolovozu proti jugu in nismo našli ničesar, proti severu pa je velik *bajo*. Ali to sploh ni aguada Clarín, ali pa ...«

»... ali pa najdišče sploh ni tako blizu aguade, kot ti je povedal. Mogoče pa ga on sam sploh ni videl in je samo slišal zanj?«

»Hja, ni nemogoče,« se je skušal potolažiti Ciriaco.

Katera je aguada Clarín? Kje so ruševine, o katerih je Ciriaco govoril njegov znanec? So tam res dobro ohranjene stavbe, stele, morda celo s čitljivimi napisi, ki vsebujejo kaj povsem novega? Vprašanja, ki nas niso nehala vznemirjati, so tokrat morala ostati nerazrešena. Bomo kdaj dobili odgovore?

Morda v kakšni drugi knjigi.

